SOSYALİZM B*K GİBİ

"Saçma sapan bir fikir adına çekilen kitle acılarının trajik bir hikayesi bu; sempati, anlayış ve hiç de az olmayan kara mizahla anlatılmış. Okuyun ve üzülün; okuyun ve gülün; okuyun ve öğrenin."

— STEVEN LANDSBURG

ROBERT LAWSON
BENJAMIN POWELL

iki büyük ekonomi profesörü hem sosyalist ülkeleri dolaştı
hem de sosyalizmin inanılmaz saçmalığını anlattı
haydi gelin bu sosyalizm gezi treninde onlara katılalım

SOSYALİZM B*K GİBİ
İÇİN ALKIŞLAR

"Sosyalizme giren her ülke daha da sefil oluyor; ondan kaçan her ülke zenginleşiyor. İşte bu şu ana kadarki dünya tarihinin bir özeti. Robert Lawson ve Benjamin Powell'ın bu tasasız kitabı bu mesajı ferahlatıcı biçimde okunabilir bir yolla gözler önüne seriyor. Venezüella'nın sefilleşmesinden Gürcistan'ın özgürleşmesine, yazarlar her sosyalist, eski sosyalist, yarı sosyalist ve sosyalist deneyler oldukları sanılan ülkeyi bira bira tadıyor."

— MATT RIDLEY,
Her Şeyin Evrimi kitabının yazarı

"*Sosyalizm B*K Gibi*'nin kucakladığı fikir ne kadar da büyüleyici bir fikir! İki üst düzey ekonomist tarafından basit bir dille yazılmış dünya genelinde bir tur rehberi. Dünyanın en üst düzeyde kontrol edilen sıcak noktalarının bir işgali, bira kadar basit ve sevilen bir şeyi bile verimli olarak üretemeyen veya dağıtamayan yönetimlere bir sızış. Sosyalizmin başarısızlıklarını tüm dünyanın görmesi için sergileyen gerçekçi ve neredeyse bir hayvan öyküsü gibi bir ders. Ve kahkahalara boğan gürültülü eğlenceler de ihmal edilmemiş.

Bu adamların harika olduklarını biliyordum fakat bu taraflarını bilmiyordum. Bu kitabı alın. Çocuklarınıza ve torunlarınıza ve devlet gücünün bir şekilde kişisel özgürlükten daha fazlasını ürettiği zırvasının çığırtkanlığını yapan herkese verin."

— YARGIÇ ANDREW P. NAPOLITANO,
Fox News baş hukuk analizcisi ve köşe yazarı

"Profesörler Robert Lawson ve Benjamin Powell sosyalizmin berbat olduğunu ispatlamakta çok iyi bir iş çıkarıyorlar ve kitabın başlığını haklı çıkarıyorlar. Venezüella, Küba ve ABD solcularının diğer sevgililerine neden insanların koştura koştura gitmediklerini gösteriyorlar. Dahası, birkaç içkinin ardından, Lawson ve Powell İsveç'in bizim solcularımız tarafından tasvir edildiği kadar sosyalist olmadığını da ispatlıyorlar."

— **WALTER E. WILLIAMS,**
George Mason Üniversitesi ekonomi profesörü,

"Teoride sosyalizm b*k gibidir ve ekonomistler bunun nedenini bilirler. İşte iki ekonomist, sosyalizmin berbatlığı teorisinin pratikte doğru olduğunu ortaya çıkartmak için rahat ortamlarının çok ötesine seyahat etmeye cesaret etmişler. Saçma sapan bir fikir adına çekilen kitle acılarının trajik bir hikayesi bu; sempati, anlayış ve hiç de az olmayan kara mizahla anlatılmış. Okuyun ve üzülün; okuyun ve gülün; okuyun ve öğrenin."

— **STEVEN LANDSBURG,**
Rochester Üniversitesi ekonomi profesörü,
ve *Koltuk Ekonomisti* kitabının yazarı

"'Sosyalizm' nedir? Ve ona kendini fazlasıyla vermiş ülkeler bir içki sersemliğiyle mi uyanırlar? Emin olabilirsiniz ki öyledirler. Robert Lawson ve Benjamin Powell size akşamdan kalmışlığın ilacını veriyorlar. Size bir doz politik ekonomi bilgisi ve bir doz ekonomik özgürlüğün faydaları anlayışı verip yanına güçlü bir mizah hamlesi ekliyor ve üstünü de soğuk bir birayla tamamlıyorlar. Bir tane Robert & Benjamin Göz Açma şurubundan alın ve kendinizi bomba gibi hissedin (ve kapitalist özgürlüklerinizin tadını çıkarın)."

— **P. J. O'ROURKE,**
#1 New York Times bestseller olan *Hayat Kadınlarının Parlamentosu* ve *Cehennemde Tatiller* kitaplarının yazarı

ROBERT LAWSON
BENJAMIN POWELL

SOSYALİZM B*K GİBİ

SOCIALISM SUCKS

Çeviri
Melisa Miller

Editör
Barbaros Efe Güner

ISBN 978-605-9909-62-4

Published by
arrangement with Regnery Publishing.

1. Baskı Aralık 2019

Kuzey Yayınları
www.kuzeyyayinlari.com
Tevfikbey Mah. Baltacı Sok No: 5 Kat: 2 Sefaköy/İstanbul
Sertifika No: 45752

Kapak
Resimler: PhotoStockImage, Lilu330, svekloid/Shutterstock
Tasarım Bella Toprak

Basım Yeri
Kültür Sanat Basımevi Litros Yolu
2.Matbaacılar Sitesi ZB-11 Topkapı İstanbul / Sertifika No: 44153

kitapla ilgili her türlü durumda bizimle
kitap@kuzeyyayinlari.com adresinden iletişime geçebilirsiniz

Tracy, Lisa, Keri ve Raymond'a,
seyahatlerimize gösterdiğiniz sabra minnetimiz için.

İçindekiler

ÖNSÖZ

Seyahat ederken, araştırırken ve bu kitabı yazarken çok eğlendik. Umarız bunu okumak hoşunuza gider ama bir şeyler öğreneceğinizi de umuyoruz. Bu kitabı eğlendirici bir tarzda yazmaya çalışsak da, konu hayati derece önemli. Ekonomiye dair bir yanlış anlama ve bir sosyalist ekonomik sistemi benimsemenin politik sonuçları geçmiş yüzyılda yüz milyonlarca insanı mahvetti ve günümüzdeki benzeri yanlış anlamalar ortadan kaldırılmazsa yüz milyonlarca insanın hayatı daha mahvolabilir. Ayrıca dünya üzerindeki fakirliğin ve eşitsizliğin sebebini yanlış yerde aramak, çözümün gecikmesine yol açmakta, diktatörlerin halkları üzerinde terör estirmesine çanak tutmakta.

Bu kitap, sosyalizmin ekonomik, politik ve insani sonuçları hakkında anlayışı daha iyi yaymak için bizim ufak bir katkımız. Sosyal bilimleri ve tarihi fazla vurgulamayıp sosyalizmin gündelik bira fiyatını biraz daha öne çıkartmış olsak da, bazı okuyucular bu sosyal bilimleri ve tarihi kendileri araştırmak isteyebilirler. Bunun için kitabın sonunda bulunan kaynaklar bölümüne bakabilirsiniz.

Şimdi gelin birlikte yolculuğumuza başlayalım.

Robert & Benjamin

EDİTÖRÜN NOTU

Özgürlük güç dağılımından ibarettir,
diktatörlük ise gücün bir noktada toplanmasıdır.
Lord Acton

Bu kitap sosyal demokrasiyi, laikliği, kadın haklarını, insancıllığı veya herhangi bir türde modernliği eleştirmek için yazılmamıştır. Bu kitabın eleştirdiği şey günümüzden iki yüz yıl önce yaşamış olan bir ekonomistin, yani Karl Marx'ın hatalı bir ekonomi teorisinden türeyen ve hem teorik hem de deneysel olarak işe yaramayacağı kanıtlanmış sosyalist ekonomik sistemdir. Karl Marx'ın ekonomi teorisinin neden son derece hatalı olduğunu yazarların kendi ağızlarından çok güzel bir şekilde okuyabilirsiniz. Elbette bu yanlış ekonomi teorisine ulaşan tek kişi Karl Marx değildi. Yaşadığı dönemde başka ekonomistler de aynı hatalı görüşü savunmuşlardı. Ama en etkilileri ve simge haline geleni Marx olmuştu. Ancak arkalarından gelen ekonomistler yanlışı düzeltip doğru teoriyi ispatlamaktan çekinmemişlerdi.

Sosyalizm, kaygan yokuşa atılan bir adımdır. Muhteşem bir ütopya ile insanlar ona çekilir: Eşitlik ve insani yaşam. Bunu sağlamak için üretim araçlarının mülkiyetlerinin kaldırılması gerekir, yani en azından ütopya böyle söyler. Üretim araçları sadece traktörler, fabrikalar değildir; çiftlikler, tarlalar, inekler ve ardından neredeyse her şeydir. Sistem bu amaçlarına ulaştığında, serbest bir piyasada milyonlarca insanın durup dinlenmeden üzerinde düşündükleri şey, yani ne üretileceğini, ne fiyata satılacağını ve neyi hangi fiyata almanın makul olduğunu, bir anda tek bir devlet dairesine havale edilir. Koca bir ülkenin tüm eko-

nomisi tek bir parmak şıklatması ile devlet planlamacılarının eline geçer. İnsanın bunu üstesinden gelinebilecek bir zorluk zannetmesi kolaydır. Fakat bu durumun aslında ilk başta görünmeyen inanılmaz zararlı etkisi, ülkede yaşayan herkesin aslında bu devlet kurumuna bağımlı hale gelecek olmasıdır. Bu bağımlılar arasında elbette muhalefet ve gazeteciler de bulunur. Bu devlet kurumu sadece neyi kimin üreteceğine karar vermez, kime neyin verileceğine de karar verir. Ve böyle bir güce sahip olan devletin başına geçecek adamın elindeki gücü hayal edebilir misiniz? Bu adam hatalı veya kötü niyetliyse onu oradan indirebilir misiniz?

Oldukça taslak olarak andığım bu olaylar zinciri ile, kaygan yokuşa atılan tek bir adım, yani sosyalizm sistemini benimsemek, ülkeyi bir anda diktatörlüğe çevirecek kaçınılmaz rotaya girilmesini sağlayacak ve insanlar daha ne olduğunu anlamadan kendilerini kaygan yokuşun en dibinde bulacaktır. Dünyada son yüz yılda, bir şekilde sosyalizm ütopyasına kendilerini kaptırmış ülkelerin talihsiz halklarının tekrar tekrar yaşadıkları şey budur. Bu ülkelerin yönetimini ele geçiren diktatörler için artık ülkedeki insanların insan olmalarının bir önemi kalmaz, önemi kalan tek şey kendileri ve kendi egolarıdır. İsmi güya "Demokratik Halk Cumhuriyeti" olan Kuzey Kore'de yaşanan babadan oğula geçen diktatörlükte açlıktan ölen insanları görmeyen, bunun sebebini düşünmeyen insanlara bir uyarıdır bu kitap. Sosyalist devletlerin hepsinin neden halkları dışarı kaçamasın diye sınırlarını çitlerle, askerlerle çevirdiklerini göremeyenlere bir hatırlatmadır.

Gençken ailemin hatalı (çok kibar bir ifadeyle) kararları yüzünden yıllarca hayat mücadelesi yaşamış, olabilecek en ucuz ve tahta kurulu otellerde hayat mücadelesi vermiş (ve kötü niyetli patronlarca zaten düşük olan maaşları tam ödenmemiş) bir genç (o zaman) olarak, biliyorum ki, genç-

ken gelecek endişesi insanın omuzlarına binen korkunç bir canavardır. Hayat ile mücadelelerinde diğerleri kadar şanslı başlamamış veya düzgün bir yola girememiş gençler bu ütopyanın neredeyse tarikatlara yakışır vaatleriyle karşılaşırlar. Ya da sağ görüşlü fanatiklerin öteki dünya hayalleriyle, yaşadığımız bu güzel dünyayı cehenneme çevirmelerinden nefret eder ve geleceğin kap karanlık olduğunu düşünürler. Bu gençlerin oturup, dünyada sosyalizmin geçmişi nedir, bu adamlar ne anlatıyor diye düşünecek bir ortamı bulamayacakları elbette doğrudur. Ve içinde bulunduğumuz sorunlara işaret ederek, eşitlik, güzel bir hayat ve insanca yaşamak gibi her insanın arzu edeceği fikirlerle, bu gençleri özünde toplumu adım adım diktatörlüğe götürecek bir sistemi destekleyecek askerlere dönüştürme isteğine sahip düşüncesiz veya kötü niyetli sosyalizm vaizlerinin başarılı olmaları, mantığın, gerçeklerin ve bilimin insan neslinin tek umudu olduğunu ve bugüne kadar yaşadığımız tüm insani ilerlemelerin (köleliğe son verilmesinin, kadın erkek eşitliğinin, ırk ayrımına itirazın, insan haklarının, sosyal devletin) mantığımızdan kaynaklandığını düşünen bir insan olarak beni de her vicdanlı insan gibi üzer.

Geleceğimiz, demokratik bir dünyada, gücün diktatörlerin elinde toplanmadığı, geniş bir kesime dağıtıldığı bir ortak insanlıktadır. Buna hiç kuşku yok. Bu diktatörlerin aşırı dinci, faşist veya sosyalist olması fark etmez. Aksi durumda maalesef (diktatörler yönetimindeki) insanlık kendi içinde çatışmaktan (çünkü diktatörlerin gücü ellerinde tutmalarının tek yolu sürekli düşman yaratmaktır) üzerinde yaşadığımız bu güzel gezegeni yok edecektir. Buna da hiç kuşku yok.

İkisi de çok kıdemli ve üst düzey ekonomi profesörleri olan yazarlarımıza, bu kitabı okumaktan hoşlanacağınız umuduyla sözü bırakıyorum.

B. E. Güner

GİRİŞ

OLMAYAN SOSYALİZM: İSVEÇ

Eylül 2009

"İsveç'le ilgili tek bir büyük şikayet hakkım olsaydı" dedim, Stockholm'deki Duvel Café'de bir masada Robert'in karşısına oturduğumda, "alkol fiyatları olurdu."

Bu Duvel Café çok salaş bir yer değil ama havalı ve üst sınıf bir bar da değil. Sokağa bakan düz siyah dış yüzünün ardında beş tabureli bir barı var, yüksek alkollü Belçika birasını fıçıdan servis ediyor, birkaç küçük masası ve pencere kenarında dışarıya bakan ve kıçıma büyük ağrılar veren bir ahşap sandalyesi var. Ancak Belçika'ya coğrafi olarak görece yakınlığına rağmen burada ısmarladığımız Belçika biralarımız ABD'de alışık olduğumuzdan muazzam miktarda pahalılar.

"Lanet vergiler," diye cevapladı Robert. "İsveç refah devletinin faturalarını ödemeli değil mi?" Haklıydı. İsveç alkolü çoğu ülkeden yüksek vergilendiriyor. Aslında İsveç her şeyi vergilendiriyor. Hem de çok.

İsveç, sosyalist bir ülke olmamasına rağmen sosyalist ülkeler turumuzun ilk durağıydı. Bir dakika. Ne? İsveç'in sosyalizmin nasıl işlediğine bir örnek olduğunu duymuştunuz. Birçok ama birçok insanın İsveç'in bir sosyalist ülke olduğuna inanmasına ve politikacılarımızın bazılarının bu yanlış anlamayı kendi gündemlerinin çıkarına kullanmak için çabalamalarına rağmen biz bunun aksine kanıtları sunacağız birazdan. Fakat ilk önce izin verin kendim ve Robert hakkında biraz bilgi vereyim ki nereden geldiğimizi öğrenmiş olun.

Robert Ohio eyaletinin Cincinnati şehrinde büyüdü. Ailesinin geçmişi çalışan-sınıftır ve Robert yaşamı boyunca Cincinnati'nin vasat profesyonel spor takımlarının fanatik taraftarı oldu. 1990'ların başlarında Florida Devlet Üniversitesi'nden doktora alırken sosyal bilimciler arasında uzun süre boyunca bir anlaşmazlık noktası oluşturmuş bir soruyu sonunda karara bağlayacak niceliksel veriyi analiz eden bir projeye dahil oldu. Bu soru şuydu: vatandaşları için daha iyi yaşam şartları anlamına gelecek şartları daha kapitalist bir devlet mi yoksa daha sosyalist bir devlet mi sağlar?

Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü raporu olarak Fraser Enstitüsü'nün yıllık yayınında yayınlanan Robert'in bu ekonomik özgürlük endeksi fikri, Nobel ödüllü ekonomist Milton Friedman ve Vancouver'daki Fraser Enstitüsü'nün idari başkanı Michael Walker ile başlamıştı. 1990'ların ortalarından bu yana Fraser Enstitüsü'nün yıllık ekonomik özgürlük endeksini ortaya çıkarmak için Robert, Florida Devlet Üniversitesi'nden Profesör James Gwartney ile çalışıyordu. Bu endeksten bu kitapta çok bahsedeceğiz. Robert her ikisi de Ohio'da olan Shawnee Devlet Üniversitesi ve Capital Üniversitesi'nde ve ayrıca Alabama'daki Auburn Üniversitesinde profesördü. Sonra Dallas'taki şimdiki işine geçti. Güney Metodist Üniversitesi'ndeki Cox İşletme Fakültesinin Global Piyasalar ve Özgürlük Merkezinin yöneticiliğini yapıyor.

Ben de benzer bir çalışan-sınıf geçmişinden geliyorum. Massachusetts eyaletinde Boston'un yaklaşık elli kilometre kuzeyinde olan Haverhill'denim ve Boston'un şüphe götürmez bir şekilde üstün spor takımlarının coşkun bir taraftarı olmayı sürdürüyorum. Bizim bu farklı takımlara olan bağlılıklarımız elbette arkadaşlığımızı bozmuyor.

Aslında Robert tuttuğu Bengals takımına o kadar sadık ki ne zaman Patriots ile oynasalar benimle bir şişe likörüne bahse girmekten çekinmiyor. Bu şişeleri içmek güzel oldu hep ama onun bu şişelerinin başka bir arkadaşından, yani Browns'u desteklemekte ısrar eden bir arkadaşından kazandığı şişeler olduğundan şüpheleniyorum.

Doktoramı George Mason Üniversitesinde tamamladım ve California'daki San Jose Devlet Üniversitesi ile Boston'daki Suffolk Üniversitesinde profesör olarak yoluma devam ettim. Altı yıl önce Texas Teknoloji Üniversitesinde Serbest Piyasa Enstitüsü'nde ekonomi profesörlüğüne ve bölüm başkanlığına geçtim.

Robert ile 2004 yılında Salt Lake City'de Mont Pelerin Cemiyetinin bir buluşmasında arkadaş olduk. Bu topluluğu 1947'de ünlü ekonomist Friedrich Hayek İsviçre'de Mont Pelerin'de kurmuştu. Sosyalizmin ve totaliterliğin (diktatörlüğün) dünyada yayılmasından endişe ederek konuyla ilgili dünya çapındaki seçkin akademisyenleri bir araya getirmişti. Yıllar içinde Mont Pelerin Cemiyetinin sekiz üyesi (Hayek ve Friedman da içlerinde olmak üzere) Nobel ödülü kazandı. Günümüzde bu topluluğun özgürlüğü savunmaya adanmış beş yüzden fazla üyesi var ve bunlar sadece akademisyenler değil, iş, politika ve entelektüel dünyadan liderleri de içeriyor.

Salt Lake City 2004 yılında oldukça kuruydu, sadece "özel kulüpler" vardı ve bunlar giriş ücreti olarak kısa dönemli üyelikler satan barlardı sadece. Robert ve ben otelimize yakın bu tip bir kulübe üye olmuştuk ve sonra bar arkadaşı olduk ve ardından yakınlardaki Wasatch Sıradağlarına birlikte ilk dağ tırmanışımızı gerçekleştirdik. O günlerden sonra birlikte sayısız içki paylaştık, düzinelerce ekonomik konferansa katıldık ve birçok dağ tırmandık.

İkimizin paylaştığı başka bir şey de özgürlüğe ve serbest piyasaya adanmışlığımızdı. Fakat bu adanmışlık sadece ideoloji değildi, ekonomi teorisi ve kanıt ile destekleniyordu. Nobel ödüllü ekonomist James Buchanan, ekonomik prensipleri anlamanın "sıradan insanın... dehanın zirvelerine hükmetmesine," ama bu prensipler olmadan "onun saçmalayan bir ahmağa" dönüşeceğine inanmıştı."[1] Çoğu açıdan Robert'le ben de oldukça sıradan insanlarız fakat ekonomi teorisindeki eğitimimiz ve ekonomik veriler üzerinde yaptığımız analizimiz çoğu insandan bir parça farklı bir şekilde dünyayı görmemize, anlamamıza ve açıklamamıza imkan veriyor ve umuyoruz ki "saçmalayan ahmaklardan" birine dönüşmemizi de önlüyordur.

Bu kitap seyahatlerimizin dürüst bir muhasebesi. Bazen aşırı içmelerimizi, kadınlara hafif dokundurmalarımızı ve hafif keskin dilimizi de içeriyor. Biz beyaz ve orta yaşlı Amerikan erkekleriyiz, "uyanmamışız" ve feminizmin teknik terimlerinden bile habersiziz. Eğer bu sizi kızdıracaksa bu kitabı bir kenara fırlatıp bunun yerine sıkıcı akademik bilimsel yazılarımızdan birini okuyabilirsiniz. Onlar da bu kitaptaki noktaları aynı şekilde anlatacaktır, tabi yerel renkler olmadan.

Ancak bu kitapta genel okuyucunun sadece ekonomik öngörülerimizi değil, son derece gerçekçi dürüstlüğümüzü de takdir edeceğini umuyoruz. Bu kitabı yazdık çünkü çok fazla insan sosyalizmin ne olduğundan tehlikeli bir şekilde habersiz, nasıl işlediği ve tarihi çetelesi hakkında cahil. Ayrıca Küba'da sarhoş olmak da istemiştik ve masraflarımızı çıkarmanın muhteşem bir yoluydu bu kitap.

1 James Buchanan, "Economics and Its Scientific Neighbors." In The Collected Works of James Buchanan Vol. 17 *Moral Science and Moral Order* (Indianapolis: Liberty Fund, 2001), 7.

★★★

2016'nın baharında bir Harvard anketi, on sekiz ile yirmi dokuz yaş arası gençlerin üçte birinin sosyalizmi desteklediğini gösterdi.[1] Komünizm Kurbanlarını Anma Vakfı'nın yaptığı başka bir anket, yeni bin yılda doğanların sosyalizmi tüm diğer ekonomik sistemlerin üzerinde desteklediğini gösterdi.[2]

Amerika'nın Genç Demokratik Sosyalistleri'nin üniversite kampüslerinde 2016'da sadece on iki birlikleri vardı ve gelişerek 2017 sonbaharına kadar neredeyse elliye çıktılar.[3] Organizasyonun ulusal eş başkanı olan yirmi yaşındaki Michelle Fisher şöyle dedi: "Sanırım benim neslimdeki (Soğuk Savaş sonrasında büyümüş) insanlar için sosyalizm yaşlı kesime göründüğü kadar kan kırmızısı değil… Bu tabu asla bende olmamıştı."[4]

Belli ki öyle. Komünizm Kurbanlarını Anma Vakfı, yeni binyıl gençliğinin yüzde 31'i için Che Guevara'nın olumlu bir şahsiyet olduğunu bulmuştu; yüzde 23'ü Vladimir Lenin hakkında iyi düşünüyor ve yüzde 19'u Mao

1 Harvard Universitesi Politika Enstitüsü, "Survey of Young Americans' Attitudes toward Politics and Public Service," Harvard University, http://iop.harvard.edu/sites/default/files/content/160423_Harvard%20 IOP_Spring%202016_ TOPLINE_u.pdf.

2 Bradford Richardson, "Millennials would rather live in socialist or communist nation than under capitalism: Poll," *Washington Times*, November 4, 2017, https://rn.washingtontimes.com/news/2017/nov/4/majority-millennials-want-live-socialist-fascist-o/.

3 "Young Democratic Socialists of America," YDSA, www.ydsusa.org/fall_drive.

4 Alex Thompson and Diamond Naga Siu, "Socialism is surging on college campuses," Vice News, October 27, 2017, https://news.vice.com/en_ca/article/mb9p44/socialism-is-surging-on-college-campuses-this-fall.

Zedong'u onaylıyordu. Yani yeni neslin her on üyesinden en az ikisi sosyalizmin çıkarları için toplu katliamların o kadar da kötü olmadığını düşünüyordu. Ama bu toplu katliam, henüz yıkılmamış bir tabudur.

Fakat sosyalizmin ölümcül geçmişini göz ardı veya inkar eden sadece bu genç insanlar değil. 2017'de *New York Times* bir haftalık köşe yazısı dizisi yayınlıyordu: "*Kızıl Yüzyıl: Komünizmin tarihini ve mirasını araştırmak, Rus Devriminin ardından geçen 100 yıl.*"[1] Bu köşede yazanlar ve konular haftadan haftaya çeşitlilik gösterse de, sosyalist rejimler tarafından gerçekleştirilmiş olan kasıtlı toplu katliamlara çok az odaklanılmıştı. Sosyalist devletlerin ekonomik deliliklerinden de çok bahsedilmiyordu, yirminci yüzyıl gibi görece ileri teknolojili bir çağdayken milyonlarca insanın açlıktan ölümlerine sebep olmalarına rağmen üstelik. Bir yıl boyunca bu köşede yayınlanan yazıların sadece bir tanesi sosyalizmin ekonomik tembelliğe nasıl yol açtığını tartışmıştı. Bu *Times* gazetesi, neredeyse çoğunda sosyalizmin sadece liberalizmin ileri bir türü olduğunu iddia eden şeyler yazılı makaleleri bize sunuyordu. Bunlar yeşil politikalar oldukları iddia edilen "Lenin'in Çevre Savaşçıları" gibi şeyleri vurguluyor ve bizi "Kadınlar Neden Sosyalizm Altında Daha İyi Seks Yapıyordu" gibi konularda bilgilendiriyordu.

Yaklaşık aynı zamanlarda, kendisinin demokratik sosyalist olduğunu söyleyen Bernie Sanders başkanlık adaylığı için kendi partisi içinde güçlü bir çıkış yakalamıştı ve kendi partisinin 2016'daki seçimlerinde oyların yüzde 43'ünü almıştı.[2]

1 "Red Century," in Opinion Section, *New York Times*, www.nytimes.com/column/red-century.

2 *-ed.n.* Konuya yabancı okurlar için, ABD'de sadece 2 parti bulunur ve bunların Cumhuriyetçi Parti isimli olanı muhafazakar, dindar ve kapitalist eği-

Sosyalizm pratikte sefalete ve toplu katliamlara yol açarken nasıl olur da bu kadar çok Amerikalı sosyalizmi bu kadar iyi görebilirdi? Cevap, tıpkı *New York Times* gazetesi gibi, birçok insanın sosyalizmin sadece liberalizmin daha cömert bir şekli olduğunu düşünmesidir.

Komünizmin Kurbanları Vakfı'nın anketi yeni neslin sadece üçte birinin sosyalizmi düzgün olarak tanımlayabildiğini gösterdi. İlk Demokratik Parti tartışmasında, Bernie Sanders'e bir sosyalistin ABD'de başkanlık seçimlerini nasıl kazanabileceği soruldu. İşaret ettiği şey "Danimarka, İsveç ve Norveç gibi ülkeler"di. Bunları kendi sosyalizm versiyonuna örnek olarak göstermişti.[1] Fakat bu ülkeler sosyalist değildirler.

İsveç'in büyük bir refah devleti bulunur, devlet sağlık bakımını sağlar ve cömert işsizlik yardımları yapar. Ve Duvel Café'deki içkiler gerçekten de çok yüksek vergilendirilmiştir. Fakat refah ve devlet yardımı programları, sosyalizm vaizleri tarafından ne kadar değerli gösterilirlerse gösterilsinler, sosyalizmin tanımlayıcı özellikleri değildirler.

Robert'in geliştirilmesine yardım ettiği ekonomik özgürlük endeksi bir ülkenin sisteminin daha kapitalist mi yoksa daha sosyalist mi olduğunu ölçmenin muhtemelen en iyi yoludur. Bu endeks sıfırla on arası bir ölçek kullanır, sayı ne kadar yükselirse sistem o kadar kapitalisttir. Eğer

---

limlidir, Demokratik Parti isimli olanı laik ve sosyalist eğilimlidir. Ancak son zamanlarda Cumhuriyetçi parti aşırı dinciliğe daha da çok ve Demokratik Parti de komünizme doğru yine daha da çok kaymaya başladı. Fakat bu tartışmaların sadece ABD'ye özgü olduğunu zannetmeyin. Ülkemiz de dahil olmak üzere tüm dünyada durum aynı.

1 "The first Democratic debate: full rush transcript," CBS News, October 13, 2015, www.cbsnews.com/news/the-first-democratic-debate-full-rush-transcript/.

bir ülke endekste yüksek skor alırsa bu genellikle o ülkenin vergilendirmeyi düşük tuttuğunu, özel mülk haklarına saygı gösterdiğini, parasının değerini koruduğunu, insanlarının serbest ticaretine izin verdiğini ve düzenlemeleri minimumda tuttuğunu gösterir.

Öyleyse İsveç'in puanları hangi ölçülerde? Toplamda İsveç 7,54 puan toplar ve bu puan araştırmada incelenen 159 ülke arasında onu 27. sıraya yerleştirmeye yetecek kadar iyidir. Elbette İsveç vatandaşlarını donlarına kadar vergilendirir. Vergi/Harcama endeksi gerçekten de çok düşüktür: 10 üzerinden 3,64. İş gücü piyasasını da oldukça fazla kontrol eder (6,81); fakat özel mülk haklarını korumakta genel içinde oldukça iyi bir yerdedir (8,35); enflasyonu önler (9,71); serbest ticarete izin verir (8,28); kredi piyasasını sadece çok az denetler (9,90); ve şirketlere fazla müdahale etmez (8,08). Yoldaş Bernie'nin bahsettiği diğer İskandinav ülkelerinden Danimarka'nın notu 8,0 ve Norveç'in ki de 7,62'dir. Bu üç İskandinav ülkesi de dünyadaki ekonomik özgürlüğe sahip ilk beşte birlik kısma girer.

Özetle, İsveç başarılı ve çoğunlukla kapitalist bir ülkedir. Oradayken bunu kendi gözlerimizle görebiliyorduk. İsveçliler bariz bir şekilde varlıklıydılar, binaları çok güzel ve pırıl pırıldı ve biraları iyi ve soğuktu. Aslında gördüğümüz şeyler ekonomik özgürlüğün yaşam standartları üzerindeki etkisini ölçmek için tasarlanmış olan ekonomik özgürlük endeksini kullanan araştırmayla tutarlılık gösteriyordu. Yakın zamandaki bir çalışmalarında Robert ve çalışma ortağı Jashua Hall'ün iki yüz kadar akademik araştırmayı inceleyerek elde ettikleri sonuç şuydu: "Bu araştırmaların üçte ikisinden fazlası ekonomik özgürlüğün 'iyi' bir sonuç doğurduğunu gösteriyor-

du: daha hızlı büyüme, daha iyi yaşam standartları, daha fazla mutluluk, vesaire. İnceledikleri araştırmaların yüzde dördünden azı ekonomik özgürlüğün 'kötü' bir sonuç yarattığını bulmuştu; örneğin artan gelir eşitsizliğini."[1]

İsveç günümüzde hala özgür olsa da, eskiden çok daha özgürdü. İsveçli arkadaşımız Johan Norberg *laissez-faire*[2] ekonomik reformların İsveç'i nasıl zengin ettiğinin hikayesini anlattı.[3] Anlattığına göre, 1860'ların başlarında ataları o kadar fakirdi ki, unları çok az kaldığında ekmek tariflerine ağaç kabuğu tozları karıştırmak zorunda kalıyorlardı. O günün İsveç'inin gelirleri bugünün Kongo'suyla eşit seviyedeydi. Bu arada yaşam beklentisi bugünün yarısı kadardı ve bebek ölümleri oranları günümüzün fakir ülkelerinin bile üç katıydı.

Fakat on dokuzuncu yüzyıl reformcuları İsveç'in ekonomisini liberalleştirdi ve refah içinde ve kapitalist bir ülke yarattı.

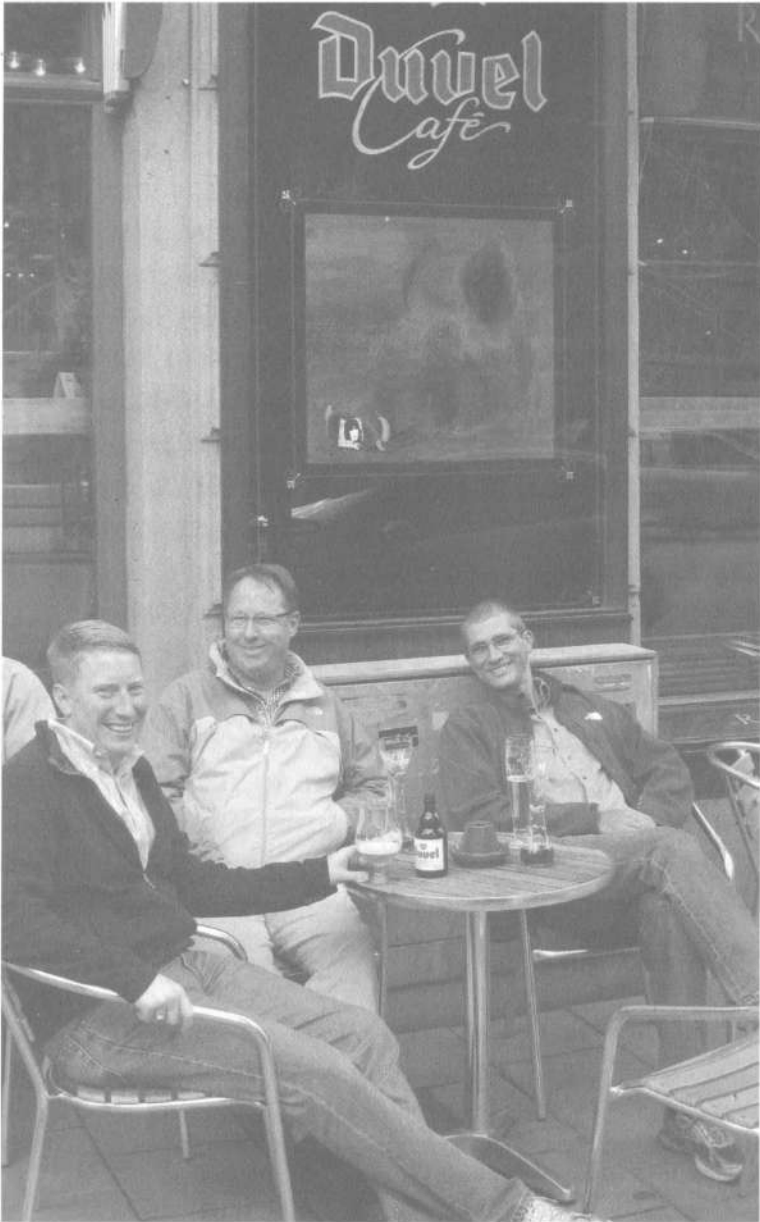
Bizim kişisel favori reformcumuz olan Lars Johan Hierta, Duvel Café'den yaklaşık bir kilometre uzakta olan bir bakır heykelle onurlandırılmış. Lars'ı seviyoruz çünkü özgür ifade, kadınlar için eşit haklar, iş özgürlüğü, serbest ticaret ve küçük devlet kanunlarını savunmuştu. Bunun için şerefe!

Hierta ve diğer reformcular sonunda politikalarının çoğunu hayata geçirdiler ve İsveç hızla büyüdü. 1850 ile

1 Joshua Hall and Robert Lawson, "Economic Freedom of the World: An Accounting of the Literature," Contemporary Economic Policy 32, no. 1 (2014): 1-19, https://doi.org/10.1111/coep.12010.

2 -*çev.n.* Devletin bireylerin eylemlerine çok az müdahale etmesi ilkesi için kısaltma, özellikle de endüstriyel ve ticaret alanlarında.

3 Johan Norberg, "How Laissez-Faire Made Sweden Rich," Libertarianism.org, October 25, 2013, www.libertarianism.org/publications/essays/how-laissez-faire-made-sweden-rich.

Benjamin (sol) ve Robert (sağ), ekonomist arkadaşları Brad Hobbs ile (orta) İsveç'te oldukça güzel ama son derece yüksek vergilendirilmiş Belçika biralarını içerlerken.

1950 arasında kişisel gelirler sekiz kat arttı, yaşam beklentisi yirmi sekiz yıl yükseldi ve bebek ölümleri oranı yüzde 15'ten 2 ye düştü. 1950'ler itibariyle İsveç dünyanın en zengin ülkelerinden biriydi ve hala küçük bir devleti vardı. Gayrisafi yurtiçi hasılasından[1] (GYH) aldığı yüzde 19'luk toplam vergi hala ABD'den ve diğer Avrupa ülkelerinden düşüktü.

İsveç'in vergi yükü ve devlet boyutunun balon gibi şişmesi çok yakın zamanda olan bir şey. 1960 ile 1980 arasındaki yirmi yılda devlet harcamaları GYH'ın yüzde 31'inden yüzden 60'ına fırladı. Yüksek vergiler ve büyük devlet harcamaları tek başına sosyalizmi oluşturmazlar fakat gerçekten de yarattıkları sonuçlar vardır. İsveç'in devleti büyüdükçe ekonomisi durgunlaştı. 1970'te OECD'nin (bir zengin ülkeler kulübü) en zengin dördüncüsüydü fakat 2000'de on dördüncü sıraya düşmüştü. İsveç günümüzden çok daha özgürken çok daha fazla büyümüştü. Fakat bugün bile görece ekonomik özgürlüğe sahip, refah içinde ve ekonomik politikaları sosyalist olmaktan oldukça uzak.

Peki İsveç sosyalist değilse, ne o zaman? İnsanların kafalarının karıştığı yer burası gibi. Michael Moore gibi propagandacıların şunun gibi tweetler atmaları da bu kafa karışıklığını ilerletir: "Çoğu anket artık gösteriyor ki genç yetişkinler (18-35) sosyalizmi (yani hakkaniyeti) kapitalizme (yani bencilliğe) tercih ediyorlar." Sosyalizm basit bir şekilde "hakkaniyete" eşit değildir. Gerçekten eşit olduğu şey özel mülk hakkını terk etmektir; bir sosyalist ekonomide devlet neyin, nasıl ve kim için üretileceğine karar verir.

---

1 -*çev.n.* Bir ülkenin bir yıl içinde ürettiği ürün ve hizmetlerin parasal toplamı.

Çoğu devlet ne katıksız kapitalisttir ne de katıksız sosyalist. Bütün kapitalist ülkeler ister istemez kaynakların bir kısmına devletin sahip olmasına ve bir miktar merkezi planlamaya izin verirler. Benzeri şekilde çoğu sosyalist ülke bazı derecelerde ekonomik özgürlük verir, aksi takdirde çok daha kötü ekonomik sonuçlarla yüzleşeceklerdir.

Sovyetler Birliği, Savaş Komünistliği zamanında (1918-21) ve Çin Büyük İleri Atılım'ında (1958-62) özel mülkiyeti tamamen kaldırmaya en yakın noktalarına gelmişlerdi. Bu muazzam başarısızlıkların her birinden sonra, bu Komünist devletler bazı sınırlı üretim araçlarının özel mülkiyetine ve küçük bir pazarın işlemesine izin verdiler, ancak sosyalizm hakim kaldı.

Günümüzde neredeyse tamamen sosyalist kalmış olan sadece üç devlet var: Kuzey Kore, Venezüella ve Küba. Çin gibi diğer resmiyette sosyalist devletler sadece ismen öyleler fakat aslında özel mülkiyete ve serbest pazara o kadar çok izin veriyorlar ki, karışık ekonomiler olarak sayılıyorlar.

Bu saydığımız bütün ülkeleri ve reform yapmaya çalışan eski Sovyet ülkelerini ziyaret edeceğiz: Rusya, Ukrayna ve Gürcistan. İlk elden seyahat gözlemlerimizi ekonomi teorisiyle, tarihle ve gözlemsel sosyal bilimle birleştirecek ve bu ülkelerde neler olduğunu anlamaya çalışacağız.

Biz seyyahlar için sosyalist ekonomik politikalar zahmet verici olabilir fakat onların altında yaşayan insanlar için bizi kızdıran ölümcül ve gereksiz acılar empoze ediyorlar; bunlar belki sizi bile kızdıracak.

Öyleyse, bu uyarıyla birlikte, sırt çantalarınızı toplayın, uçuş görevlisinden hoş bir içki isteyin ve özgür olmayan dünyaya yaptığımız bu yolculuk için bize katılın.

BÖLÜM 1

AÇLIKTAN ÖLEN SOSYALİZM: VENEZÜELLA

Ocak 2017

"Siz çocuklar Venezüella'ya gitmelisiniz mutlaka," dedi eski arkadaşımız Marshall Stocker. Temmuz 2016'da New Hampshire'da birlikte ıstakoz yiyor, bira içiyorduk. Marshall bir tür "macera kapitalistidir." Arap Baharı sırasında Mısır'da gayrimenkul anlaşmaları yapıyordu ama sonra zararını sineye çekip oradan ayrılmak zorunda kaldı. Şimdi Boston'daki büyük bir şirket için gelişen piyasalar müşterek fonunu işletiyor. Robert'le ben onun Facebook sayfasını izlemekten hoşlanıyoruz, Myanmar yağmur ormanları veya Moğol çölleri gibi egzotik yerlere yaptığı gezilerden renkli kareler paylaşıyor. Tabi yatırım yapmak için ülke arayışı bunlar.

Bizi ikna etti. Venezüella listemizdeydi zaten ama orası lanet bir kaos içinde. Eşlerimiz Lisa ve Tracy kanunları zaten en başta koymuştu: bu kitap üzerinde çalışırken öldürülmeye veya hapse tıkılmaya iznimiz yoktu. Sanırım büyük yaşam sigortaları yaptırsaydık bu onları bir parça yatıştırırdı ama hey, ikimiz de ölmeye pek meraklı değiliz.

Marshall bu yolculuğu daha güvenli ve daha pratik hale getirecek bir öneri getirdi:

> "Sadece Kolombiya'ya uçun ve Venezüella sınırına seyahat edin. Orada neler olup bittiğine bir bakarsınız ve belki biraz içlere de girersiniz. Bu yeterince güvenli olacaktır. Ayrıca sınırda bir sürü çılgın ekonomik faaliyet var."

Bu fikir üzerine düşündükçe daha da mantıklı gelmeye başladı. Sosyalizmin taraftarlarının en yeni sevgilisi olan Venezüella diğer ülkelerde olduğu gibi uzun bir politik baskı tarihiyle lekelenmemişti. Venezüella "demokratik" sosyalizmin örneğiydi. En azından çok yakın zamana kadar Batılı entelektüellerin takdir ettikleri ve bir sosyalist cennet için taklit edilsin diye işaret ettikleri bir modeldi. Şimdi her şey parçalanıp yıkılmaya başladı ama bu sosyalizm savunucuları hala ülkenin problemlerinin sosyalizmle hiçbir ilgisi olmadığında ısrar ediyorlar.

Lenin'in "faydalı ahmaklar" olarak adlandırmış olduğu Batılı entelektüeller sosyalist rejimlerin ekonomik başarısızlıklarını ve insanlara uyguladıkları gaddarlıkları görmemezlikten gelmeye veya onlar için bahaneler üretmeye eğilimlidirler. Günümüzde bu ahmakların takdir edecek yerleri gittikçe azalıyor. Neredeyse hiçbir aklı başında insan Kuzey Kore'yi bir model ülke olarak göstermez.[1] Castro savunucuları hala Küba tıbbi bakımının ve eğitiminin çığırtkanlığını yapsa da,[2] onlardan başka çoğu insan Küba'nın Komünist rejiminin politik baskıcılığını ve ekonomik çağdışı kalmışlığını onaylar.

Venezüella'nın ise farklı olacağı düşünülüyordu. 1992'de Albay Hugo Chávez başarısız olmuş bir darbe girişiminden sonra iki yıl hapse mahkum edildi. Sonrasında politikacı oldu ve 1998'de başkanlık seçimini oyların yüzde 56,2'sini alarak kazandı. Bu seçim hemen hemen adil bir seçim olarak görülmüştü. 1999'da Chávez yeni bir

1 Neredeyse diyoruz çünkü 2012'de Robert'in mezun olduğu Florida Devlet Üniversitesi'ndeki bir öğrenci organizasyonu olan Katılımcı Eğitim Merkezi "Demokratik Kuzey Kore"nin erdemlerini öven bir program sunuyordu. Bakınız https://archive.org/details/ralphieleaks_gmail_CPE5.

2 *-ed.n.* 2018 yılında bir lise öğretmeni olan arkadaşım Facebook'ta şöyle bir paylaşımı tekrar paylaşıyordu: "Kübalılar kanseri iyileştiren ilacı buldular ama ABD ve CIA dünyaya yayılmasını engelliyor."

anayasa oluşturdu ve bir yıl sonra oyların yüzde 59,8'ini alarak tekrar seçildi.

Birçok gözlemciye Chávez'in "Bolivarcı Sosyalizm" markası başarılıymış gibi göründü (ismini on dokuzuncu yüzyıl anti kolonyal devrimci Simon Bolivar'dan almıştı bu propaganda). 2011'de Bernie Sanders şunu iddia etti: "Bu günlerde Amerikan rüyası Güney Amerika'da, Ekvador, Venezüella ve Arjantin gibi yerlerde daha iyi gerçekleşmiş gibi görünüyor. Oralarda gelirler günümüzde gerçekten Horatio Alger'in[1] memleketinden daha eşit. Muz cumhuriyeti şimdi kimmiş bakalım?"[2]

Benzeri şekilde, 2013'te Chávez'in ölümünün ardından Salon isimli web sitesi "Hugo Chávez'in Ekonomik Mucizesi" isimli bir makale yayınladı ve makale şunu iddia ediyordu: "Atalarının mirasıyla takıntılı bir Amerikan başkanının başarmayı sadece hayal edebileceği bir ekonomik sicili Chávez gerçekleştirdi."[3]

Bu sosyalist cenneti kendi gözlerimizle görmeliydik ve bizzat tecrübe etmeliydik. Birkaç ay Kolombiya-Venezüella sınırında gerçekleştirilen ticaretin haberlerini izledikten sonra yolculuğumuzu planladık. 2 Ocak 2017'de ikimiz de hala Yeni Yıl akşamdan kalmışlığı üzerimizdey-

1 -*ed.n.* Horatio Alger Jr. (1832–1899) Amerikalı bir yazardı ve gençlere hitap eden romanları fakir çocukların basit geçmişlerinden çok çalışma, azim, cesaret ve dürüstlükle orta sınıfın güvenliğine ve rahatlığına kavuşmalarının öykülerini içerirdi. Yazıları "sıfırdan zenginliğe" söylemiyle karakterize edilirdi ve Amerika'nın Yaldızlı Çağ olarak adlandırılan döneminde insanlar üzerinde etki etmişti. Yaldızlı Çağ Amerikan İç Savaşı'nın ardından yaşanan hızlı iyileşme ve kalkınma dönemiydi (1860-1900) ve Amerikan tarihinin en hızlı büyüme dönemi olarak görülür.

2 Valley News Editorial Board, "Close The Gaps: Disparities That Threaten America," Bernie Sanders Senate website, August 5, 2011, www.sanders.senate.gov/newsroom/must-read/close-the-gaps-disparities-that-threaten-america.

3 David Sirota, "Hugo Chavez's economic miracle," Salon, March 6, 2013, www.salon.com/2013/03/06/hugo_chavezs_economic_miracle/.

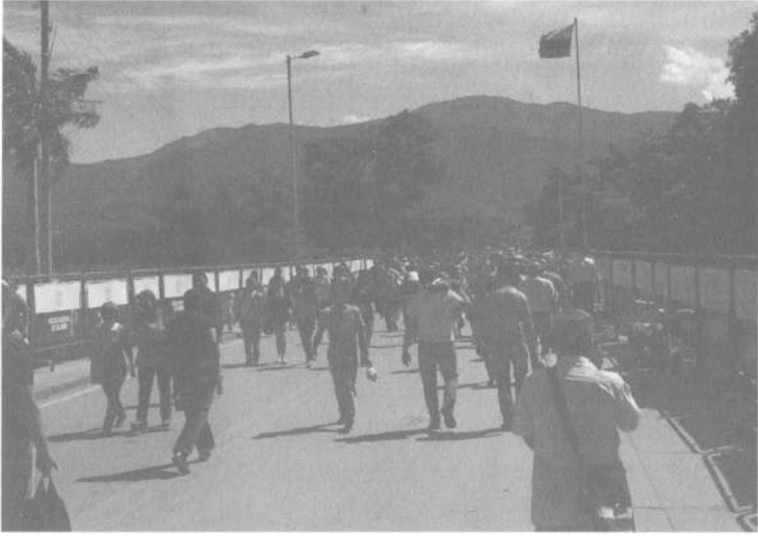
ken Dallas'tan Bogota'ya kısa bir gece uçuşu gerçekleştirdik ve ertesi sabah Cúcuta'ya doğru devam ettik.

Cúcuta hoş bir sürprizdi. Kolombiya'nın altıncı en büyük şehriydi, 650.000'lik bir nüfusla etkileyici bir siluet, çekici bir mimari ve iyi bakılmış ofis binaları sergiliyordu. Sokaklar, bazen çok kalabalık olmalarına rağmen, iyi durumdaydılar. Şehir merkezindeki otelimizden kısa bir yürüyüş mesafesinde çeşitli restoran ve alışveriş seçenekleri mevcuttu. Gece içkilerimiz için dışarı çıktığımızda, Latin Amerika'nın herhangi bir yerinde olabilecek kadar güvenli hissettik kendimizi.

Ancak oraya Cúcuta'yı görmeye gelmemiştik. Oradaydık çünkü Cúcuta sığ ve çamurlu Tachira Nehrinin batı tarafındaydı. İki köprü ve diğer resmi olmayan nehir geçişleri burada Kolombiya ile Venezüella'yı birbirlerine bağlıyordu. Venezüellalıların bir zamanlar, yani sosyalist günlerinin başlarında Kolombiya'ya piyasa fiyatlarıyla satmak ve böylece kar etmek için malları gizlice soktukları yer burasıydı. Bugün ise burası Venezüellalıların evlerinde olmayan temel ihtiyaç maddelerini satın almak için kullandığı yer.

İki resmi geçişin küçüğü olan Santander Köprüsüne giden yolumuzda ilerlerken Julian Villabona ile buluştuk. Kendisi *PanAm Post* gazetesinden bir haberciydi. Ortak bir arkadaşımız bizi Julian'a tanıtmıştı ve sınırdaki insanlarla konuşmamıza tercüman olmayı kabul etmişti. Bu sırada kendisi de *Post*'un web sitesinde yayınlanacak kendi hikayesini yazacaktı.

Kısa bir araba yolculuğundan sonra dört şeritli taş döşeli yol Santander Köprüsü yakınlarında tozlu bir kesişme noktasında sonlandı. Burası araç trafiğine kapatılmıştı. Yaklaşık bir düzine kadar küçük ve her zaman orada olan yol kenarı dükkanı vardı ve onların iki katı

Temel ihtiyaç maddelerinin arayışı içinde binlerce insan bu köprüyü kullanarak Venezüella ve Kolombiya arasında gidip geliyor.

kadar geçici yol kenarı standı bulunuyordu. Bunlar geniş bir çeşitlilikte temel ihtiyaç maddeleri sunuyorlardı. Un, yağ, şeker, tuvalet kağıdı, şekerleme, bakliyat ve Venezüella'da arz yetersizliği bulunan örneğin tekerlek lastikleri gibi daha büyük kalem mallardı bunlar.

Köprü yaya trafiğiyle işgal edilmişti. Her gün binlerce Venezüellalı, valizler, çantalar, el arabaları, sırt çantaları ve küfelerle geliyor, parasını ödeyebildikleri şeyleri alıp eve taşıyorlardı. Bu gelenler fakir Venezüellalılar değillerdi, sınıra seyahat edip mal alma imkanına sahip olan orta sınıf üyeleriydiler.

Köprünün ortasındaki Kolombiya kontrol noktasına ulaştığımızda Julian ne yapmak istediğimizi sordu. Kolombiya sınır polisi pasaportları sadece rasgele kontrol ediyordu, eğer isteseydik Venezüella'ya doğrudan yürüyebilirdik. Ama Kolombiya'ya geri dönebilir miydik?

Julian sınır polisiyle kısa bir şeyler konuştu ve görevli omzunu silkti, iki gringo ekonomist ve bir rehber olarak başımıza bir şey gelmeden geri dönmemizin *no hay problema* (no problem) olduğuna Julian'ı ikna etti bu ve Venezüella'ya geçtik. Venezüella kontrol noktasında tek bir adam üniformasıyla duruyordu. Bize de dikkat etmedi; bir kadının çantalarını araştırmak ve bazı malları kendine ayırmakla çok meşguldü.

Nehrin Kolombiya tarafındaki dükkanlardaki yoğun faaliyetle kıyaslandığında, Venezüella tarafı ürkütücü biçimde sessizdi. Resmi gümrüksüz satış mağazası çok uzun bir süre önce terk edilmişti. Etrafta bulunan diğer tek şey büyük bir benzin istasyonuydu. Her pompanın başında bir görevli hazır bir şekilde bekliyordu.

Venezüella devleti benzin fiyatlarına o kadar sübvansiyon sağlar ki, litresi yaklaşık on iki senttir ve Venezüella dünyadaki en ucuz benzin fiyatlarından birinin tadını çıkarır. Fakat bu kadar ucuz benzin fiyatıyla bile, bir sürü personel dolu olan benzin istasyonunda bir tane bile müşteri yoktu: Venezüella'nın sosyalist planlayıcıları görünen o ki araçlara kapalı bir köprüde çok fazla müşteri olmayacağını öngörememişlerdi.

Ureña köyüne doğru yürürken Julian görünür şekilde rahatsız olmaya başladı. Çalınacak eşyalarla dolu çantalarımız olmasa da, Robert ve ben görünürdeki tek Amerikalılardık ve bu da bizi soygun veya kaçırılma için hedef yapıyordu. Venezüella'da çok fazla takılmamamızın en iyisi olacağında fikir birliğine vardık ve teknik olarak vizelerimiz de olmadığından, burada yasadışı bulunuyorduk. Sonunda yönümüzü geri çevirdik ve batıya doğru giden Venezüellalıların arasına katılarak olaysız bir şekilde Kolombiya'ya geri döndük.

Birkaç dükkanı dikkatle inceledikten sonra ihtiyaç duyduğumuz şeyi bulduk: Bahia, bir Kolombiya *cerveza'sı* (birası). Dükkan toprak yol kenarındaydı ve dışarı birkaç plastik sandalye ile bir masa koyulmuştu. Müzik gürültülüydü fakat bira soğuktu ve gelip gidenleri iyi görebileceğimiz bir noktadaydık.

Gözlemlediğimiz şey lanetli bir utançtı. Venezüella bir zamanlar Robert'in endeksine göre dünyanın en serbest ekonomilerinin birinden övünç duyuyordu. 1970'te Venezüella 7,2 skor almıştı ve bu onu dünyanın en özgür onuncu ekonomisi yapıyordu. Ve Venezüella'nın ekonomisi özgürken ülke görece refah içindeydi. Dünya Bankası'na göre 1967'de ortalama bir Venezüellalı, ortalama bir İspanyol'dan 1995 dolar zengindi.

Fakat 2014'te ortalama bir Venezüellalı 1967'de kazandığından sadece 200 dolar fazla kazanıyordu. Neredeyse elli yılda Venezüellalılar esasen *sıfır* büyüme yaşamışken İspanyollar ortalama kazançlarını iki kattan fazlaya çıkarmışlardı. Ve bazı tahminlere göre, 2014'ten bu yana da Venezüellalıların gelirleri yüzde 50'den fazla düştü. Yani ekonomileri durgunluktan çöküşe geçmişti. Günümüzde Venezüella ekonomik serbestlik endeksinde yaklaşık 3 skorla en dibi boylamıştır.[1]

Ekonomistler olarak Robert ve ben biliyoruz ki ekonomik serbestlik neredeyse kaçınılmaz olarak iyi ekonomik sonuçlar doğurur çünkü özgür insanların kendi hayatlarını geliştirmek için hem dürtüleri hem de imkanları vardır ve bu süreçte etraflarındaki insanların yaşamlarına da katkıda bulunurlar. Adam Smith bunu en iyi şekilde

1 Kuzey Kore ve Küba derecelendirilmemiştir. En son ekonomik özgürlük sıralamalarına internette şu adresten ulaşabilirsiniz: www.fraserinstitute.org/economic-freedom. [*-ed.n.* Türkiye 165 ülke arasında 95'inci sırada (veriler 2017'ye ait ve 2019'a güncellenmemiş).]

kitabı *Ulusların Zenginliği*'nde bireysel ekonomik çıkarı çoğunluğun yararına yönlendiren bir "görünmez el"den bahsederken ortaya koymuştu. Smith'in açıkladığı gibi:

> "Her birey... ne kamu yararını gözetme niyetindedir ne de onu ne kadar gözeteceğini bilir; kendi işini, azami değere ulaşacak yöntemle idare ederken sadece kendi kazancı için çalışır ve diğer birçok şeyde olduğu gibi bunda da, görünmez bir el onu hiç niyetlenmediği bir işin parçası yapar... Kendi çıkarı peşinde koşmakla, toplumun çıkarını, çoğu zaman onu gözetmeye niyet ettiği zamankine kıyasla daha da etkin şekilde gözetmiş olur."[1]

Bu "görünmez el" iki şey gerektirir: özgürlük ve hukukun üstünlüğü. Yasalar mülkiyet haklarını güvene almak için gereklidir ve insanlar eşyaları ve hizmetleri özgürce saptanmış fiyatlarla gönüllü olarak alıp satmak için özgürlüğe ihtiyaç duyarlar.

Kolombiya'da bir çarşıda otururken ekonomistlerin teorik olarak açıklayabilecekleri şeyi pratik olarak görebilirsiniz. Serbest pazarlar ve pazar fiyatları önemli bilgiler iletir. Fiyatlar tüketicilere bir malın bol (ve bu yüzden ucuz) mu, yoksa kıt (ve bu yüzden pahalı) mı olduğunu anlatır. Karşı noktada ise, tüketicilerin hangi miktarları ödemeye istekli oldukları gerçeği, üreticilere ve girişimcilere hangi ürünlerin en değerli olduğunu anlatır. Bu, zamana, yere ve müşteriye göre değişen bir şeydir. Girişimcinin hedefi para kazanmaktır, ekonomik verimliliği veya ekonomik gelişimi arttırmak değil. Fakat müşteri ihtiyaçlarını karşılayarak, girişimciler kaçınılmaz bir şe-

1 Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (New York: Modern Library, 1937 [1776]), 423.

kilde ekonomiyi daha verimli ve başarılı kılarlar, *tabi fiyatlandırma sisteminin doğru olması şartıyla ve özgür ve açık pazarın sağladığı şey de budur.* Serbest ticarete zarar veren her şey fiyatların doğruluğuna da zarar verir.

Bundan da temel olan şey, özel mülk hakkıdır, sahip olmaya ve böylelikle malları alıp satmaya imkan sağlar. Elbette rol oynayan diğer faktörler de bulunur. Devletin pervasızca para basmasının neden olduğu enflasyon fiyatları çarpıtır. Vergiler ve düzenlemeler, ticaretin üzerine ek maliyetler bindirerek aynı şeyi yaparlar.

Venezüella daha özgür bir ekonomiyken görece refah içindeydi. Fakat devlet ekonomiyi kontrol etmeye daha fazla dahil oldukça giderek daha az özgür hale geldi, daha az verimli ve daha az üretken oldu. Chávez gücü eline aldığında, bu süreç zaten çoktan başlamıştı; o sadece hızını ikiye katladı ve ekonomik gerilemeyi ekonomik felakete çevirdi. Venezüella'nın güvenilmez mülk hakları, kamulaştırılmış endüstriler, cezalandırıcı vergiler, parasal enflasyon ve şirketleri boğan düzenlemeler Kolombiya-Venezüella sınırındaki Santander Köprüsünde çarpıcı ve yürek parçalayıcı detaylarla gördüğümüz şeylerle sonuçlandı: yoksullaşmış orta-sınıf Venezüellalılar sırtlarında şeker, pirinç, bakliyat ve bebek bezlerini güçlükle taşıyarak eve götürüyorlar. Bir ekonomi teorisinin ekonomik gerçeklerde ne anlama gelebileceğini burada görebiliyorduk.

Ertesi sabah Simon Bolivar Köprüsüne gittik. Yine Kolombiya tarafı ticaretle canlıydı ama biraz daha fazla: insanların, teslimat araçlarının, otobüslerin, taksilerin, motosikletlerin ve el arabalarının kaotik bir karmaşası vardı, etrafına dükkanların dizildiği tıkalı ve tozlu bir labirentte manevra yapıyorlardı.

Satıcılar Kolombiya'ya gelmiş Venezüellalılara bağırarak bir şeyler satmaya çalışıyorlardı ve bir kadının çığlığı

Çaresiz Venezüellalılar Kolombiya'ya giriş vizesi alabilmek için sıraya girmişler. Kriz başladığında bu yana tahminen dört milyon Venezüellalı ülkeden kaçtı.

özellikle dikkatimizi çekmişti. *"¡Compramos pelo!"* diyordu.

"Hadi onunla konuşalım," dedim. "Bununla ilgili okumuştum."

Bu kadın, yani Denise, bir "getirici" yani bir aracıydı. Saçlarını satmak isteyecek Venezüellalı kadınları bulduğunu açıkladı. Bu kadınları geçici olarak kurulmuş bir berbere götürüyor, saçlarını kestiriyordu. Bu saçlar daha sonra saç uzatmalarında kullanılıyordu.

"¿Cuánto cuesta?"

Bunu sorarak Denise'in kadınlara saçları için ne ödediğini öğrenmek istemiştim. Kafasını sallayıp anlamadığım bir şeyler söyledi. Julian açıkladı "Kendi saçını satmak istediğini sandı. İstemiyormuş. Pazarlanabilmek için çok kısa ve kızılmış."

Julian İspanyolca sorumla aslında ne anlatmak istediğimi kadına anlattı ve kadın fiyatın kaliteye ve uzunluğa göre değiştiğini ama çok iyi ve uzun bir saç için seksen Amerikan dolarına kadar çıkabildiğini söyledi.

Okuduğum bir Reuters makalesine göre orta uzunluktaki bir saç için ise yaklaşık altmış bin Kolombiya pezosu ödeniyordu ve orada bulunduğumuz zamanlarda bu yaklaşık yirmi Amerikan dolarına tekabül ediyordu. Bu size çok gelmemiş olabilir fakat asgari ücretle çalışan bir Venezüellalının bir aylık aldığı para ve gıda yardımlarına eşit bir miktara tekabül ediyor. Burada, yani sınırda, yirmi dolar bile insanın evine değerli temel ihtiyaçları götürmesine yardımcı olacaktır.

Yine kısa bir süreliğine Venezüella'ya girdik fakat yine tüm hareket sınırın Kolombiya tarafındaydı ve bu yüzden geri geldik ve kızgın güneş altında valizlerini çeke çeke götüren Venezüellalılarla konuştuk. Çoğu sinirli ve tetikte görünüyordu (hırsızlık yaygındı) ve sadece kısa ve endişeli olarak konuştular, genellikle Kolombiya'ya girerken, çıkarkenkine kıyasla daha konuşkanlardı.

Görünür biçimde orta sınıf olan bir çift, Paulo ve Ana Marfa, bizimle uzun uzadıya konuştu. Uzak doğu Venezüella'daki Ciudad Bolivar'dan ihtiyaç maddelerini almak için gelmişlerdi. Google Haritalar'a göre Ciudad Bolivar doğuya doğru 1250 kilometre uzaktaydı, arabayla tahminen on sekiz saatlik mesafedeydi.[1] Bu yolculuk üç günlerini almıştı söylediklerine göre çünkü geceleyin sürmek çok tehlikeliymiş.

Paulo şöyle anlattı: "Pirinç, ilaç, sabun, şampuan ve diğer bazı şeyler, örneğin bizim orada bulunmayan araba parçaları almaya geldik." Üç ayda bir Kolombiya'ya geli-

1 -*ed.n.* Yaklaşık Urfa İstanbul arası mesafe.

yorlarmış, fakat bundan sonra gelmeyeceklermiş çünkü "haydut tehlikesi çok ciddi hale" gelmiş.

Bu seyahatleri yapmalarının en baştaki sebebi Venezüella'nın sosyalist politikalarıydı, bunlar temel ihtiyaç maddelerinin ülkede üretimin yok etmiş ve ithalatın her yere ulaşmasını sınırlamıştı. Chávez'in başkanlığının erken günlerinde Venezüella'ya kişi başına düşen yıllık gıda ithalatları 75 dolardı. Chávez kırk milyar metrekareden fazla özel tarım arazisini haczettikten sonra gıda üretimi çöktü ve gıda ithalatı uçuşa geçti. Chávez'in ölümünün çok kısa bir süre öncesindeki 2012 itibariyle gıda ithalatları yıllık kişi başına 370 dolara ulaşmıştı. Günümüzde Venezüella hükümeti gıda ithalatını sübvanse etme gücünden yoksundur ve bu yüzden insanlar gıdayı karaborsada bulmak zorundadır; veya Kolombiya'da.

Julian bize Sabrina Martin'den bahsetti. Venezüella'daki yeni fırın düzenlemeleri hakkında bir haber üzerine çalışan bir gazeteciydi. Julian'a fırınlara ithal unları devletten alınması şartı getirilmiş olduğunu anlattı (devletin ithal unda bir tekeli vardı). Ancak devletin elinde talebi karşılamaya yeter unu yoktu; devlet tarafından zorlanan fiyat kontrolleri kar etmeyi imkansız hale getiriyordu (satış fiyatını da devlet belirliyordu); ve fırınlara iş günleri boyunca ekmek sunma zorunluluğu getiren devlet düzenlemeleri onlara iki seçenek sunuyordu: ya kanunu çiğneyip kara borsadan un alacaklar, ya da rafları bomboş olacaktı. Bu her iki durumda da zarar etmiş olacaklardı.

Benzer bir hikayeyi daha okumuştuk. Devlet bir oyuncak şirketindeki milyonlarca oyuncağa el koymuş ve yöneticilerini tutuklamıştı çünkü oyuncak fiyatlarının çok yüksek olduğu iddia ediliyordu! Bu hikayeler Venezüella'da çok sıra dışı değiller. Sabrina, Caracas Ticaret, Endüstri ve Hizmetler Odası yönetici başkanı Victor Mal-

donado ile röportaj yapmıştı.[1] Maldonado sadece 2016'da 30.000'den fazla Venezüella şirketinin kapandığını rapor etmişti. Hugo Chávez 1999'da iktidara gelmeden önce Venezüella'nın 800.000 şirketi vardı ama günümüzde sadece 230.000'i kaldı.

Çiftçi Birlikleri Konfederasyonu (Fedeagro), Venezüella'da pirinç, mısır ve kahve üretiminin son on yılda yüzde 60'tan fazla düştüğünü rapor etti. Benzeri şekilde, Venezüella sığır çiftlikleri birliğinin bir önceki başkanı Vincento Carrillo'ya göre ülkede eti için yetiştirilen sığır sayısı geçmiş beş yılda yüzde 38 azaldı.

Özel şirketlerin çöküşü insanları devlet sadakalarına bel bağlamaya zorladı ancak devletin elinde asla yeteri kadar ihtiyaç maddesi olmadı. İnsanlar sabahın erken saatlerinde devletin karneye bağladığı yiyecekleri ve ihtiyaç malzemelerini almak için sıraya giriyorlar ama kuyruklar çok uzun, malzemeler çok az ve alabilenler hırsızlar için hedef haline geliyor.

Bu bizi Cúcuta yakınlarındaki köprülere geri getiriyor, burada devlet tekelindeki toptancılar yok, keyfi fiyat kontrolleri yok, kârlara sınır koyulmuyor ve Venezüella devletinin sağlayamadığı şeyleri bu pazarlar karşılayabiliyor.

Kolombiya'daki dükkanların hepsi ağzına kadar malla dolu. Köprü yakınlarında geniş bir çeşitlilikte ilaçlar ve tıbbi malzemeler satan üç dört eczane vardı. Toptan gıda her yerdeydi ve paletlerce pirinç sürekli biçimde kamyonlardan dükkanlara indiriliyordu. Telefon kartları, pişirme yağları, çocuk bezleri, paketli atıştırmalıklar, mey-

1 Sabrina Martin, "Venezuelan Regime Threatens to Expropriate Bakeries, Jeopardizing Bread," PanAm Post, March 13, 2017, https://panampost.com/sabrina-martin/2017/03/13/venezuela-regime-threatens-expropriate-bakeries-j eopardizing-bread/.

ve suları ve birçok diğer temel ihtiyaç maddesi geniş bir oranda mevcuttu. Yiyecek ve dondurma satan yol kenarı stantları vardı. Jullian'a göre yerel standartlara göre bile buradaki fiyatlar ucuzdu. Yarım kilo pirinç bir dolardan ucuzdu.

Bulamadığımız tek şey biraydı. Dükkanlardan alıp gidebiliyordunuz ama oturup insanları izlerken içebileceğimiz bir yer arıyorduk. Sonunda bir bira soğutucusu ve birkaç eski püskü plastik sandalyesi olan küçük ve tozlu bir yer bulabildik. Ana alışveriş koridorlarında olan bir yer değildi ama etraftaki tek seçenekti. Birer Bahias aldık kendimize. Her biri otuz üç sente mal oldu.

Biraları ucuza almış olmakla kalmıyor, Venezüellalılara göre oldukça şanslı sayılıyorduk çünkü onlar için bira lüks bir şey haline gelmişti. Altı ay öncesine kadar Venezüella'da bira yoktu bile. Bu doğru, *biraları tükenmişti.* Venezüella'nın biralarının yüzde 70 ila 80'ini üreten ülkenin en büyük bira üreticisi Empresas Polar, ellerinde malt arpası kalmayınca dört fabrikasının hepsini geçen Nisan kapatmıştı.

Daha doğrusu firmanın elindeki, ithal arpayı satın almak için gerekli olan döviz tükenmişti.[1] Arpa Venezüella'nın tropik ikliminde yetişmiyordu. Bir piyasa ekonomisinde olsaydı Empresas Polar yerli parasını yabancı parayla takas eder ve ithal hammaddeler neyse onları satın alırdı. Fakat Venezüella'nın planlamacıları yabancı paralara erişimi kontrol ederler ve bu planlamacılar firmaya ihtiyaç duydukları maltı ithal etmek için yeterli döviz tahsis etmemişlerdi. Ancak devlete göre sorun Polar'ın

1 Tim Worstall, "Congratulations to Bolivarian Socialism: Venezuela is Now The Country with No Beer," Forbes, April 30, 2016, www.forbes.com/sites/timworstall/2016/04/30/congratulations-to-bolivarian-socialism-venezuela-country-with-no-beer/#53de85c51e53.

CEO'su olan Lorenzo Mendoza'nın "bir hırsız ve hain" olması, sosyalist rejimi baltalamaya çalışmasıydı.[1] Bu arada da Venezüellalılar susamışlıklarıyla kalıyorlardı.

Bu bira kıtlığı ne kadar ciddi olsa da, Venezüella'nın gerçek problemi değildir elbette. Venezüellalılar yaşamlarını sürdürmeye çabalamaktan zaten içkiyi düşünemiyorlardır sanırım. Onlar açlar. Çoğu Venezüellalının bizim burada tadını çıkardığımız bir pazara erişimi yoktur. Bunun bir sonucu olarak, Venezüella üniversitelerinde yapılan bir araştırmaya göre, yetişkinlerin üçte biri 2016 yılında ortalamada dokuz kilo kaybetmişti. Bir Katolik insani yardım vakfı olan Caritas, beş yaşından küçük çocukların yaklaşık yüzde 11'inin orta veya ciddi seviyede yetersiz beslendiklerini bulmuştu.[2] Durum ziyaretimizden sonra bile kötüye gitmeye devam etti. Venezüellalılar 2017'de ortalama 10 kilo kaybetti.[3] Venezüella'nın sosyalist politikaları kelimenin tam anlamıyla ülkeyi açlıktan öldürüyor.

Ziyaretimizden iki ay sonra, Sağlık Bakanlığı yeni doğanlarda ölüm oranının 2016'da yüzde 30 fırladığını gösteren istatistikler yayınladı ve bu istatistiği yayınladı diye anında bakanı kovdular. Venezüella anayasasının 83. maddesine bu çok gelmişti çünkü bu maddeye göre "Sağlık temel sosyal haktır ve Devletin sorumluluğudur

1 John Otis, "Venezuela Is Running Out of Beer Amid Severe Economic Crisis," National Public Radio, May 31, 2016, www.npr.org/sections/thesalt/2016/05/31/480126445/venezuela-is-running-out-of-beer-amid-severe-economic-crisis.

2 *-ed.n.* Verimli topraklara ve topraktan fışkıran petrole sahip bir ülkeyi bu hale sokabilmek büyük beceriksizlik ister. Sosyalizmin insanları içine soktuğu bu sefaleti görmek ve etrafta hala onu savunan büyük bir (cahil) çoğunluk olduğunu fark etmek, işte bu acı verici.

3 Vivian Sequera, "Venezuelans report big weight losses in 2017 as hunger hits," Reuters, February 21, 2018, www.reuters.com/article/us-venezuela-food/venezuelans-report-big-weight-losses-in-2017-as-hunger-hits-idUSKCN1G52HA.

ve devlet bu hakkı yaşam hakkının bir parçası olarak garanti etmelidir." Sanırım hiç kimse Chávez'e bir kağıt parçasına "hak" yazmanın onu sihirli bir şekilde hayata geçirmeyeceğini söylememişti.

Ancak bu kesinlikle Hollywood Solunu kandırmaya yeterli gelmişti. Chávez 2013'te öldüğünde Sean Penn şöyle yazmıştı: "Bugün ABD'nin insanları, sahip olduklarını hiç bilmedikleri bir arkadaş kaybetti. Ve dünyanın her tarafındaki fakir insanlar bir savunucularını kaybetti." Benzeri bir şekilde, faydalı ahmaklar arasındaki baş ahmak olan Oliver Stone (ki kendisi Chávez üzerine bir belgesel maskaralığı olan *Mi Amigo Hugo*'yu[1] çekmişti ve *Foreign Policy*[2] bile onu "utanç verici" olarak bulmuştu) şöyle yazdı: "Halkının büyük çoğunluğuyla birlikte bu dünyada bir yer için mücadele eden tüm insanlar için büyük bir kahraman olan kişi için yas tutuyorum."[3] Hiç bıkmadan rahatsızlık vermeye devam eden Michael Moore şöyle bir tweet atmıştı: "Hugo Chávez petrolün insanlara ait olduğunu ilan etti. Petrol parasını ileri düzey yoksulluğun %75'ini ortadan kaldırmak, herkese bedava sağlık ve eğitim sağlamak için kullandı. Bu onu tehlikeli yaptı."

Hayır, onu tehlikeli yapan şey, yani bizim için değil, Venezüella'nın kendi halkı için tehlikeli yapan şey, yüksek petrol fiyatlarının Chávez'in ülkenin ekonomisini nasıl yok etmekte olduğunu bir süreliğine maskelemiş olmasıydı. Venezüella şüphe götürmez bir biçimde ekonomik enkaz haline geldikten sonra Hollywood dalkavukları ve

1 *-çev.n.* "Arkadaşım Hugo [Chavez]" www.imdb.com/title/tt3595024/ IMDB sitesinde muazzam düşük bir skor olan 4 puan almış. Bu skor kullanıcıların oylarından geliyor.

2 *-ed.n.* Sol eğilimli bir haber kuruluşu.

3 Jeffrey Tayler, "Oliver Stone's Disgraceful Tribute to Hugo Chavez," Foreign Policy, May 13, 2014, https://foreignpolicy.com/2014/05/13/oliver-stones-disgraceful-tribute-to-hugo-chavez/.

Bernie Sanders gibi solcular aniden sessizleştiler. Fakat sıkıştırıldıklarında bu faydalı ahmaklar Venezüella'nın çöküşünün suçunu düşen petrol fiyatlarına attılar, bir doğal afet her ülkeyi etkileyebilir gibi bir şeyler ima ediyorlardı.

Fakat gerçek şuydu: sadece petrol fiyatları düşmemiş, *Venezüella'nın petrol üretimi de düşmüştü.* Dünyanın bilinen en büyük petrol rezervlerinin üzerinde oturuyor olmalarına rağmen, petrol üretimi yirmi üç yılın en düşüğünü görmüştü, *sosyalizm yüzünden.* Kamulaştırılmış petrol şirketleri boru hatlarının ve rafinerilerinin bakımını yapmıyorlardı çünkü bunu yapmaları onlara hiçbir kâr getirmeyecekti.

Texas Teknoloji Üniversitesinde ekonomist bir arkadaşım olan Kevin Grier, Venezüella'nın petrol patlaması sırasında ekonomisini benzeri ama sosyalist olmayan ülkelerle kıyasladıkları çok hoş ve deneysel bir çalışmaya eş yazarlık yapmıştı. Tahmin edin ne çıkmıştı? Venezüella'nın ekonomisi gelişmişti ama diğer ülkelere göre bu daha azdı; aslında Kevin'in söylediğine göre eğer Venezüella sosyalist politikalar izlememiş olsa halkının gelirleri yüzde 20 veya 30 daha yüksek olacaktı. Petrol fiyatlarının çok yüksek olmasının yaptığı şey, Venezüella'nın ekonomik olarak komşularının gerisine düştüğünü gizlemekti. Yoksulluk ve bebek ölümleri ölçütlerinde de Venezüella diğerlerine sadece ayak uyduruyordu. Petrol fiyatları düşünce maske de düştü.

Yani, hem petrol üretimi hem de fiyatları kuruyunca, Venezüella hükümeti parayı nereden bulacaktı? Kolay. Bir para baskı makinesi işletiyorlardı ve bunun sonucunun enflasyon olacağını bilmek için sarhoş bir ekonomist olmanıza bile gerek yoktur. Fiyatlar her yıl gittikçe hızlanan bir biçimde artıyordu, medya raporlarına göre ar-

tış 2008'de yüzde 30'dan fazlaydı ve 2016'da yüzde 1600'e ulaşmıştı. Bugün daha da kötü. Sadece 2018'in Mart ve Nisan aylarının toplamında enflasyon yüzde 18.000 olarak tahmin edildi.[1] Gerçek şu ki, böylesine muazzam kıtlıkları ve kontrol altındaki fiyatlandırmalarıyla bu ülkede enflasyonu düzgün olarak ölçmek neredeyse imkansızdır.

Aşırı enflasyon, bir hükümetin bir ekonomiye yapabileceği en yıkıcı şeylerden birisidir. Bankaların ve diğer kredi verenlerin bilançolarını enkaza çevirir ve bunun bir sonucu olarak borç alma ve borç verme işlemleri yavaşlar ve sonra tamamen durur. Şu ana kadar gördüğünüz neredeyse tüm evler, fabrikalar ve şirketler ödünç alınmış fonlarla inşa edilmiştir ve batan bankalar yeni evler, fabrikalar veya şirketler olmayacağı anlamına gelir. Enflasyon insanların birikimlerini yok eder, uzun dönemli plan yapma becerilerini ortadan kaldırır, tüm ekonomiyi eldeki parayı değerini yitirmeden bir an önce harcama çılgınlığına çevirir.

Son soğuk (gibi) biralarımızı arkamızda bırakarak yaya alışverişçilerin içine daldık ve Julian'a bir miktar Venezüella parası almak istediğimizi söyledik. Elimizde sadece birkaç Kolombiya pezosu vardı ve dolar alacaklarından da şüpheliydi. Büfelerin içinde resmi görünen döviz görevlileri ve sokakta dolaşan bir düzine resmi görünmeyen döviz satışçısı vardı.

Robert bir adama elindeki yirmi dolarlık banknotu uzatarak yaklaştı ve *bolívares* ile değiştirmek istediğini gösteren hareketler yaptı ona. Adam Robert'e otuz santim yükseklikte yüzlük bolivar banknotları destesi

1 Antonio Maria Delgado, "In Venezuela, inflation quadruples to 18,000 percent in two months, with no end in sight," Miami Herald, May 2, 2018, www.miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/venezuela/article210282264.html.

verdi, bu yüzlükler o zaman dolaşımdaki en yüksek değerli banknotlardı. Robert daha küçük banknotları olup olmadığını sorunca adam güldü ve çantasının derinliklerini kurcaladıktan sonra birkaç yirmilik ve ellilik çıkardı. "¡Gratis!" diye güldü.

Yüz dolarlık değeri olan bir şey almak için en az bir buçuk metrelik bir yığın *bolívares*'e ihtiyacınız olurdu. Julian büyük alışverişler için banknotları saymadıklarını bile söyledi. Sadece tartıyorlardı. Aslında Venezüellalıların bazılarının Kolombiya'ya gelirken yanlarında ağır görünen valizlerle geldiklerini daha önce fark etmiştik. Aniden dank etti. Banknotlarla dolu valizlerle geliyorlardı.

Neredeyse değersiz olan bu banknot yığınını Cúcuta'daki bir striptiz kulübüne götürmeyi ve "yağdırmayı" düşündük, fakat Kolombiyalı striptizcileri kızdırmanın pek akıllıca olmadığına karar verdik. Sonunda, Venezüella enflasyonuyla savaşta kendi minik payımızı oynamaya karar verdik ve paraları dolaşımdan kaldırarak bu banknot yığınını eve hatıra diye götürdük.

Daha zengin Venezüellalıları ve bizi almak için bekleyen bir taksi sırasına doğru giderken Robert yanımızdan geçen birisine şöyle sordu: *"¿Por qué vienes aquí?"* Neden buraya geliyorsunuz?

Adam az önce üzerinden geçtiği köprünün karşı tarafına baktı ve kısaca mırıldandı: *"No hay nada allí."* Orada hiçbir şey yok.

2017'nin büyük kısmı boyunca Chávez'in halefi Nicolas Maduro'nun onaylanma oranı yüzde 20 ile 30 arasında dolaştı ve devlet karşıtı gösteriler her yerdeydi. Fakat Maduro 2018 ortasında tekrar seçildi. *New York Times* durumu şöyle aktarıyordu: "Halkın büyük kısmının artık gözü açılmış" ve "oy verenlerin yarısından fazlası san-

dığa gitmedi" ve eleştirenlerin iddiası seçimin "son derece hileli" olduğuydu.[1] Bu kimseyi şaşırtmamalı çünkü politik özgürlük büyük bir ekonomik özgürlük olmadan hayatta kalamaz. 1944'te yazdığı *Serfliğe* [Rus Köylü Köleliğine] *Giden Yol* isimli kitabında Friedrich Hayek rekabetçi bir kapitalist ekonominin demokrasiyi taşımak için zaruri olduğunu ve bir kez bir ülke "kollektivist tarikatın hakimiyeti altına girdiğinde demokrasinin kaçınılmaz olarak kendisini yok edeceğini" yazmıştı.[2]

Benzeri şekilde 1962'de Milton Friedman şöyle not etmişti: "Politik özgürlükle serbest piyasa arasındaki ilişki için tarihsel kanıt tek bir ses halinde konuşuyor. Tarihin herhangi bir yerinde veya dünyanın herhangi bir noktasında, büyük bir politik özgürlüğe sahip olmasıyla dikkat çekip de ekonomik faaliyetlerinin büyük kısmını günümüzün serbest piyasasıyla kıyaslanabilir bir şekilde yürütmeyen tek bir örneği bile bilmiyorum."[3]

Sebep basittir. Merkezi olarak planlanan sosyalist ekonomik sistemler zaruri olarak gücü devlet planlamacılarının eline yoğunlaştırırlar ve onlar da ekonomi fermanlarıyla muhalefeti cezalandırırlar. Bu tamı tamına Venezüella'da gerçekleşmiş olan şeydir, Maduro'nun seçiminin feshini isteyen bir dilekçeye imza attıkları için bir sürü devlet çalışanı işten atılmıştır. 2017'de başkan Maduro özel bir Kurucu Meclis için seçim emretmişti. Bu meclis sonrasında Maduro'ya çok daha büyük güçler verecek yeni bir anayasa yazacaktı. Muhalefet seçimi

1 William Neuman and Nicholas Casey, "Venezuela Election Won By Maduro Amid Widespread Disillusionment," New York Times, May 20, 2018, www.nytimes.com/2018/05/20/world/americas/venezuela-election.html.

2 Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, 1944), 69-70.

3 Milton Friedman, Capitalism and Freedom (Chicago: University of Chicago Press, 1962), 9.

boykot çağrısı yaparken devlet yine kamu çalışanlarının Maduro'yu desteklemesi yoksa işten atılacağı tehdidinde bulundu. Reuters'e göre devletin sahip olduğu petrol şirketi Petroleos de Venezuela SA'nın başkan yardımcısı çalışanlarına şöyle talimat vermişti: "Kurucu Meclis'in önünü tıkamaya çalışan, oy vermeyen, veya emrindekiler oy vermeyen herhangi bir müdür veya şef işini Pazartesi bırakıp terk etmelidir şirketi."[1]

2018 başkanlık seçimi süresince, devlet en büyük muhalefet partilerini yasaklamıştı, devlet karşıtı gösterileri vahşice bastırmıştı ve göstericileri engellemek için seçimi yedi ay sonrasına ertelemişti. Birçok seçmen oy kabininden çıkıp doğrudan en yakın "Kırmızı Noktalar"a gitmişti, devlet buralarda kimliklerini kontrol ediyor ve yiyecek istihkakı dağıtıyordu. Esasen bu oy vermeleri için bir rüşvetti.

Sonunda 2019'da muhalefetin kontrol ettiği Ulusal Birlik Juan Guiadó'yu geçici başkan olarak ilan edince anayasal bir kriz ortaya çıktı. Çok hızlı bir şekilde ABD ve Batı Küresindeki ve Avrupa'daki birçok devlet tarafından ülkenin yasal lideri olarak tanındı. Ben bunları yazarken Venezüella ordusu ve her zamanki tipler (Küba, Kuzey Kore, Nikaragua vs.) Maduro'nun yanında duruyordu.[2] Guiadó'nun partisi Maduro'nunkinden daha ılımlı olsa

---

1 Alexandra Ulmer, "Phone Calls, Dismissal Threats: Venezuela Pressures State Workers to Vote," Reuters, https://mobile.reuters.com/article/amp/idUSKBN1AE08P.

2 *-ed.n.* Tayyip Erdoğan da Maduro'yu desteklemişti. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47126374 "Venezuela krizi: Hangi ülke, kimi destekliyor?" Haberde Türkiye kısmında şöyle deniyordu: "... Erdoğan yaşanan gelişmeler karşısında Donald Trump'ın yaklaşımı için 'beni şoke etti' demiş ve 'Sandıktan çıkana saygı duyacaksınız. Sandıktan çıkana eğer saygı duymuyorsanız bunun adı demokrasi değildir' yorumunu yapmıştı. ..."

da, Sosyalist Enternasyonel'in[1] bir üyesidir ve onun iş başına gelmesinin bir fark yaratıp yaratmayacağından da şüpheliyiz.

Venezüella demokratik sosyalizmle denemelerine yirmi yıl önce başlamıştı. Demokratik kökenlerine ve petrol patlamasının talih kuşuna rağmen, Venezüella'da sosyalizm diğer her yerde olduğu gibi iflas etti, arkasından da ekonomik sefalet ve politik diktatörlüğü getirdi.

1 -*çev.n.* Sosyalist enternasyonal, demokrasi yoluyla sosyalizmi destekleyen Avrupa sosyalist partileri organizasyonu.

BÖLÜM 2

HAYAT MÜCADELESİ SOSYALİZMİ: KÜBA

Mayıs 2016

Başkan Obama'nın seyahat kurallarını gevşettiği bir dönemde bile Amerikalılar Küba'ya ulaşmakta zorluk çekiyorlardı. ABD kanunlarına göre Amerikan turistlerinin adayı ziyareti yasaktır; ancak biz profesör olduğumuzdan, Robert'le bana araştırma amacıyla gidişimiz için izin verildi.

2016'da oraya seyahat ettiğimizde ABD'den Küba'ya ticari uçuş yoktu fakat charter uçuşlarıyla[1] gidebiliyordunuz.[2] Miami'den Havana'ya kırk bir dakikalık uçuş için iki koltuğu her biri okkalı bir 459 dolara tuttuk. Texas'tan Miami'ye ticari uçuşumuz da her birimize birkaç yüz dolara mal oldu. 700 dolarlık bu ücret sizi Texas'tan Londra'ya veya Paris'e götürebilirdi ama biz Havana'ya indik bu paraya.

Sabahın 8:30'unda dolmuş uçağımızdan asfalta adımımızı bastığımızda Karayiplerdeki herhangi bir yer gibi hissettirdi: sıcak ve nemli, fakat rahatsız edici değil. Aslında ilk başta hiçbir şey rahatsız edici değildi. Gümrükten minimum zorlukla geçtik ve bin ABD dolarını pezo'ya

1 -*çev.n.* Uçak yolculuğunun dolmuş versiyonu.

2 Küba'ya ABD'den ticari uçuşlar Ağustos 2016'da tekrar başlatıldı.

çevirdik. Genellikle ikimiz de havaalanlarında bu kadar parayı bozmazdık çünkü hava alanları seyahat ederken karşılaşacağınız en kötü döviz takas oranlarından birini sunarlar. Ama Küba farklı. Devlet tüm bankaların, otellerin ve döviz büfelerinin sahibi ve her yerde aynı oranı sunuyor. Daha iyi bir teklif bulamazdınız ve bu yüzden de denemenin bir anlamı yoktu.

Ekonomik sisteminden bağımsız olarak neredeyse tüm ülkelerin birkaç iyi oteli ve restoranı vardır. Devlet yönetimindeki ekonomilerde politik liderlerin arzu ettiği şeylere orantısız miktarda para harcanır, örneğin genellikle büyük Olimpik spor takımlarına ve yabancıları etkilemek için birkaç vitrin otele ve restorana. Küba'nın durumunda bu gösterişli Hotel Nacional demekti, dünyanın en iyi otellerinden biri olduğu söylenen otel yani. Fakat biz Küba'nın sosyalist sistemi içinde yaşamın nasıl olduğunu araştıran bir görevdeydik. Bunu Küba'nın fantezi otelinde yayılıp lezzetli içkilerini içerek yapamazdık ama kendimizi helak etmeye de niyetli değildik. İkimiz de gereksiz eziyet çekmek istemiyorduk.

İlk gecemizi Robert'in Meksikalı arkadaşı José Torra'nın tavsiyesiyle gittiğimiz ve üç yıldızlı olduğu iddiasında bulunan bir otelde geçirecektik. Otel Havana'nın Batı banliyölerine komşuydu. Rezervasyonumuza hava alanından servis de dahildi ama araç gelmedi. Her yer taksi doluydu ve bu yüzden çok önemli değildi. Modern, sarı ve klimalı Çin malı bir taksiye bindik ve ücret olarak yirmi beş dolar ödedik. O zaman bunu bilmiyorduk ama o araç eşlerimiz bizi dönüş uçağından karşılayana kadar geçen sürede bulabileceğimiz en iyi araçmış.

Bu Neptuno Tritón Hotel 1979'da açılmış, Küba Sovyet işbirliğinin en parlak zamanında. İki kuleden oluşuyor, her biri bir Sovyet yerleşim binasına benziyor, gökyüzü-

ne doğru yirmi kat falan yükseliyorlar. Bu kuleler bir zamanlar ışıldayan bir beyazmış, tabi eğer otel lobisindeki postere inanılırsa. Fakat otuz yedi yıllık dizel yakıt dumanları ve ihmal onları hastalıklı bir ten rengine çevirmişti ve üst katlardaki pencerelerin çoğu kırıktı.

Lobi klimalı olmasa bile iyi bakımlıydı. Robert bir İngiliz web sitesi aracılığıyla bize iki odayı her biri otuz üç kağıttan tutmuştu. Amerikan devletinin Küba ile iş yapan Amerikan şirketlerine uyguladığı yaptırımlara teşekkürler olsun ki, Amerikan kredi kartları adanın hiçbir yerinde geçmiyordu. Bir İngiliz aracısı yoluyla rezervasyon yaparak bunun etrafından dolaştık. Robert kayıt masasına yaklaşarak *"Tenemos una reservacion"* dedi.

Onun İspanyolcası benimkinden iyiydi yani *habla poco* idi [azıcık konuşabiliyordu]. Bildiğim az sayıda İspanyolca lafı İspanyolca konuşan ülkelere yaptığım yolculuklardan ve Porto Rikolularla yaptığım basket maçlarından kapmıştım. Bu restoranlarda ve barlarda sipariş verebildiğim, basketbolda isteklerde bulunabildiğim ve anlamadığım zamanki rahatsızlığımı ifade edebildiğim anlamına gelir. Bu yolculuktaki konuşmaların çoğunu Robert gerçekleştirdi bu yüzden.

Resepsiyonist kadın bilgisayarına çılgınca bir şeyler tuşlarken aynı anda Robert'le eşit derecede çılgınca bir İspangilizce konuşma yapıyordu.

Robert bana dedi ki "Rezervasyonumuzu bulamıyorlar. Kadın İngiliz şirketle iletişime geçecekmiş ve bize lobide beklememiz tavsiyesini verdi." Ama biz onun yerine barda beklemeyi seçtik.

Cristal, Küba'nın hafif birası, yüzde 4,9 alkol içeriyor. Diğer bira, Bucanero, yüzde 5,5 alkolle biraz daha sert ve biraz daha tat içeriyor. Bu ikisi Küba'nın tüm bira çeşitleri anlamına geliyor. Fakat hey, Venezüella'dan iyidir değil

mi? En azından Küba birayı tüketmemiş, ancak burada da bira kıtlıkları gerçekleşiyor.[1]

İki Cristal sonra resepsiyonist Robert'e seslenerek çağırdı. İngiliz şirketine ulaşamamış. Robert olayı kapitalist yolla çözdü. İki yataklı tek bir oda için altmış dolar nakit ödedi.

İki bira otelin adiliğini görmemezlikten geldirtecek güçte bira gözlükleri vermemişti bana. Dört asansörden üçü hizmet dışıydı ve beş kat yukarıya çantalarımızı sırtlayarak merdivenden çıkmaya karar vermeden önce neredeyse sonsuza kadar o tek asansörün önünde beklemiştik. Karanlık koridorun sonunda odamızı bulduk ve kapıyı açmak için Robert'in hem anahtarımıza hem de omzuna ihtiyacı oldu.

İlk başta oda idare eder göründü. Yataklar düzgünce yapılmıştı ve tuşlarından biri kırılmışsa da klima açıldı ve soğuk hava üfledi. Bu önemliydi çünkü tüm o merdivenleri tırmandığımdan kıçım deli gibi terliyordu.

Çatlamış cam parmaklıklı balkondan okyanusu, çürümekte olan diğer otel kulesini ve terk edilmiş bir avluyu görebiliyorduk. Ancak banyo gerçek efsaneydi. Metal tavan panellerinin biri kayıptı, her yer küfle kaplıydı ve ertesi sabah fark edeceğimiz üzere su sadece canı isterse akıyordu.

Robert'le ben birlikte birçok dağ tırmanışı yapmıştık ve yerde yatarak birçok gece geçirmiştik. Su tesisatı olmadan devam ettiğimiz günler kesinlikle olmuştu. Bu bizim başa çıkamayacağımız bir şey değildi. Rahatlamak için havuza gitmeye karar verdik.

1 Ashley Cowburn, "Susamış Amerikan Turistler Adanın Ana Bira Üreticisini Zorlayınca Kübalılar Bira Kıtlıklarıyla Karşı Karşıyalar," "Cubans Facing Beer Shortage As Thirsty American Tourists Put Island's Main Brewery Under Strain," The Independent, April 10, 2016, www.independent.co.uk/news/world/americas/cubans-facing-beer-shortage-as-american-tourist-influx-puts-island-s-main-brewery-under-strain-a6977156.html.

Şans eseri bizim kattan gürültüyle geçmekte olan asansörü yakalayabilmiştik. İnsanlarla ve eşyalarıyla tıka basa dolmuştu ama biz içeri sıkıştık. Küba'yı tekneyle terk etmenin nasıl bir şeye benzeyeceği konusunda orada biraz fikir edinmiştim.[1]

Havuz da diğer yerlerden iyi değildi. Bulanık suda boş bira kutuları yüzüyordu. Su kenarına inşa edilmiş yirmi sandalyeli bar çoktan harap olmuştu ve bar arkasındaki ayna kırılmıştı. Şans eseri bira satan bir snack bar vardı.

Çürümekte olan otelin yakın çevresi büyük oranda güzel okyanus manzarası ile bastırılıyordu, tabi her tarafı çöplerle kaplı plajı ve taşlı kuma yarı batmış terk edilmiş petrol deposunu gözardı edebilirseniz.

Devrimden önce Küba'nın yükselen bir orta sınıfı ve oldukça yaygın bir kırsal fakir kesimi vardı. Yirminci yüzyıl sosyalistleri sosyalizmin daha iyi bir eşitlik sunacağını ve müsrif rekabetçiliği, iş dalgalanmalarını ve yırtıcı tekelleri sona erdirerek daha iyi üretim sağlayacağını iddia ediyorlardı. Ama bu sosyalizm ne Küba'da ne de başka herhangi bir yerde söz verdiği malları asla üretemedi. Günümüzde Küba fakir bir ülke ve sosyalizm tarafından daha da fakirleştirilmiş.

İşte sebebi: neredeyse yüzyıl önce Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises sosyalizmin yardımsever despotlarca yönetilse ve ortak fayda için çalışmaya hazır işçilerce doldurulsa bile hala kapitalizmin performansına eş olamayacağını açıklamıştı. Sosyalizm özel mülkiyetten, bunlar üretim malzemeleri denilerek vazgeçilmesini gerektirir. Fakat özel mülkiyet, düzgün fiyatları oluşturacak serbest iş, sermaye ve mal dolaşımı için gereklidir.

1 -*ed.n.* Kübalı fakir insanlar tıpkı ülkemizden geçip Yunanistan'a ve Avrupa'ya tekneyle geçmeye çalışan göçmenler gibi daha iyi bir hayat arayışıyla yıllardır sürekli olarak botlarla ABD'ye kaçak olarak girmeye çalışırlar.

Düzgün fiyatlar olmadan sosyalist planlamacılar hangi tüketim malzemelerine ihtiyaç duyulduğunu ve onları nasıl en iyi üretebileceklerini bilemezler. Bu sosyalist planlamacılar sıklıkla piyasa fiyatlandırmasındaki bilgisizliklerini telafi etmek için yabancı kapitalist ülkelerdeki fiyatlara bakarlar; veya kendi ülkelerindeki karaborsa fiyatlarına. Fakat yabancı piyasalardaki ve içerideki kara borsa fiyatları bariz şekilde yerel serbest piyasanın fiyatlarının zayıf ("tam doğru" olmayan) eşdeğerlerdir.

Ayrıca sosyalizm, sistem planlayıcıları olan devlet görevlilerinin ve bürokratların ellerine muazzam bir güç verir. Ve bu güçle birlikte yozlaşma, istismar ve zorba yönetim gelir. Yirminci yüzyılın en kötü demokrasilerinin Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Nazi (Milliyetçi Sosyalist) Almanyasında olmaları kaza değildir. Burada planlayıcılar planlarıyla çatıştıklarını düşündükleri nüfusları basitçe ortadan kaldırdılar.[1]

Devlet cinayetleri "yeni bir sosyalist adam" yaratma adına haklı çıkartıldı, bu adam sömürülmüş kapitalist eşdeğerinden çok daha üretken olacaktı, ama bu yoldaş asla ortaya çıkmadı. Sosyalist işçiler kronik bir şekilde *düşük performans* gösterirler çünkü ne onlar ne de yöneticileri bu performansları için ödüllendirilmezler. Ama bir kapitalist sistemdeki işçiler ve yöneticileri ödüllendirilirler ve daha iyisini yapmaya, yeni şeyler geliştirmeye, bir şeyler denemeye ve yeni bilgilerle yetenekler edinmeye teşvik edilirler.

Bu Hotel Tritón'un çürümekte olan büyük yapısı, Küba'nın merkezi planlama problemlerine övgü için di-

1 Almanya'daki Nasyonel (Milliyetçi) Sosyalistler ve İtalya'daki Faşistler Marksist sosyalistler olmasalar da, ideolojileri açıkça sosyalistti. Yani Nazi Almanya'sında kitleleri partiye çekmek için ilk başta sosyalizmi kullanmışlardı ve sonra ülkeyi bol miktarda merkezi planlamayla yönettiler.

kilmiş bir başka heykeldi sadece. Sovyetler Birliğinden yardım aldığı zamanlarda Küba'nın devlet tarafından işletilen kuruluşlara büyük sermaye yatırımı yapacak kaynakları vardı. Fakat bu otellerin birçoğu ilk başta yapılan yatırımı sürdürecek kadar kar getiremezdi. Sonrasında Küba'nın merkezi planlamacıları çürümemeleri için sübvanse edilecek otelleri diğerlerinin arasından seçmek zorunda kaldılar. Bu Hotel Triton elemeleri geçememişti yani. Hem içi hem de dışı çürüyordu. Ve kimsenin umurunda değildi çünkü kimsenin değildi.

Yarım saat kadar havuz kenarında oturduktan sonra yeteri kadar rahatlama edinmiştim. "Bu yer b*k gibi."

"Sosyalizm b*k gibi" dedi Robert, birasının dibini de içip bitirirken. "Hadi şehre gidelim neler oluyor bakalım."

Ayrıntıları olmasa, insan boyunda bir kibrit kutusu olarak en iyi tarif edilebilecek bir Sovyet malı Lada'da otuz dakikalık sürüşten sonra şoför bizi La Habana Vieja'ya, yani Eski Havana'ya bıraktı. Çoğu turist bu bölgeye eski kiliseleri ve tarihi kaleyi görmek için gelir fakat biz buraya ticareti gözlemeye gelmiştik. Fark ettik ki eli sekiz yıllık sosyalizm Küba insanının girişimci ruhunu ezmeyi başaramamış.

"Señor, sigara istiyor? Bugün özel gün. Cohibas'lar yarı fiyat. Gel benle."

Bu hikayenin yaklaşık on değişik versiyonunu yolculuğumuz sırasında işittik. Sanki her gün "özel gün"dü ve neredeyse sokaktaki her Kübalının bize "otantik" Küba sigaralarını büyük indirimlerle sunabilmek için götürebilecekleri bir yerleri vardı. Devletin işlettiği dükkanlar ve fabrikalar Cohibas'ları ve diğer isimli markaları tekeline almıştı ve çok az Kübalının karşılayabileceği fiyatlarla satıyordu. Bu yüzden Kübalılar daha ucuz sigaralar içiyordu ve sokak atmacaları bu sigaraları değerli hatıra

eşyası kutularına koyup üzerine sahte markalar basarak turistlere satıp onları dolandırıyordu. Fiyatları çok kârlı görünüyordu. Ve kârlıydı gerçekten, tabi satıcıları için.

Adil olmak gerekirse, tüm sokak girişimcileri dolandırıcı değildi. Birçok Kübalı merdiven basamaklarına ve diğer oyuklara tıka basa sıkışmış resimler ve diğer el sanatları satıyordu. Fakat bu malların hiçbiri sabit ticari kuruluşlardan satılmıyordu.

On dakika yürüdükten sonra Robert sakince gözlemini aktardı: “Hiç dükkan yok. Hiç reklam yok.” Bu tam olarak doğru değildi. Birkaç dükkan vardı fakat normal ticaretin azlığı şaşırtıcıydı.

Bir kapitalist ekonomide, girişimciler para kazanmak için şirketler açarlar, müşterilerini memnun ederek para kazanırlar. Fakat bir sosyalist sistemde bir bürokrat hangi şirketlerin açılabileceklerine, nerede faaliyet göstereceklerine ve ne satabileceklerine karar verir. Müşteri gerçekten ne düşünür umurunda bile değildir. Bir sosyalist sistemi benimsemek, tüm ekonominizi devasa bir devlet dairesine çevirmektir.

Havana’yı gezme planımız basitti: sıcak basana kadar yürü, bira içmek için dur, dinlenmiş hissedene kadar orada otur ve bu döngüyü yeterince tekrarla. Ticari tabelaların yokluğu bunu insanın düşüneceğinden daha zor hale getiriyordu. Restoranlar ve barlar, eğer önlerinde durursanız anlaşılabiliyorlardı. Fakat herhangi bir sokak köşesinde durduğunuzda, yerleşim yerlerine ait sokaklarla ticari işletmelere ait sokakları birbirinden ayırt etmek zordu. Bu fakirliğin bir belirtisi değildi. Sosyalist olmayan herhangi bir fakir ülkeye giderseniz, reklamların ve tabelaların eksikliğinin yaşanmadığını görürsünüz. Bira firmaları neredeyse tüm dünyada kendi ürünlerini satan perakendecilerin tabela ve reklam giderlerini karşılarlar.

Fakat Küba'da böyle değildir. Problem şudur ki, dükkanlarının yolunu bulsanız da bulmasanız da kimse ne çok ne de az para kazanır. Bu yüzden bir tabela koymak kimsenin s****de bile değildir.

Habana Vieja'daki turist bölgesinden oldukça uzaktaki Merkezi Havana'da bir bira durağında kendimizi indirimli içki saati kalabalığının ortasında bulduk. Birçok çekici genç kız vardı. Müzik yüksek ve çok iyiydi ve alkol su gibi akıyordu.

Bilginiz olsun diye söylüyorum, Robert'le ikimiz üniversite aşklarımızla evliyiz ve seyahatlerimizde bol miktarda içsek de seks aramayız. Hastalık ve boşanma tehlikeleri, hızlı bir kaçamağı haklı çıkartamayacak kadar yüksek maliyettedir. (Ve eşlerimizin de bu yazıyı okuyacağını bildiğimizden ekleyelim, bu çok çoook kötü bir şeydir aynı zamanda.)

Genç bir *chica* Robert'le İspanyolca bir sohbete başladı ve bizi kendisi ve kız arkadaşlarıyla takılmaya davet etti. Bu numarayı biliyorduk tabi. En iyi ihtimalle onlara bütün gece içki ve yiyecek alacak zengin turistlerin peşindeydiler. En kötü ihtimalle Havana'nın varoşlarında kendimizi dövülmüş ve çıplak olarak bulacaktık. Robert tekrar tekrar reddetti, ta ki kız gidene kadar. Oradan ayrılırken başka bir *chica* bizi takip etti ve aynı teklifi sundu fakat bu seferki bariz bir şekilde belirli bir şey sunuyordu.

Havana'nın merkezinde tütün, alkol ve seks dışında herhangi bir şeyin ticaretinin olmayışı son derece çarpıcıydı. Havanalılar buralarda yaşıyorlardı. Peki nereden alışveriş yapıyorlardı?

Büyük açık bir oda olan, yüksek tavanlı ve çimento destek kolonlu bir dükkan bulduk. Bu alana rahatlıkla bir fabrika sığardı. Bunun yerine odanın sağ tarafında uzun turuncu bir yemek büfesi vardı. Menüde kızarmış tavuk,

pilav ve kızarmış muz vardı. Odanın sol tarafında, tezgahın arkasındaki raflarda rom şişeleri, yerel kola kutuları, birkaç konserve yiyecek, paketli yumurtalar vardı ve bir tartının yanında büyük bir pirinç çuvalı açık olarak duruyordu. Alışveriş yapan Kübalılardan oluşan bir grup tezgah önünde sıraya girmişti. Bu yer garip bir karışımdı, bir üniversite kafeteryasının hayal edilebilecek en kötü haliyle, ürünlerinin yüzde 95'ini tüketmiş bir manav arası bir şeydi.

Ürün seçeneklerinin kısıtlı sayısı ve neredeyse mantık dışı seçilmiş ürün karışımı Küba dükkanlarının tipik özelliğidir. Havana merkezindeki ana cadde üzerinde küçük bir dükkan, tesisat boruları, giyecekler, mumlar ve bazı temizlik malzemeleri satıyordu. Ama bir bakkala benzeyen bir dükkan bulmayı başardık. Normalde bir bakkalda soda, meyve suyu, şişe su, atıştırmalıklar, sigaralar ve bazı konserveler bulmayı beklersiniz. Fakat bu dükkanda ve diğer tüm dükkanlarda her ürün kategorisinde sadece tek bir seçenek vardı, deterjan tek markaydı, kağıt havlu tek markaydı, un tek markaydı. Robert bir resim çekmeyi denedi ama tezgahtar dükkanlarda resim çekmeye izin verilmediğini söyledi.

Neredeyse kazayla bir iç mekan alışveriş merkezi bulduk. Hiçbir işaret görmemiştik ama birisi tesadüfen kapıyı açtığında klimanın serinletici ferahlığı yüzümüze canlandırıcı bir şekilde vurmuştu. Burada ürün seçimleri biraz daha iyiydi ama yine de oldukça sınırlıydı. Robert Havana alışveriş manzarasını üç kelimeyle özetledi: "Üzüntü verici sadece." Bir koka kola bulmayı denedim ama elbette bu neredeyse imkansızdı. Ellerindeki tek şey benim "Commie Cola" ismini taktığım kendi tek markalarıydı.

Küba'nın sosyalist ekonomisi bazı mallar üretmeyi başarıyor ama muazzam çeşit eksikliğine dikkat edin.

Yine de Küba'daki her şey tamamen devlet kontrolünde de değildir. 1997'de Kübalıların bir işyeri lisansı almaları ve şahsi ikametgahlarının odalarının iki tanesini kiraya vermeleri yasal hale geldi. Daha yakın zamanda, iki oda sınırlaması kaldırıldı ve ev sahiplerine aileden olmayan çalışan çalıştırma izni tanındı. Ayrıca devletin oda başına aldığı vergi yüzde 25 azaltıldı. O günden sonra ev kiralama piyasası yükselişe geçti.

Devlet tarafından işletilen otellerle özel mülkiyetteki *casas particulares* arasında karşılaştırma yapmak için Havana merkezinde iki geceliğine bir *casa*'da oda tuttum. Evin sahibi bir İrlandalı ile evliydi ve yılın çoğu zamanı İrlanda'da yaşıyordu fakat Laura adlı bir komşusu bizi üç katlı apartman binasının önünde karşıladı. Dış taraf sıradandı, beyazdı ve arada yeşil boyalar vardı, çoğu odanın balkonu vardı, hepsinde elbise askılığı ipleri vardı.

Laura bizi hemen karşıladı ve Hotel Tritón'un aksine Airbnb üzerinden yaptığımız ödemenin kaydını elinde

tutuyordu. İki kat merdiven çıktıktan sonra iyi bakımlı iki yatak odalı bir apartman dairesinin kapısını açtı. Salon mutfak bir aradaydı, bir odada çiftli yatak, diğerinde iki tane tek yatak vardı. Banyo temizdi, rulo rulo tuvalet kağıdı dizilmişti ve sıcak su biz oradayken hep aktı. İki klima iyi çalıştı ve balkon hem okyanusu hem de Malecon'u, yani Havana'nın meşhur deniz kenarı mesire yerini görüyordu. Robert Malecon'un ne anlama geldiğinden emin değildi fakat "bad econ" [kötü ekonomi] olarak çevrilebileceği esprisini yaptı. Bu yaklaşık olarak doğru görünüyordu. Geceliği elli yedi dolara bu apartman, Hotel Tritón'dan üç papel ucuzdu ama muazzam oranda daha hoştu ve çok daha iyi bir yerdeydi.

Devlet tarafından işletilen otelle kiralık özel apartman arasındaki fark tesadüfen oluşmamıştı. Havana merkezindeki *casa particular*'da iki gece geçirdikten sonra güney merkez kıyısındaki eski İspanyol kolonyal kasaba Trinidad'a altı saatlik işkence gibi bir araba yolculuğu yaptık. Trinidad 1514'te kurulmuştu. Şeker ve köle ticareti için büyük bir merkezdi ve 1988'de bir UNESCO Dünya Mirası Bölgesi olarak tanımlandı. Rezervasyon yapmadan gelmiştik buraya çünkü bir rehber kitapta bu kasabada beş yüzden fazla kiralık özel apartman ve oda olduğunu okumuştuk.

Bizim girişimci sürücümüz bizi bir arkadaşının *casa particular*'una yönlendirmeyi denedi ama biz reddettik. Yolda gelirken bizim için organize ettiği öğlen yemeğine çok para ödediğimizi hissettik ve Plaza Mayor'a, yani kasabanın merkez meydanına gitmekte ısrar ettik. Bir 51 model Plymouth'da altı saatlik terli ve rüzgarlı yolculuğun ardından o gece nerede uyuyacağımız umurumuzda bile değildi. Tek istediğimiz soğuk biraydı; ve çok miktarda.

Yirmi adım falan yürüdükten sonra içinde vantilatörler olan ve düzgün görünen bir bara rasgeldik. İkinci biramızı içerken yandaki masadaki adamın 1950'lerde yapılmış Rus malı dolap stili bir televizyonu sandalye olarak kullandığını fark ettik. Aynı anda da dekorasyon olarak yakındaki duvara iki sandalye baş aşağı asılmıştı. Bu görüntü Küba'daki göreceli fiyat yapısını mükemmel yakalıyordu.

Bize servis yapan kız çantalarımızı gördü ve oda ihtiyacımız olup olmadığını sordu. İlk başta reddettik çünkü bir aracı sizi götürüyorsa oda ücretlerinin beş dolar kadar artabileceğini duymuştuk. Fakat sonra barın sahibinin barın üstünde apartman daireleri olduğunu anlattı. Bu sıcakta bir çantayı bir yerlere taşımamak cazip göründü. Tam altında tıka basa içki dolu bir bar olması da öyle! Robert'i çantalarla bıraktım ve üst kata mal sahibiyle buluşmaya gittim. Robert beni ödemeye razı olacağı en yüksek ücretin elli dolar olacağı konusunda uyarmıştı.

Oda geniş, temiz ve iyi bakımlıydı, iki tek yatak vardı, klima ve banyo vardı. Su düzgün akıyordu. Masaların ve sandalyelerin olduğu geniş bir teras vardı.

"*¿Le cuenta noche?*" diye sordum, Robert'in orada olup korkunç İspanyolcamla dalga geçemeyecek olmasından mutluydum.

"*Veinticinco.*" Yirmi beş dolar. İki geceliğine daireyi tuttuk.

İki gün sonra Havana merkezine döndük, yine rezervasyon yapmamıştık. Diğer ikisi çok iyi olduğundan *casas particulares*'lerde kalmaya devam etmeyi planlamıştık. Fakat uzun araba yolculuğundan sonra yine sıcak basmıştı ve hırpalanmıştık, bu yüzden ilk önceliğimiz bira ve yiyecekti, tabi bu sıralamayla. Capitol'den yaklaşık on dakikalık yürüyüş sonunda balkonlu bir yemek yeri

bulduk. Ortasında üç yürüme yolu olan geniş ve eski bulvarlardan birinden gelen hafif esinti vardı burada. Devlet tarafından işletilen Hotel Caribbean iki kapı aşağıdaydı.

Robert'ten gidip bir bakmasını istedim çünkü bu sıcakta bavulumu arkamda sürüklemekten yorulmuştum. Robert otel görevlilerini rezervasyon yaptırmadan önce odayı göstermeye ikna etmişti ve aklıma gelen tek şey, odadaki buz gibi soğuk üfleyen klimanın odanın kirine karşı onu duyarsızlaştırdığıydı. Çünkü bir geceliğine elli dolara tutmuştu bu kötü odayı.

Evet klima ferahlatıcıydı, fakat kırık banyo kapısı, çatlamış tuvalet oturağı, duştaki küf, sıcak su olmaması, bir önceki müşterinin bıraktığı sabun, havlumdaki delik, Robert'in havlusunda şüpheli görünen leke ve "dezenfekte edilmiştir" yazan bir poşetin içinden çıkan kullanılmış su bardağı, klimadan kayda değer miktarda az etkileyiciydi.

Küba'daki devlete ait oteller b*k gibi, fakat b*k gibi olmalarının sebebi tam olarak Küba'nın fakir olması değil. B*k gibiler çünkü kimsenin umurunda değil. *Casas particulares*'in sahibi olanlar için o apartman daireleri çok önemli çünkü insanlar onlarda kalmaya karar verirlerse kar ediyorlar. Daha fazla para kazanma arzuları onları kazandıkları paraların bir kısmını tekrar mülklerine yatırarak bakımını sağlamaya ve iyileştirmeye yönlendiriyor, böylece gelecekte daha çok insanın onların mülklerinde kalmasını istiyorlar.

Özel mülkiyet hakları insanları gelecek için (ev gibi) kaynakları korumaya teşvik eder. Devlet mülkiyetindeki otellerin yöneticileri aynı teşvike sahip değildirler çünkü otelin gelecekte daha iyi bir durumda olmasından bir çıkarları olmayacaktır.

Kalacak yerler için geçerli olan şey, yolculuğumuz boyunca keşfedeceğimiz üzere yiyecek için de doğruydu.

Havana'daki ikinci sabahımızda, Hotel Triton'dan ayrıldıktan sonra bir taksi sürücüsünden bizi ilk kaldığımız *casa particular* yakınlarında bir restoranda indirmesini istemiştik. Sıradan çok katlı bir binanın önünde bizi bıraktı. Geniş bir açık kapısı ve iyi bakımlı bir merdiveni vardı fakat onun dışında başka binalardan ayırt edici hiçbir farklılığı yoktu. Merdivenleri bir kez çıktığımızda her şey tamamen değişti.

El Guajirito, Havana'daki yaklaşık iki bin kadar özel restorandan birisiydi. Küba 1993'te özel restoranlara izin vermeye başlamıştı fakat o zamanlar on iki sandalyeden fazlasına izin yoktu, deniz ürünleri ve biftek servis edemiyor ve oldukça yüksek vergiler ödüyorlardı. 2010'larda resmi devlet medyası Havana'nın tamamında faaliyette olan en fazla yetmiş dört özel restoran olduğunu rapor etmişti. 2011'de kısıtlamalar gevşetildi; restoranlar artık elli kişiye kadar insanı oturtabiliyordu. Deniz ürünleri ve biftek servisi üzerindeki kısıtlamalar da kaldırıldı.

El Guajirito'nun üç büyük klimalı yeme alanı ve epey dolu bir barı vardı. Tüm mekan bir çeşit Latin Amerikan kovboy teması ile dekore edilmişti. İçerdeki büyük ticari ölçekli paslanmaz çelik mutfak ABD'deki herhangi bir üst tabaka restoranınkinden farksızdı.

Robert de benim gibi orada yemeye can atıyordu. "Burası ABD'deki herhangi bir sağlık denetiminden geçerdi" dedi. Buraya yatırılmış sermaye gerçekten de etkileyiciydi.

"Yerel iş gücü de oldukça iyi."

Robert çekici genç bir garsonu işaret ediyordu. Kısa bir şortu, seksi kovboy stili bluzu ve bir kovboy şapkası vardı. Tüm hizmetliler çekiciydi ve hepsi de Küba'da karşılaştığımız diğer herkes gibi İngilizce konuşuyordu. Kısacası, buraya yatırılan fiziksel sermayeye insan sermayesi eşlik etmişti.

Bir kokteylle başladık, beklediğimizden biraz daha "kadınımsıydı" ve sonra bir şişe şarapla bir aperatif istedik. Benim karides yemeğim, Karayip ıstakoz kuyruğum ve balığım oldukça iyiydi ve Robert'in *ropa vieja*'sı[1] da öyleydi.

Meyveli bir mojito ardından müdüre özel restoranların boyutlarını düzenleyen yasaları sorduk, çünkü burası açık bir şekilde elliden fazla kişilikti.

"Amerikan ajanları! Sistemimizi çözmeye çalışıyorlar!" diye espri yaptı. Eğlenceliydi ama aslında soruyu geçiştirmeye çalışıyordu ve bu yüzden tekrar sorduk. Sonunda omzunu silkti, ellerini gözlerinin üzerine koydu ve şöyle dedi: "Yani bilmiyorum. Bir parça şey olabilir..." Ve sesi uzaklaştı.

Anlayabildiğimiz kadarıyla, bunun geldiği anlam, eğer sistemle birlikte nasıl çalışacağınızı biliyorsanız restoran daha büyük olabilir demekti (resmi olmayan bir şekilde elbette). Daha sonra öğrenecektik ki, bazı restoranlar bir kafe ve bir restoran için ayrı ayrı lisans alıyorlar ve elli kişilik sınırlamayı aşmak için ikisini birleştiriyorlar.

Haftanın çoğunda özel restoranlarda yemiştik. Diğer hiçbiri El Guajirito kadar cafcaflı değildi fakat çoğu ona eşdeğer lezzette yemek sundu. Ve problem de buydu. Menü neredeyse her yerde aynıydı. Sosyalizm eşitliği yükseltme iddiasındadır fakat sıklıkla ortaya sunduğu şey sadece aynılıktır.

Özel girişimci restoranlarının Küba'nın gastronomik yemek sahnesini iyileştirebilmek için ellerinden gelen şey çok kısıtlıdır çünkü ülkenin devlet kontrolü altındaki gıda endüstrisinden malzemeleri alma konusunda hepsi aynı güçlüğü yaşar. Hafta ilerlerken, fark ettik ki, aynı bir düzine kadar yemek kalemi her menüdeydi, genellikle

1 -*çev.n.* Geleneksel Küba biftek yemeği.

aynı hazırlanıyorlardı. Baharatların ve çeşnilerin eksikliği fark edilir derecedeydi. Bazı restoranların "kaçakçıları" vardı, ABD'den, İspanya'dan ve Meksika'dan malzemeleri içeri sokuyorlardı. Acı biber sosu bu malzemelerin en popülerlerinden birisiydi ve Robert neredeyse her yemekte onu kullandı.

Diyetlerimizde hiç çeşit olmadan adada bir hafta geçirdikten sonra, b*k gibi Otel Caribbean ve Capitol arasında bulunan ana bulvarda bir devlet mülkiyetindeki "İtalyan" restoranını son akşam yemeğimiz için denemeye karar verdik. İtalyan'ın anlamının birkaç temel pizza ve birkaç çeşit makarnadan ibaret olduğunu görmek bizi hayal kırıklığına uğrattı. Diğer her yerde bulunan biraz tavuk, deniz ürünü ve biftek yemekleri de onlara eşlik ediyordu.

İki bira ve aperatif olarak da "fırından mozzarella" sipariş ettik. Taco Bell fast food zincirindeki Taco Bell queso'nun üzerine domates parçaları yerleştirilmiş eşdeğeri olduğunu söylesek Taco Bell'e hakaret etmiş olurduk. Aslında önümüze koydukları şey buhar tüten bir kapta yağlı beyaz yapışkan bir maddeydi. Daha fazla sipariş vermeden ayrıldık ve caddenin karşısında özel bir teras restoranı bulduk. Menüde her zamanki şeyler vardı fakat biz yeri yüzünden orayı seçtik.

Dünyanın her tarafında, fiyat, kalite ve yer arasında ödünleşimler vardır. Küba restoranlarında, ister devlet mülkiyetinde ister özel olsun, fiyatlar bir yemek için on beş ile on sekiz dolar arasında değişiyordu ve çoğu kuruluş arasında kalite ve çeşitlilik aşağı yukarı aynıydı.

Amerika'da ise fiyat kararınızı etkiler. Biftek mi hamburger mi? Gösterişli servisi olan hoş bir restoran mı yoksa gündelik bir yer mi? Karışık içkiler mi bira mı? Küba'da fiyatlar her yerde aynı, bu yüzden bol miktarda ka-

rides yedik, daha iyi dış mekan mahallerinde oturduk ve biradan çok rom içtik.

Eminim ki "karidesleri, dış mekan balkonlarını ve romu" şöyle okumaya cezboluyorsunuz: "Bu çok kötü gelmiyor kulağa." Ve sizin için kötü olmayabilir gerçekten. Fakat çoğu Kübalı bizim yediğimiz yerlerde yemenin parasını karşılayamaz ve Küba'nın sosyalist ekonomik sistemi zengin turistlere çeşit sunmaktan bile acizdir.[1]

Bir haftanın ardından sürekli aynı şeyleri yemekten bıkmıştık. Ancak biz oradan ayrılma seçeneğine sahiptik; Kübalılar ise özel restoranlar dışında iğrenç yemeklere, sınırlı malzemelere ve çok az çeşide mahkumlar, tabi sosyalizme bağlı kaldıkları sürece.

Küba'nın ekonomisinde rekabet ve serbest piyasa fiyatlandırmasının eksikliği diğer sosyal sonuçlara da yol açıyor. Robert'in Güney Metodist Üniversitesi'ndeki meslektaşı W. Michael Cox Küba'nın bu kadar çok iyi müzisyen çıkarmasının sebebinin herkese aynı paranın ödenmesi olduğunu söyler: "Herkesle aynı parayı alacaksan, bir barda şarkı söyleyip oynamak varken neden tesisatçılık gibi kirli bir iş yapasın ki?" Tıpkı karideste, dış mekan balkonlarında ve romda olduğu gibi, bu da ilk duyuşta kulağa hoş gelebilir. Fakat kirli işlerle hoş işler yapan insanlara aynı ücretleri ödediğinizde, sonuçta Hotel Triton'da deneyimlediğimiz gibi tıkalı borularla ve gidip gelen sularla baş başa kalırsınız.

Küba'nın şaşkın fiyatlandırma yapısı otomobil pazarından başka hiçbir yerde bu kadar belirgin değildir. Ülkede dolaşırken bir sürü hoş araba gördük ve bunlar hakkında yazmak klişe olsa da kabul etmemiz gerek Havana'da 1950'lerin Amerikan arabalarıyla dolaşmak oldukça hoştu. Neden bu arabalar bu kadar eskiler? Çünkü

1 -*ed.n.* Bira kıtlığına da bu turist canavarları sebep olmuştu hatırlarsanız.

devlet ülkeye giren arabaları ithalat kısıtlamaları yoluyla sınırlar ve insanlar içeri girmesine izin verilen az sayıdaki yeni araçlara koyulmuş astronomik fiyat etiketlerini karşılayamaz.

Küba'nın kişi başına düşen gelirini güvenilir bir şekilde hesaplamanın hiçbir yolu yoktur. Dünya Bankası aşırı fakirlik içinde yaşayan Kübalı sayısını saymaya teşebbüs etmez bile ve Robert'in ekonomik özgürlük endeksi Küba'yı içermez çünkü derecelendirmek için yeterli güvenilir veri elde edilemez (ancak biz onun Venezüella ile birlikte en dibi hak ettiğine eminiz). Bir piyasa ekonomisinde kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılayı (GYH), yani bir ülkenin o yıl ürettiği tüm malların ve hizmetlerin parasal karşılığını hesaplamak daha basit bir iştir.

Fiyatların arz ve talep üzerine şekillendiği piyasa ekonomilerinde tüm alım satım işlemlerini toplayabilir ve bu ekonomide üretilen değerin kaba bir tahminine ulaşabiliriz. Küba'da devlet çoğu satıştan sorumludur ve fiyatları o kontrol eder. Tüm alım satım işlemlerini toplamak neredeyse anlamsızdır çünkü fiyatlar bu şeylerin müşteriler için olan değerini göstermez.

Kübalıların yaklaşık yüzde 70'i devlete çalışır ve yaklaşık ayda 25 dolar kazanır. Elbette bu rakam içinde sıfır maliyetli sosyal hizmetler ve konutlar, su, elektrik gibi kamu hizmetlerinin sübvanse edilmesi yoktur. Yani Kübalılar o 25 dolardan daha zengindir gerçekte. Yine de, tahminler çeşitlilik gösterse de, özet şudur: Kübalılar fakir.

Küba hükümeti arabaların ithalini neredeyse elli yıldan fazla bir süredir yasaklamıştır. Çok yakın zamana kadar sadece Ulaştırma Bakanlığından özel "yetkilendirme belgesi" alan insanlar içeri araç sokabiliyordu. Aralık 2013'te Küba hükümeti yavaş yavaş otomobil ithalatına tekrar başlama kararı aldı ama fiyatlar yüksek kalmaya devam etti.

Sorduğumuz Kübalılara göre 1950'lerin Amerikan arabaları (çalışır durumda tutulabilecekleri asgari bakım yapılarak) 15.000 dolar civarında satılıyordu, ABD'de bu rakam muhtemelen 5.000 falandır. Hayret verici bir şekilde iğrenç eski Rus Lada'ları ve Moskvitch'leri bile 8.000 ila 10.000 dolar arasında satılıyordu. Öğrencilerimize yıl boyu anlattığımız arz ve talep dersleri burada karikatürleştirilmiş bir şekilde kendilerini gösteriyorlar. Düşük gelirlere ve bu yüzden de arabalara olan düşük talebe rağmen, arz yeteri derecede kısılırsa, fiyatlar roket gibi fırlar.

Eski arabaların otantik ve hoş olduğunu düşünmüştük, tabi Havana'da kısa mesafelerde yolculuk ederken. Fakat 58 model bir Mercury'de sekiz saatlik yol farklı bir hikayeydi. Otoyol düzgünken ve geniş pencerelerden içeri sabah rüzgarı girerken iyiydik, fakat yol bozulmaya başladığında, süratimiz düştüğünde, hava ısınmaya başladığında ve arabanın zayıf süspansiyonu bizi her tarafa zıplattığında iki sıcak basmış ve huysuz Amerikalı haline geldik. Artık otoyolun tepesinde garip bir şekilde beliren rejimin bir sürü "hiçbir yere gitmeyen köprüleri" veya ortalama aylık maaşın altı katını isteyen şoförümüzün 150 dolarlık yol parası bize eğlenceli gelmemeye başlamıştı.

Kuzey kıyısındaki küçük Puerto Esperanza kasabasına ulaştığımızda terli bir kıça sahip olacak kadar terlemiştim. Şans eseri deniz kenarında yerel bir bar vardı ve birkaç bira devam etme irademizi takviye etti.

Doğuya doğru yolculuğumuza devam ettik. Yani en azından yoldaki bir metrelik bir çöküntüyle karşılaşıp aniden durana kadar. Mercury'nin kampanalı freni ucu ucuna bizi kenardan aşağı düşmekten kurtardı. Haritada hiçbir çıkmaz yol uyarısı yoktu ve geriye doğru uzun bir yol vardı.

Biz, (Robert [sol] ve Benjamin [sağ]) Küba kırsalına yaptığımız terden sırılsıklam yolculukta bir bira molası veriyoruz. Eski Amerikan arabaları altı saatlik yolculukta o kadar da hoş değiller. Ve ithalat sınırlamaları onları saçma derecede pahalı yapıyor.

Ertesi gün, aşağı yukarı aynı sıcak, aynı rahatsızlık, aynı altı saatlik Trinidad yolculuğu vardı. Bu sefer mavi bir 51 model Plymouth'u olan bir sürücüyü okkalı bir

200 dolarlık yol ücretiyle tutmuştuk. İki günlük sıcak ve sefil yolculuğumuzun ardından kendimize bir iyilik yapmak istedik ve Havana'ya geri dönüşümüzde kendimizi klimalı bir otobüse 25 dolarlık kelepir bir fiyattan atmaya karar verdik. Otobüs durağına ertesi günkü dönüş için bilet almaya gittik ama biletleri almadan bizi klimalı bir araba sözüyle cezbedip oradan götürdüler. Yanımıza iki kişi daha binecekti ve otobüsle aynı fiyatı ödeyecektik. Bize arabanın çok daha hızlı olacağı da söylenmişti.

Ortaya çıktı ki bu garantiler gerçek olmak için çok iyiydiler. Ertesi sabah bizim için gelen 1991 Peugot'un kliması çalışmıyordu. Diğer iki yolcu da gelmedi ve bu yüzden sürücünün aceleyle milleti arabamıza binmeye ikna etme çabalarını izledik. Ama 1991 Peugot'un süspansiyonu 58 Mercury'ye göre büyük bir ilerlemeydi ve yolda geçirdiğimiz süreyi yaklaşık bir saat azaltmıştık. Sıcak ve rüzgar yanığı yine de berbattı.

Kübalılar araç kalitesindeki ufak iyileşmeler için oldukça fazla para ödüyorlar. Dünyadaki herhangi bir zengin ülkede o Peugot 500 dolarlık bir çarpışan araba olurdu, üniversite bire başlamış bir öğrencinin çize çarpa öğrenmek için aldığı ilk araba olurdu yani. Robert dedi ki "Adamım, bu arabayı güney Dallas'ta kullanılmış arabalar arasında bulsaydın, satıcı ondan kurtulmak için sana bunu kayıt ve plaka parasına verirdi." Ancak konuştuğumuz insanlar bunun gibi bir Peugot'un 30.000 dolardan fazlaya gideceğini söylediler! Evet doğru okudunuz bunu. Gelire oranlarsak, bu ABD'de yaklaşık 280.000 dolara eşdeğer olurdu. Havana dışında ziyaret ettiğimiz çoğu yerde Kübalıların etrafta dolaşmak için at sırtını veya at arabalarını kullanıyor olmaları şaşırtıcı değil yani.

Küba'daki araba fiyatları üzerine düşünmek piyasa reformları beklentileri konusunda cesaretimizi biraz kırdı. Yanlış anlamayın, reformlar Küba'ya gelecek, tıpkı Çin'e geldikleri gibi. Ve eninde sonunda Venezüella'ya ve Kuzey Kore'ye de gelecek. Ama reformlar zordur.

Bir sosyalist ekonomiyi reforme etmenin problemlerinden biri ekonomist Gordon Tullock'un "geçiş kazançları kapanı" olarak adlandırdığı şeydir. Geldiği anlam şudur: Piyasa reformları uzun vadede herkese yarar sağlayacak olsa da, kısa vadede, şu anda işleri yolunda bile gitmeyen bazı insanlar şu anki sosyalist sisteme bağlı bazı değerli varlıklarını kaybedecektir. Örneğin birileri o 91 model Peugot'a 30.000 dolar ödemiştir. Yüksek yolculuk ücretleri onları zengin etmiyordur çünkü arabanın bakım masrafları da yine yüksektir. Bir Kübalının belki de sahip olabileceği en değerli varlık olan bu araba Küba yeni ithal arabaların girişine izin verdiği anda değersiz hale gelecektir. Eğer binlerce Kübalı araç sahibinden biriyseniz bunun olmasını istemezsiniz.

Yeni araçlar Küba'da kayıp olan tek şeyler de değiller. "Tekneler nerede?" diye merak etmişti Robert.

Bir an durdu ve espri yaptı "Sanırım hepsi Miami'ye kaçak göçmen taşıyor." Bir kez bunun farkına vardığınızda, başka bir şeye dikkatinizi vermeniz zordur. Havana limanı ve ziyaret ettiğimiz diğer sahil kesimleri teknelerden yoksundu. Hiç yelkenli yoktu, Jet Ski'ler yoktu, feribotlar yoktu. *Nada.* Deniz ürünlerini nasıl elde ettiklerini merak etmelisiniz. Bir vakada Puerto Esperanza'da demir atmış bir avuç ufak balıkçı teknesi gördük gerçekten, fakat onun dışında çok acayipti. Hiçbir ülke tekneleri karşılayamayacak kadar fakir olamaz, ama Havana limanı bomboştu.

Tıpkı hiç tekne görmediğimiz gibi, havaalanı dışında hiç uçak da görmedik. Geceleyin iki milyonluk Havana ürpertici şekilde sessiz; nadiren bir araba sesi duyuyorsunuz.

Bu sessizlik Küba garipliğini açıklamaya yardımcı oluyor. Küba sağlık istatistikleri böylesine fakir bir ülke için dikkat çekici miktarda iyi. Genellikle varlık ve sağlık birlikte giderler. ABD'deki çoğu sol eğilimli insan Küba'nın parlak sağlık istatistiklerini sosyalist tıbbına atfedecektir. Google'da "Küba'nın sağlık sistemi" diye arattığınızda ilk çıkan Wikipedia maddesinin ardından gelen ikinci madde "Küba'nın Sağlık Hizmetleri Sistemi: Dünya için bir Model" başlıklı bir *HuffPost* gazetesi makalesidir. Makalede Dünya Sağlık Örgütü genel yöneticisi Margaret Chan'ın, Küba liderliğini "sağlığı gelişimin temel sütunu haline getirdiler" diye övmesi alıntılanmıştı.[1]

Resmi Küba sağlık istatistikleri etkileyicidir. Küba'da yaşam beklentisi 79,5 yıldır ve yeni doğan ölüm oranı her 1.000 canlı doğum başına 4,4 ölümdür. Bu her iki rakam da ABD'dekilerden iyidir. Ancak aynı zamanda biliyoruz ki, çoğu Kübalının kullandığı hastaneler o kadar kötü donanımlı ki insanlar kendi çarşaflarını götürüyorlar. Neler dönüyor? Şehirdeki bu sessizlik cevabın bir kısmını oluşturuyor.

Arabaların yokluğu ölümcül trafik kazalarının yokluğu anlamına da gelir. Araba kazaları genç insanlar arasında önde gelen bir ölüm sebebi olduğundan, arabaların yokluğu yaşam beklentisi istatistiklerinde sağlık hizmetleriyle hiç ilgisi olmayan sebeplerle aşırı bir etki yapar.

Yeni doğan ölüm oranlarındaki düşüklük, veriler üze-

1 Salim Lamrani, "Cuba's Health Care System: A Model For the World," HuffPost, August 8, 2014, www.huffingtonpost.com/salim-lamrani/cubas-health-care-system-_b_5649968.html.

rinde oynanmasının bir ürünüdür. Her yüz doğum başına yetmiş iki kürtajla Küba dünya genelindeki en yüksek kürtaj oranlarından birine sahiptir ve Küba doktorları ölüm istatistiklerinden endişelenerek yüksek riskli hamileliklerin sonlandırılması için daha çok baskı yaparlar. Eğer bu faktörleri göz önüne alacak şekilde verileri düzeltirseniz Küba sağlık istatistikleri çok daha az etkileyici gözükür.[1]

Bu rakamlarda bir miktar doğruluk olabilir. Küba tahminlere göre ülke gelirlerinin yaklaşık yüzde 11'ini sağlık hizmetlerine aktarmaktadır. Nüfusun binde 8'i doktor olarak çalışmaktadır. Küba gibi merkezi planlama ile yönetilen bir ülke, bu tip öncelikler için kayda değer miktarda kaynağını, diğer hizmetleri sekteye uğratacak şekilde kullanabilir. Ancak merkezi yönetimin bu diğer alanları sekteye uğratmaktan başka dezavantajları da vardır. Doktorlara bazı sağlık sonuçlarına ulaşmaları hedefi verilmektedir. Aksi taktirde cezalandırmalarla tehdit edilirler. Bu da onları verilerle oynamaya teşvik eder.[2] Bu durumun en çarpıcı örneği de yenidoğan ölüm oranı istatistiğidir.

Bir sessiz sabahta Malecon'a bir şeyler içmek için yürüdük. Bu Malecon koy çevresini kaplayan bir deniz kenarı seti, insanlar akşamları orada yürüyüşe çıkıyorlar. Gün batımlarında gökyüzü romantik bir kızıla bürünüyor ve bu özellikle genç çiftler için orayı oldukça popüler kılıyor.

1 Gilbert Berdine, Vincent Geloso, and Benjamin Powell, "Cuban Longevity: Health Care or Repression?" Health Policy and Planning 33, no. 6 (2018): 755-57.

2 https://academic.oup.com/heapol/article/33/6/755/5035051 Gilbert Berdine, Vincent Geloso, Benjamin Powell, Cuban infant mortality and longevity: health care or repression?

Burası dünya çapında bir emlak. Yürüdüğümüz yaklaşık bir buçuk kilometrelik yolda yaklaşık üç tane devlet tarafından işletilen restoran vardı. Hepsi bu kadardı. Üç! Boş görünen harap binaların önünden geçtik, ancak bunların bazıları muhtemelen hala ev olarak iş görüyorlardı. Dünyanın herhangi bir deniz kenarı şehrinin en güzel yerinde harap ve boş evlerin birbiri ardına dizildiğini hayal edebilir misiniz? Kesinlikle saçma olurdu, yani en azından yüksek değerli gayrimenkullerin yatırımı çekeceği çalışan bir fiyatlandırma sistemine sahip bir dünyada.

Robert, Havana Üniversitesi'ni görmemiz gerektiğine karar verdi. Ve ardından da Plaza de la Revolucion'a gidip şu ünlü şahsiyetle zorunlu turist selfie'si çektirmemiz gerektiğine: Che Guevara. Küba devriminin Arjantin doğumlu bu "kahramanının" görselleri dünya çapında ticari ürünleri süsler. İster bir T-shirt veya şapka olsun, ister bir kahve fincanı veya çakmak olsun, özel girişim muhteşem bir ironiyle düşüncesiz solculara Che'nin görselini taşımanın sonsuz yollarını sunar.

Kübalılar için talihsiz bir şekilde, Che, iş üretim planlamaya geldiğinde, ürünlerini onun resimleriyle sıvayan bu kapitalistlerin yanına bile yaklaşamazdı. Küba Ulusal Bankası'nın, finans bakanlığının ve sonra endüstri bakanlığının başında durduğu kısa sürelerde, Küba sadece (söz verilen) endüstrileşmeyi başaramamakla kalmamış, şeker üretimi de çökmüştü ve ciddi karneye bağlamalar getirilmişti.

Che kötü bir ekonomistti ve ondan da kötü bir insancıldı. Muhalifleri, homoseksüelleri, Hristiyanları, Afro-Kübalı din adamlarını ve diğer istenmeyen olarak görülen insanları toplama kamplarına göndermişti. La Cabana hapishanesini yönetirken "devrimin düşmanları" için düzmece askeri yargılamalar yaptı. Bu yargılamalar

yasal prosedürlere uzaktan yakından benzeyen hiçbir şey içermiyordu. Tek temyiz mahkemesi Che'ydi ama tek bir mahkumiyeti bile geri çevirmedi. Tahminler çeşitli fakat Che 1959'un altı ayı boyunca bu hapishaneyi yönetirken beş yüze yakın insan infaz edilmişti.

Arjantinlilerin artık bir deyimleri var: "Bir Che T-shirt'üm var ama niye olduğunu bilmiyorum." Muhtemelen bu Che görseli taşıyan bir şey giyen çoğu insan için de geçerli. Eğer insanlar gerçekten onun geçmişini araştırsaydı bu Che endüstrisi bir sosyalist ekonomiden bile hızlı çökerdi.[1]

Üniversitenin etkileyici girişinin büyük basamaklarından yukarı tırmanırken bir öğrenci bizi durdurdu ve mükemmel bir İngilizceyle sordu: Nereden geliyorsunuz?

"*¡Los Estados Unidos!*" diye cevapladık.

Gülümsedi, elimizi sıktı ve bizimle sohbet etti. Başkan Obama Küba'yı ziyaret ettiği için mutluydu ve ikimizin de asla unutmayacağı bir şey söyledi:

> "Siz Amerikalıların gelmesinden çok memnunum çünkü bize daha çok para getiriyorsunuz."

Ancak bu aslında söylediği şey *değildi.* Bu bizim ondan söylemesini bekleyeceğimiz şeydi, ve böyle söyleseydi onu hiç suçlamazdık. Kim daha çok para istemez ki? Ama gerçekten söylediği şey daha da iyisiydi:

> "Siz Amerikalıların gelmesinden çok memnunum çünkü bize daha fazla *özgürlük* getiriyorsunuz."

Ekonomistler olarak, inanırız ki ABD'nin Küba'ya uyguladığı yarım yüzyıllık ambargo kötü bir politikaydı ve bunu

1 -*ed.n.* www.theplainsman.com/article/2018/04/that-che-guevara-shirt-doesnt-mean-what-you-think-it-means

yapmasaydık Kübalılara *daha fazla* özgürlük götürmüş olabilirdik.[1] Bu ambargo Küba'nın sömürücü Komünist rejiminin altını oyacak hiçbir şey yapmadı. Aslında Castro'lar ("abluka" adını verdikleri) ambargoyu, Küba'nın fakirliğinin suçunu ABD'ye atmak için kullanarak sosyalizmin işe yaramadığını itiraf etmekten kurtuldular. Ticaret sadece ekonomik gelişimi desteklemekle kalmaz, toplumları diğer fikirlere de açabilir. Bu durumda kapitalist fikirlere.

Ekonomist Peter Leeson, Russel Sobel ve Andrea Dean bu fenomeni "bulaşıcı kapitalizm" olarak adlandırır.[2] 1985'ten 2000'e kadar süren bir dönemde yüz ülkedeki ekonomik özgürlüklerdeki değişimleri araştırmışlardı. Özellikle bir ülkedeki ekonomik politika değişimlerinin coğrafi olarak ona yakın ülkelerde de benzeri bir değişim yaratıp yaratmadığıyla ilgilenmişlerdi. Ve gerçekten de cevap evetti. Ekonomik özgürlük bulaşıcıdır ve daha özgür ülkelerden, onların daha az özgür ticari ortaklarına bulaşır.

Bu genç Kübalının iyimserliği ve özgürlük arzusu bizi reform beklentileri konusunda daha umutlu yaptı.

Miami'ye indikten sonra Robert sordu: "Kokuyu sen de alıyor musun?" Ne kokusu diye sordum.

"Özgürlük kokusu" dedi.

Ve evet öyleydi. Yani Küba'yla karşılaştırılınca.

Birkaç ay sonra havada başka bir koku vardı. Bu bir çeşni kokusuydu. Miami'deki Little Havana [Küçük Ha-

1 -*ed.n.* Kendi içlerindeki sosyalistleri (çiçek çocuklar vs.) de gören ABD'liler burunlarının dibindeki bu Komünist tehlikenin kendi ülkelerine sıçramasından öyle korkmuşlardı ki, düşüncesizce davranarak olabilecek en sert tepkiyi vermişlerdi.

2 Peter T. Leeson, Russell S. Sobel, and Andrea M. Dean, "Comparing the spread of capitalism and democracy," *Economics Letters* 114, no. 1 (2012): 139-41.

vana] semtindeydik. Bu Little Havana ile gerçeği arasındaki ekonomik zıtlık, Uber aracımızdan ayağımızı dışarı basmadan bile görünüyordu. Yarım saatlik taksi yolculuğumuz Küba'daki saçma taksi maliyetleri yerine sadece 13,72 dolar tutmuştu. Görsel zıtlık arabadan dışarı çıkar çıkmaz başladı: Tabelalar. Her yerdeydiler. Little Havana Hediyelik Dükkanını reklam eden bir karikatür tavuk vardı. Küba'daki dükkanların aksine burada yüzlerce değişik satılık mal vardı. Ve bunlar sadece kapıdan içeri baktığımda gördüklerimdi çünkü hediyelik dükkanlarını pek sevmem.

Robert arkamızdaki bir cafe bar tabelasını işaret etti. "Haydi gidip soğuk bir şeyler içelim."

Mojito'lar Küba'dakilerle aynı tattaydılar. Robert'in meslektaşı Daniel de bizimleydi. Bir et ve peynir tabağı söyledi ve menünün devlet tarafından işletilen bir tedarik zinciriyle sınırlı olmadığı elbette bariz görünüyordu.

"Mmm. Bu *gerçek* serrano jambonu! İnsanların yutturmaya çalıştığı şu prosciutto çöpü değil." Daniel Mexico şehrinde doğmuştu ve Bask-İspanyol kökenliydi. Bu tip şeylerde normalden fazla önyargılıydı. Biz iki gringo, serrano ile prosciutto arasındaki farkı bilemezdik fakat elbette bu lezzetli et ürünü ile Küba'daki et ürünleri arasındaki farkı söyleyebilirdik.

Ardından yemek için bir Küba restoranına gittik. Altı sayfalık menü, Küba'da girdiğimiz tüm restoranların menülerinin toplamından daha çok seçenek sunuyordu. Robert'le Küba sandviçlerinin ağız sulandırıcı seçenekleri cezbolduk ama bilim uğruna Küba'da yediğimiz şeylerden sipariş etmeye karar verdik.

Bab bir *ropa vieja* aldı ve ben de bir karides kuyruğu. Söylemeye gerek var mı bilmiyorum ama her ikisi de Küba'da karşılaştıklarımızdan çok daha fazla lezzete sahipti.

Küba mutfağı muhteşem, tabi Küba'da servis edilmediği zamanlarda. Bu Kübalıların suçu değil. Sosyalizmin berbat olduğu gerçeğinin bir sonucu.

Bir sosyalist sistem altında Kübalılar fakir kalacaklar. Yüz elli kilometre ötede, Miami'de yaşayan Kübalılar görece zenginleşmişler ve muhteşem yemek yapıyorlar. Aynı insanlar, iki farklı ekonomik sistemde, iki son derece farklı sonuca yol açıyorlar.

BÖLÜM 3

KARANLIK SOSYALİZM: KUZEY KORE

Mayıs 2017

Yalu Nehrinin Çin tarafındaki gezinti yerinde oturduk. Nehir Çin Halk Cumhuriyeti'ni Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nden ayırıyor.[1] Nehrin Çin tarafında yüksek binaların ışıkları parlıyor, neon tabelalar yanıp sönüyor. Fakat Kuzey Kore'ye baktığımızda hiçbir şey yok, sıfır. Sadece derin karanlık var, ay parlak bir şekilde ışıldıyor olmasına rağmen. 350.000 kişiden fazlasının yaşadığı bir Kuzey Kore şehri olan Sinuiju diğer tarafın karanlığında bir yerlerde olmalı. Bu şehir ülkenin Çin ile olan en önemli ticaret merkezi.[2]

Dandong'taki Koreatown semtinde akşam yemeklerimizi yeni yemiştik. Yanımızda bir belgesel yapımcısı olan Dean Peng vardı. Bizim adanmış liberal ekonomi tutkumuzu paylaşmakla kalmamıştı, Çin'de bize tercüman ve işlerimizi halletmemize yardımcı olmaya gönüllü olmuştu. (Ortak arkadaşımız Li Schoolland bizi tanıştırdı, Li şu anda Hawaii'de yaşamakta olan Çin doğumlu bir serbest piyasa savunucusu.) Kuzey Kore göçmenleriyle konuşmayı ummuştuk ama bunun zor olduğu ortaya çıktı. Örneğin bize servis yapan ve Çinli bir ailenin vesayetine aldıkları Kuzey Koreli garson genç kız yakın zamanda göç etmişti çünkü Kuzey Kore'de mümkün olandan daha iyi bir hayat istemişti. Fakat Kuzey Kore'nin bazı insanların söyledikleri kadar kötü olmadığını eklemekte de hızlı

1 *-ed.n.* Babadan oğula geçen diktatörlükle yönetilen bir ülkeye "Demokratik Halk Cumhuriyeti" demek çok komik (trajikomik) doğrusu.

2 Rainer Dormels, "Profiles of the Cities of DPR Korea-Sinuiju," in North Korea's Cities: Industrial Facilities, Internal Structures and Typification, Jimoondang, (2014): 119, https://koreanologie.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_koreanologie/North_Korean_Cities/Sinuiju/Sinuiju.pdf.

davranmıştı. Kuzey Kore hakkında konuşurken gerçekte korkuyla titriyordu, herhangi bir eleştirinin başını belaya sokacağını düşünüyor gibiydi. Buna saygı göstererek ondan bilgi almak için daha fazla baskı yapmadık.

Elbette iki Çinli ebeveynin çocuğu olarak şansın yüzüne güldüğü çok az insandan biri olmuştu. Çin'e kaçan çoğu Kuzey Koreli, Çinli görevlilerce yakalanır ve Kuzey Kore'ye geri gönderilir. Orada bunlar infaz edilebilir veya aileleri çalışma kamplarına gönderilebilir.[1]

Başarıyla kaçabilmiş olanlar sıklıkla yürek parçalayıcı ateşten gömleklerden geçerler. Yeonmi Park'ın *Yaşamak İçin: Bir Kuzey Koreli Kızın Özgürlüğe Macerası* isimli kitabını biliyorduk.[2] On üç yaşındayken Çin'e kaçmıştı fakat kaçmasına yardım edenler ona tecavüz etmiş veya seks tüccarlarına satılacağını ya da Kuzey Kore'ye geri yollanacağını söylemişlerdi. Her iki kaderden de kaçıp Çin'de iki yıl mülteci olarak yaşamıştı ve ardından onu gizlice Moğolistan'a kaçıracak olan Hristiyan misyonerleri bulmuştu.

Bu yüzden bizim garson kızımız gibi insanların neden konuşmak istemeyebileceklerini son derece iyi anlıyoruz.

Yemekten sonra nehir kenarındaki gezinti yolunu arşınladık fakat olan biten fazla bir şey yoktu. Bir striptiz kulübü gördüm ve araştıralım dedim. Dean bunun iyi bir fikir olduğunu düşünmüyordu. Dünyanın her yerinde striptiz kulüplerini ziyaret etme konusunda kendi payımıza düşeni gerçekleştirmiştik ve genellikle herhangi bir tanesini ziyaret etme hakkında ahlaki çekincelerimiz

1 Stephane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panne, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression (Cambridge: Harvard University Press, 1999), 561.

2 Yeonmi Park, In Order to Live: A North Korean Girl's Journey to Freedom (New York: Penguin, 2016).

olmazdı. Striptizcilerin büyük çoğunluğu bu kulüplerde çalışırlar çünkü buralar para kazanmak için ellerindeki en iyi seçenektir ve onların bu çabalarında yardımcı olma konusunda hiçbir sorunumuz yok. Fakat orada, Kuzey Kore sınırında, bazı çekincelerimiz gerçekten vardı. Birçok Kuzey Koreli mülteci, Çin seks endüstrisinde çalışmayı kabul etmezlerse sınır dışı edilme tehdidi ile zorlanıyorlar. Kulübün nasıl bir şeye benzediğini ve oradaki mültecilerden bir şey öğrenip öğrenemeyeceğimi görmekle ilgilensem de, sonuçta seks tacirlerine hiçbir şekilde destek olmamaya karar verdik ve Dean'in tavsiyesine uyup yürümeye devam ettik.

Ertesi sabah otelimizin yirmi birinci katındaki odamızın perdelerini açtığımızda Sinuiju kendini bize göstererek şaşırttı. Bir önceki gece görünmez olan bu şehir, gün ışığında ortaya çıkan bir sürü orta yükseklikte ticaret, endüstri ve yerleşim binasıyla birlikte nehrin hemen diğer tarafında duruyordu. Binalar Dandong'taki kadar çok sayıda, güzel veya uzun değillerdi. Fakat hala on katlı yarı harap binalar çoktu.

Kuzey Kore'ye daha yakından bakabilmek için Dandong'a gelmiştik fakat maceramız bir hafta önce Güney Kore'deki Seul şehrinde başlamıştı. Bu Kore yarımadası, kapitalizmle sosyalizmin yan yana kıyaslanabileceği nadir bir doğal deney sunuyor. Bu kıyaslama özellikle bilgilendirici çünkü Kuzey ve Güney Kore aynı ortak tarihi, dili, kültürü ve ayrılmadan önce aynı ekonomik gelişimi paylaşıyordu.

Kuzey bir parça daha soğuk ve dağlık fakat ayrılmadan önce bu farklılıklar Kuzey'in gelişimini Güney'den orantısız biçimde farklı kılmamıştı. İkinci Dünya Savaşının sonunda Kuzey Kore, tüm Kore'nin Endüstrisinin yaklaşık yüzde 80'ine sahipti. Elektrik üretiminin yüzde

Dandong'taki nehrin karşı kıyısının Kuzey Kore manzarası.
Çin tarafı ışıl ışılken karşı taraf neredeyse kap karanlık.

Aynı manzara sabahken: Kuzey Kore tarafı kendini küçük binalardan oluşan bir şehir olarak açığa vuruyor. Ama faal Çin şehrine kıyasla çok az yaşam belirtisi gösteriyor. Ve gecenin aksine en azından orada olduğunu söyleyebiliyorsunuz.

90'ı ve madenlerinin yüzde 75'i de oradaydı. Bu madenler demir, tungsten, gümüş ve uranyum madenleriydi.[1]

Kore Savaşı tüm yarımadayı yakıp yıktı. Muhtemelen Kuzey daha çok kayıp verdi ama Sovyetlerin askeri ve ekonomik desteğiyle ülkeyi hızla yeniden inşa etti. Sosyalist ülkelerde gelirleri doğru olarak ölçmek imkansızdır çünkü anlamlı fiyatlardan yoksundurlar fakat çoğu hesaplama 1960'ta Kuzey ile Güney'in ortalama kişi başına düşen GYH'ının kabaca aynı olduğunu söyler.

En anlamlı farklılık Kuzey Kore sosyalist bir ekonomik sisteme sahip olan Komünist bir devletken Güney Kore'nin ilk başta diktatörlükle yönetilen ama sonra demokrasiye geçen kapitalist bir ekonomik sisteme sahip olmasıydı.

Kuzey Kore'de 1950'lerin sonunda tüm özel işletmeler ve endüstriler ortadan kaldırıldı ve özel tarım büyük oranda yürürlükten kaldırılarak kolektivizme (ortak kullanmaya) geçildi. Çiftçiler devlet depolarına üretiyorlardı ve oradan da halka dağıtılıyordu.[2] Kuzey Kore bir Sovyet gelişim modeli izledi, ekonomisini ağır sanayiye ve orduya odakladı. Aynı zamanda dünyadaki en kusursuz sosyalist ekonomik sistemi baskıyla uygulayan totaliter bir polis devletidir.

Güney Kore, bunun tam aksine temelde kapitalisttir. Robert'in ekonomik özgürlük endeksinde Güney Kore 10 üzerinden 7,54 alıyor. Bu onu en üst noktada olan Hong Kong'dan (8,97)[3] ve on birinci sıradaki ABD'den (7,94) daha az özgür kılıyor. Fakat hala ilk yüzde seksenin üs-

1 Michael Seth, A Concise History of Modern Korea: From the Late Nineteenth Century to the Present (New York: Rowman & Littlefield, 2009), 119.

2 Seth, A Concise History of Modern Korea, 119, 121.

3 *-ed.n.* Tabi Hong Kong'daki isyanların sonuçları henüz belli değil ama kuvvetle muhtemel kötü sonuçlar doğuracak. Hatta bu şehrin ekonomisi-

tünde yer alıyor. İndiğimiz andan itibaren Güney Kore oldukça etkileyiciydi. Incheon Uluslararası Havaalanından kolaylıkla geçtik. Burası 2013'e kadar Uluslararası Havaalanları Konseyi tarafından üst üste dokuz yıl boyunca en iyi global hava alanı olarak derecelendirilmişti. Göçmenlik ve gümrük işlemleri bile sadece ufak bir sıkıntıya dönüşmüştü. Ki normalde Robert'le beni oldukça kızdıran bir şeydir. Hiç vakit kaybetmeksizin modern bir Kia taksiye atlamış Seul'e doğru yol alıyorduk, cumartesi akşam trafiğinin görece hafif oluşu yüzünden hızla ilerliyorduk. Pencerelerden dışarı baktığımızda Seul'ün tepelerinin ve vadilerinin modern binalarla kaplı olduğunu gördük.

Dallas'tan uzun bir uçuşun ardından hemen Kore zaman dilimine ayak uydurmak istedik. Bizim için bu bir barda yatma saatine kadar vakit geçirmek anlamına geliyordu. Bu kitap için araştırma yapmanın yanında, Robert'le ben Mont Pelerin Cemiyetinin bir başka toplantısında konuşma yapmak için buradaydık ve arkadaşlarımızdan bazıları zaten gelmişti bile. Otele yerleşince boşboğaz şakalar anlatmadan duramayan keltoş arkadaşımız Steve Gohmann'la buluştuk. Louisville Üniversite'sinde Özgür Girişim Merkezini yönetiyor kendisi.

Muhteşem bir Kore barbeküsü bulduk, ona kimchi eşlik ediyordu ve sonra bir Belçika bira barında oturduk. Bu biralar üretildikleri yerden gezegenin diğer ucuna gelmiş olmalarına rağmen burada yüksek vergili İsveç'ten daha

---

nin son büyük krizden bu yana ilk kez düşüşe geçtiği rapor edildi. Hatırlamak gerek, isyanların sebebi, Hong Kong'da yaşayan Çin kökenli insanların bazı suçlardan (politik suçlar tabi ki) Çin'e iade edilebilmesine olanak sağlayacak bir yasanın çıkartılmak istenmesi. Bildiğiniz gibi İngilizler 100 yıllığına kiraladıkları bu ülkeyi modern bir ticaret üssü yapıp Çin'e geri verdiler. Orada refah ve görece özgürlük içinde yaşayan Çin kökenli bir Hong Konglunun Çin'den ne kadar korkacağını anlamak zor değil. Kendinizi Suudi kralını eleştirdiniz diye Suudi Arabistan'a sınır dışı edilirken hayal edin sadece.

ucuza satılıyorlardı. Bu ekonomik bilginin maskesi altında kendimizi yerel zamana oldukça hızlı sızdırdık.

Seul muazzam büyük. Toplam ekonomik üretimi metropoliten alanlar arasında dünyada dördüncü (Tokyo, New York ve Los Angeles'in ardından). Aralarında Samsung, LG, Hyundai-Kia'nın da olduğu on beş Fortune Global 500 şirketinin genel merkezi burada. Burada yirmi beş milyondan fazla insan iyi bir şekilde yaşıyor aynı zamanda. Ortalama gelirler, yaşam maliyetleri farklılıklarına göre düzenlendiklerinde yıllık 42.000 dolardan fazlasına denk geliyor. Bir ülkenin başkentinin ötesine de bakmadan ekonomisine dair doğru bir resim elde etmek zordur. Fakat Güney Kore durumunda Seul'deki ortalama gelirler ulusal ortalamadan sadece 5.000 dolar fazlaydı.[1]

1960'tan bu yana Güney Kore endüstrileşme öncesi yaşam standardından varlıklı bir birinci dünya ülkesi olmaya doğru roket gibi fırladı. Yaşam beklentisi elli üçten seksen ikiye çıktı.

Yenidoğan ölüm oranı şu anda 100.000'de sadece üç ölüm. 1960 yılındaki seksen bir ölümden bu noktaya muazzam bir yüzde 96'lık düşüşle gelinmiş! Gelirler enflasyon ayarlaması dahil olmak üzere üç kattan fazla artmış.[2] Neredeyse her şey iyileşmiş.

O gece Robert ve Steve ile takıldıktan sonra otelime geri döndüğümde bir problemle karşılaştım: Tuvaletin iPhone'umun ana ekranından çok düğmesi vardı. Üzerinde kıç kenarı ve noktalı sprey çizgileri olan bir düğme vardı. Bir kız yüzü, bir saç kurutma makinesi, bir küvet, bir çocuk, merhaba, düşük, ön, arka, su, ışık, sandalye ve daha birçok resim taşıyan düğmeler vardı. Tokyo'da benzeri bir bilgisayarlı tuvalet kullanmaya çalıştığım son

1 "Seoul," Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Seoul.

2 "South Korea," World Bank, http://databank.worldbank.org/ data/home.aspx.

seferinde kıçıma kaynayan su fışkırmıştı. Ama bu kez en mantıklı seçeneği gerçekleştirdim. Duşa işedim ve yatağa gittim. Fakat karşılaştığımız en kötü şey buysa, kapitalizm Seul için oldukça iyi şeyler yapmış demektir.

Bu şehir Kuzey Kore sınırına sadece 55 kilometre uzakta bulunuyor. Kore Savaşının ardından 1953'teki ateşkes 4 kilometre genişliğinde ve ortak sınırın tamamı olan 250 kilometre uzunluğunda silahtan arındırılmış bir bölge (DMZ) getirmişti, sınır boyunca burası bir tampon bölge hizmeti görüyordu. DMZ'ye yapılan standart gezilerden birinde konferans katılımcısı arkadaşlarımıza eşlik ettik. Kuzey Kore'yi görmek isteyen çoğu insan bunu bu turların birinde gerçekleştirir ama maalesef biz gittiğimizde görülecek çok fazla şey yoktu. Karanlık ve sisli bir gündü ve bu yüzden Han Nehrinin karşısını ve Kuzey Kore içindeki DMZ bölgesini görmek için turist dürbünlerimizi kullandık. Uzaktan sadece birkaç çiftçi köyü ve birbirinden uzak tek tük evler görünüyordu. Bu Kuzey Korelilerin nasıl yaşadıklarının ve ülkelerinin nasıl işlediğinin kesinlikle bir göstergesi olamazdı.

İdeal olarak Pyongyang'a uçardık. Yani Kuzey Kore'nin baş kentine. Sonra ülkede biraz seyahat ederdik ve görebildiklerimize bakardık. Fakat Kuzey Kore ABD'li turistlerin sadece başkentte dikkatle kontrol edilen bir tiyatro alanına girmesine izin veriyor. Burada turistlere ellerinden geldiğince mutlu bir ülke resmi oynatılmaya çalışılıyor. Turistlerin yanında sürekli olarak bir eşlikçi oluyor ve devlet görevlileri tarafından sürekli gözleniyorlar. Özgürce seyahat etmek ve normal insanları gözlemlemek bir seçenek değil.

Bu sınırlamalara rağmen resmi turu gerçekleştirmiş olabilirdik fakat iki nedenle yapmadık. İlki komünizme yüksek sesli muhalefetimiz yüzünden Kuzey Korelilerin

bize vize vereceğinden şüphe etmemdi. Ve ikinci olarak, dürüst konuşayım, ben gitmek istemedim. Orayı ziyaret eden misyonerlerin USB belleklerinde bir vaaz var diye on yıllık ağır çalışma cezalarına çarptırıldıkları korku hikayelerini okumuştum. Seyahatimizden bir yıl önce Robert'in memleketi Cincinnati'den bir üniversite öğrencisi olan Otto Warmbier, resmi turlardan birinde yakalandıktan sonra tek bir propaganda posteri çaldığı suçlamasıyla hapiste on beş yıl ağır çalışma cezasına çarptırılmıştı. Ziyaretimizden yaklaşık bir ay sonra ABD'ye dövülerek komaya sokulmuş halde iade edildi; fazla uzun olmayan bir süre sonra öldü. Sanırım Kuzey Kore devletine güvenmemek için iyi sebeplerimiz vardı.

Yani bu Çin'deki Dandong'u seçmemizin hikayesiydi. Burada Kuzey Kore'ye çok daha yakından bakabilecek ve bir zamanlar orada yaşamış olan garsonumuz gibi insanlarla konuşabilecektik.

Yürüyüş yolu boyunca çok sayıda Çin teknesi nehir turları sunuyordu. Çinli turistler bu keşiş krallığına yakından bir bakış atmaktan en az bizim kadar büyüleniyorlardı. Resmi tur gemileriyle iki tur yaptık. Bir tanesi Sinuiju'nun ticari ve endüstriyel kısmını görmek için nehrin aşağısına ve öteki de yerleşim alanlarını ve kırsal kenar mahalleleri görmek için nehrin yukarısınaydı.

Kaba tekne kaptanlarından endişeliydik. Kuzey Kore'yi daha iyi görebilmemiz için ırmağın küçük kollarından birine sokmayı teklif ettiler bize. Orada para verip Kuzey Korelilerden incik boncuk ve diğer hatıra eşyaları alabilirsiniz dediler. Kaptanların Çinli turistleri oralara sokabilmek için Kuzey Kore ordusunun subaylarına başka yöne baksınlar diye rüşvet vermek zorunda olduklarını çözmüştük. Muhtemelen tehlikeli değildi fakat ödül parası almak için bizi Kuzey Koreli askerlere Amerikan

"ajanları" diye teslim etmeyeceklerinin hiçbir garantisi yoktu.

Bir noktada, ticari tur teknemiz Çin Kore Dostluk Köprüsü altından geçti. Kaldığımız sürece bu köprüden arada sırada trenler geçtiğini görmüş olsak da, yaklaşık elli metre ilerdeki bir başka köprüden hiçbir şey geçemezdi. İddiaya göre Kuzey Kore devleti savaştan sonra o "Yıkık Köprüyü" asla tamir etmemişti çünkü ABD'nin onu bombaladığını inkar edebilmesini istememişti. Çinlilerin ise böyle hiçbir endişeleri yoktu ve kendi taraflarını tamir etmişlerdi. Şimdi kendi turistleri Kuzey Kore'yi daha iyi görebilmek için bu tamir edilmiş tarafın ucuna kadar gidiyorlardı.

Endüstriyel binalar ve gemi tersaneleri Kuzey Kore tarafındaki nehir boyuna yayılmış ama bakılacak çok fazla bir tarafları yok. Çoğunlukla solgun bej veya beton grisi renginde bir ya da iki katlı binalar bunlar. Aralarında birkaç parlak yeşil bina var, kamyonlar ve küçük nakliye vinçleri sağa sola serpiştirilmiş. Teknemizden kolaylıkla görülebilen işçilerin bazıları kıyıya bağlı gri mavnalara bir şeyler yüklemekle meşgulken diğerleri de boş oturuyordu.

Robert yakın çevremizde devriye gezen birkaç Çin sahil güvenlik botunu işaret etti. "Çin donanmasını gördüm diye sevineceğimi hiç düşünmemiştim." Ona katıldım. Eğer teknemiz bozulacak olursa, Amerikan kıçlarımız Kuzey Kore kıyısına vurmadan önce Çin sahil güvenliği tarafından kurtarılmayı felaket derecede isterdik.

Geri dönüp rıhtıma yönelir yönelmez eğlence parklarındaki su kaydırağı gibi görünen bir şeyi ve büyük bir dönme dolabı fark ettik. Dönme dolap hareket etmiyordu ve durduğu yeri büyük otlar ve ağaçlar kaplamıştı. Nehir kenarı yürüyüş yolundan kolaylıkla görünüyordu ve sorduğumuz yerel halktan hiç kimse onu hareket ederken

görmemişti. Belki de oraya Çinlileri Kuzey Korelilerin iyi vakit geçirdiğine ikna etmek için konulmuştu.

Nehir yukarısına yaptığımız tekne gezisi çok daha depresifti. Bej rengi harap iki katlı beton binalar, yarı çökmüş turuncu kiremitli çatılarıyla nehir boyuna yayılmıştı. Bunların bir sıralarının arkasından kirli bir duman dalgalanarak gökyüzüne yükseliyordu. Birkaç kişi nehirde elbise yıkıyor, birkaç kişi balık tutuyordu. Daha ilerde nehir birkaç kez kollara ayrılıyordu ve parlak mavi askeri nöbet kulelerinin Kuzey Kore tarafını ve adacıklarını gösterdiği yerlerde çiftlikler ve daha küçük köyler vardı. Nehir bazı yerlerde oldukça dardı ve Kuzey Korelilerin Çin'e yüzmeleri kolay olurdu, tabi mayın alanları ve gözcü kuleleri olmasaydı.

Kuzey Kore'deki fakirliği gördük fakat bizim için yeni olan bir şey değildi bu. İkimiz de birçok fakir ülkeye seyahat etmiştik. Kuzey Kore'deki aylık ortalama gelirler yaklaşık 140 dolar olarak tahmin edilir ancak bu rakam bile neredeyse kesin olarak zırvalıktır.[1] Ülkenin sermaye stoğu haraptır, kıtlıklar sıktır ve Kuzey Koreliler sık sık açlık bile çekerler.

Kesin veriler olmadığı için tahminler değişkenlik gösterse de, Sovyetlerin ve Çinlilerin 1990'larda yardımı kestiği zaman neredeyse üç milyona yaklaşan Kuzey Koreli açlıktan ve açlıkla ilişkili hastalıklardan ölmüştür.[2]

Gıda kıtlıkları hala bir problem olmayı sürdürür. Yeonmi Park Kuzey Kore'den kaçtığında, kendisine "bir kase dolusu pirinç ve birkaç baharatlı salatalık turşusu ..." verildiğinde afallamıştı "Kışın bir salatalık asla görmemiştim" demişti.

1 "North Korea," The World Factbook, Central Intelligence Agency, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kn.html.

2 en.wikipedia.org/wiki/North_Korean_famine

Onu gizlice kaçıran kaçakçıların çöpe attıkları yiyeceğin Kuzey Kore'de bir hafta boyunca yiyeceği yemekten daha fazla olduğuna dikkat etmişti.[1]

Kuzey Kore dünyadaki en fakir ülkeler arasında kalmayı sürdürür fakat maddi fakirlikleri Asya'nın ve Afrika'nın diğer kısımlarında gördüğümüz fakirlikten daha kötü değildir. Şok edici olan şey, Kuzey Kore ile komşuları Güney Kore ve Çin arasındaki muazzam uçurumdur. Bir nehir teknesinde otururken karşımızda harap olmuş iki katlı evler ve fakirlik varken, diğer tarafımızda, yani nehrin sadece birkaç yüz metre uzaktaki karşı kıyısında, ışıldayan gökdelenler ve birinci dünya yaşam standartlarının tadını çıkaran Çin vatandaşları vardı.

Bir noktada bir Kuzey Koreli çiftçinin tarlada bir traktörle saban çektiğini gördük. Bu sıra dışıydı çünkü o ana kadar köylüleri sadece hayvanlarla ve el aletleriyle çiftçilik yaparken görmüştük. Traktör hafif bir eğimi geçmeye çalışırken antik dizel motoru kasıldı ve birkaç dakika süren mücadeleden sonra zavallı çiftçi pes etti, traktörün geri geri kaymasına izin verdi. Nehrin o yakasındaki ilkellik ile bu yakasındaki modernlik arasındaki fark keskindi. Bu farklılıklar normal değildir, tamamen Kuzey Kore'nin ve Çin'in farklı ekonomik sistemleri tarafından yaratılmışlardır.

Kuzey Kore ile Güney Kore'nin yan yana karşılaştırılması bundan bile büyüktür. İkisi arasındaki ekonomik sistem farklılığı Kuzey'in Çin'le olan farklılığından bile yüksektir. Fakat Güney Kore ile Kuzey Kore arasındaki sınırda bir Kuzey Kore şehri olmadığından zıtlığı görmek zordur. Ancak uzaydan görebilirsiniz.

1 Park, *In Order to Live*, 129-30.

Gece çekilmiş uydu görüntüleri Güney Kore'nin bir Noel ağacı gibi ışıldadığını gösterir, tepesinde Seul'den yayılan muazzam bir yıldız vardır, ülkenin geri kalan yerlerinde de biraz daha düşük olsa da ışık kümeleri bulunur. Kuzey'de ise, Pyongyang'daki küçük bir ışık noktasından başka her yer kap karanlıktır. Ve dünyanın hiçbir yerinde sosyalizmle kapitalizm arasındaki kontrast bu kadar siyah beyaz (veya bu durumdaki gibi karanlık ve aydınlık) değildir.

BÖLÜM 4

SAHTE SOSYALİZM: ÇİN

Mayıs 2017

Daha uçağımız Pekin'in pistine tekerleğini değdirmeden bile önce Çin'in bir sosyalist ülke olmadığı açıkça görünüyordu. Uzun binalar ve aralarında göğe yükselen gökdelenler her yöne doğru kilometrelerce uzanıyordu ve sosyalist mimariyi karakterize eden tekdüze yumuşak gri dış rengi taşımıyordu. Yükseklikler, şekiller, malzemeler ve tasarımlar çeşit çeşitti. Bindiğimiz modern taksi bizi kalabalık ama hızla akan on şeritlik otoyoldan hızla şehre doğru götürürken bu ilk izlenim devam ediyordu. Bu modern binalar iyi bakımlı ve çeşitli olmakla kalmıyor, kapitalizmi açığa vuran işaretleri de taşıyordu: şirket adları ve logoları.

Pekin'de uluslararası şirketlerce işletilen birçok beş yıldızlı otelde kalabilirdik. Fakat bu Havana'da Hotel Nacional'da kalıp bu tek deneyimi diğer otelleri genellemek için kullanmak gibi olurdu. Bu yüzden Küba'da olduğu gibi makul fiyatlı düzgün otelleri hedefledik. Sadece Çin'de önemli bir fark vardı: otellerimiz tamamen b*k gibi değildi.

Yirmi katlı Novotel Beijing Peace Hotel dört yüz odasını gururla sunuyor, bir Fransız lokantası olan Le Cabernet'i ve uluslararası mutfaklardan menüler sunan başka bir lokantayı da barındırıyordu. Lobi barı ağzına kadar doluydu ve standart duble cinimi ve toniklerimi her biri on papelden söyleyebiliyordum. Odalar sıradandı, yani hoşlardı. Sizi bunlardan birinin içine atsalardı ve nerede olduğunuzu bilmeseydiniz muhtemelen ABD'deki Marriott veya Sheraton otellerinden birinde olduğunuzu düşünürdünüz. Aslında, hediyelik eşya dükkanlarındaki ıvır zıvırlar ve etrafta yürüyen Çinliler olmasaydı, oteldeki hiçbir şey bize Çin'de olduğumuzu anlatmıyor olacaktı.

Bu bir kaza değil. Novotel Fransız çok uluslu AccorHotels grubunun bir parçası. Novotel otel zinciri altmış ülkede yaklaşık dört yüz otele sahip. Aynı zamanda özel mülkiyette, bu yüzden işini sürdürebilmek için müşterilerin kendi otellerinde kalmaya devam etmesine bel bağlıyor. Fakat sosyalist bir ülkede lüksü satın almak için ceplerimizi boşaltmamıştık burada. Rezervasyonumuz bize geceliği 106 dolara mal olmuştu ve şehir merkezinden yaklaşık bir kilometre mesafedeydik. Yasak Şehre ve Tiananmen Meydanı'na kolay yürüme mesafesindeydik. Yani Robert için kolaydı. Çünkü ben Hawaii'de üç hafta önce flip-flop'larımla dolaşırken dalgınlıkla baş parmağımı kırdığım için bir değnekle seke seke etrafta dolaşıyordum.

Dean Peng ile buluşmadan önce harcayacak birkaç saatimiz vardı. Dean Çin'de yolumuzu bulmamıza yardım edecekti. Bu yüzden çevrede biraz dolaşıp bir şeyler içmeye karar verdik. Kapitalist ticaretle çevrelenmiştik (yutulmak muhtemelen daha iyi bir kelime olurdu). Her yerde tabelalar vardı ve tanıdıktılar: Rolex, Gap, McDonald's ve Pizza Hut.

Robert ve ben kalabalık arasından zorlukla zikzak çizerek ana caddenin hemen arkasındaki aile dükkanlarının dizildiği dar geçitlere doğru ilerledik. İpek giysiler, oyuncaklar ve çubukta kızarmış atıştırmalıklar satan türde yerlerdi bunlar. Birkaç sandalyesi boş olan bir bar bulunca rahatladık. Devasa bardaklarda Tsingato birası satıyorlardı ve fiyatları da porsiyonları gibi büyüktü.

Komünist Çin'in başkentinde serbest piyasa ticaretiyle çevrelenmiştik, diktatör Mao Zedong'un yönetiminde dünyanın en baskıcı rejimlerini yaşamış bir yerdeydik. Çin'in Komünist Parti'sinin başkanı olarak Mao "Halk Cumhuriyeti'ni" kuruluşu olan Kasım 1949'dan 1976'daki ölümüne kadar yönetmişti. Hükümdarlığı neredeyse mutlaktı. Ona karşı çıkmaya cüret etmiş parti yetkilileri işlerini kaybetmişlerdi. Muhtemelen başlarına çok daha kötü şeyler de gelmişti. Hem parti üyelerinden hem de köylülerden onun yazdıklarını dikkatle okumaları beklenirdi, yazdığı politik ve ekonomik felsefenin "Küçük Kırmızı Kitabı" da dahil olmak üzere. Ülkenin sosyalizmi ne kadar sahte olursa olsun, Komünist Parti hala Çin'i yönetir ve çocuklara hala "Başkan Mao"ya büyük saygı duymaları (neredeyse tapmaları) öğretilir. Neredeyse kesin olarak tarihin en büyük kitle katliamcısına yani.

Frank Dikötter, kitabı *Mao'nun Büyük Kıtlığı*'nda sadece 1958 ile 1962 arasında bile Çin'de kırk beş milyon insanın gereksiz yere öldüğünü anlatır. Bu büyük kıtlık kuraklık veya doğal bir afet yüzünden olmamıştı. Mao'nun endüstrileşmek için uyguladığı ekonomik plan yüzünden gerçekleşmişti.

Mao'ya bu gazı veren Sovyet lideri Nikita Khrushchev'in 1957'de Sovyetler Birliğinin on beş yıl içinde ABD'yi ekonomik üretimde geride bırakacağı sözüydü. Mao buna Çin'in onlardan bile hızlı büyüyeceğini söyleyerek cevap

verdi. İlk hedefi Çin'in Büyük Britanya'nın toplam ekonomik üretimini geride bırakmasıydı ve bunun sonucu olarak Komünist devletin Çin'i endüstrileştirmesi için hırslı bir plan yapmıştı: Büyük İleri Atılım.[1]

Bu Büyük İleri Atılım, büyük Çin kıtlığı haline geldi. Fakat Dikötter'in açıkladığı gibi, bu trajediyi sadece bir kıtlık olarak adlandırmak...

> radikal kolektivizmleştirme altında insanların öldükleri birçok yolu yakalamayı başaramaz. 'Kıtlık' terimini tasasızca kullanmak, bu ölümlerin yarı pişmiş ve yetersiz uygulanmış ekonomik programların kasıtsız sonuçları olduğuna dair yaygın görüşe destek olur.

Çünkü aslında...

> Zorlama, terör ve sistematik vahşet bu Büyük İleri Atılım'ın temellerini oluşturuyordu.[2]

Bu Büyük İleri Atılım alışılmış sosyalist bahane olan "omlet yapmak için birkaç yumurta kırma"yla bile haklı gösterilemiyordu. Gerçekte bu *Büyük Geri Atılım* olmuştu, on milyonlarca insanı öldürmüş, Çin'in ekonomisini modernleştirmek yerine yok etmişti.

O günlerde devlet, aileler tarafından işletilen küçük çiftliklere el koymaya, çiftçileri devletin işlettiği "kooperatiflere" sürmeye başlamıştı. Bu kooperatiflerin her birinde bin işçi vardı. 1958'de Mao bahsi ikiye katladı ve kooperatifleri devasa "halk komünleri" şeklinde bir araya getirdi. Bunlar yirmi bine kadar ulaşan aile sayısını kapsıyordu. Parti yetkilileri bu komünleri yönetiyordu ve ne-

1 -*ed.n.* tr.wikipedia.org/wiki/Büyük_İleri_Atılım
en.wikipedia.org/wiki/Great_Leap_Forward

2 Frank Dikötter, *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe*, 1958-1962 (New York: Bloomsbury, 2011), xii-xiii.

redeyse her şey, toprak, aletler, canlı hayvanlar ve diğer her şey ortak kullanıma dönüştürülmüştü. Milyonlarca ve milyonlarca köylü zorla büyük barajlarda ve diğer projelerde çalıştırıldı. Hedefler koyulmuştu (ve giderek yükseltilmişti), komünler sadece gıda değil fakat çelik gibi endüstriyel ürünleri de üretip yönetime teslim etmeliydi. Onlar da bunları ihraç edecekti.

Arka bahçelere kurulan ocaklar, kısa sürede demlikleri, tavaları, çiftlik aletlerini ve kotaları karşılamalarına yardımcı olacak başka ne varsa hepsini erittiler. Şehirleri beslemek ve dış ülkelere ihraç sözünü yerine getirmek için Mao çiftçilerden gittikçe daha fazla taleplerde bulunuyordu, üstelik eli iş tutan çiftçilerin hepsi planlamacıların daha çok hoşlarına giden baraj yapma gibi projelere yollanmış olmalarına rağmen. Sonuç bir tarımsal çöküş, kıtlık ve ekonomik olarak hiçbir anlamı olmayan çelik üretimiydi. Bu kıtlığın bir kısmı, komün yöneticileri tarafından işçileri çalışmaya zorlamak için gerçekleştirilmişti ve üretilen çelik de arka bahçelerde eritilen günlük eşyalardan geliyordu.

Dikötter'in Çin Komünist Partisi kayıtları üzerindeki incelemesi Büyük İleri Atılım süresince en az iki buçuk milyon insanın hızla infaz edildiğini veya ölene kadar işkence yapıldığını gösteriyordu. Daha fazla milyonlarcası açlıktan ölmüştü çünkü ceza olarak veya üretim için çok yaşlı veya zayıf görüldükleri veya yiyecek dağıtan görevliler onlardan hoşlanmadıkları için yiyecekleri kesilmişti.

Arkadaşımız Li Schooland Büyük İleri Atılım'ın ilerleyen zamanlarını şöyle hatırlıyor:

> Bizi öldürmeyen her şeyi yiyorduk. Fareleri yemeyi reddetmiştim. Fakat abim büyüyen bir gençti. Çok açtı. O yedi. Gölcüğe gidip salyangoz ve kurbağa yakalıyorduk.

Ailesi de zor durumdaydı:

> Ağaç kabuklarını, yapraklarını ve otları yiyorduk. Yenilebilen tüm otları bilirim.[1]

Mao'ya bir sürü açlıktan ölme ve acı raporları geliyordu fakat ne o ne de Komünist parti bunu önemli bulmamıştı. 1958'in sonlarında Mao'nun dış işleri bakanı Chen Yi olayı şöyle değerlendiriyordu:

> Gerçekten de işçiler arasında zayiatlar görünmeye başladı ama bu bizi yolumuzdan döndürmeye yetmez. Bu ödememiz gereken bir bedel, korkmamız gereken bir şey değil. Savaş alanlarında ve hapislerde [devrim amacı için] kaç kişinin kendini feda ettiğini kim biliyor? Şimdi birkaç hastalık ve ölüm vakamız var: bu hiçbir şey![2]

Ancak on milyonlarca ölü üst üste birikmeye başlayınca sonunda Komünist Parti topyekûn bir felaketten kaçınmak için vazgeçip geri adım atmak zorunda kalmıştı. 1962'ye gelindiğinde Büyük İleri Atılım terk edilmiş ve bazı özel çiftlikler yeniden kurulmuştu. Fakat bu kısa bir dinlenme molasıydı. 1966'da Mao ve Komünist Parti "Kültürel Devrimi" denize indirmiş ve Çin halkı üzerine yeni bir cehennem ateşi salmıştı.

Bu Kültürel Devrim Çin toplumundaki devrim karşıtı burjuva etmenlerini imha etmeyi veya tekrar eğitmeyi hedefliyordu. Aynı zamanda Büyük İleri Atılım fiyaskosunun ardından Mao'nun gücünü tekrar sağlamlaştırma-

1 Matt Kibbe, "China's Socialist God," Free the People, March 19, 2018, https://freethepeople.org/chinas-socialist-god/.

2 Quoted in Dikötter, *Mao's Great Famine*, 70.

ya hizmet ediyordu. Aralarında ileride reformlar yapacak olan Deng Xiaoping'in de olduğu üst düzey yöneticiler Komünist Partinin liderliğinden atıldılar. Çin'in Komünizmden önceki geçmişini onurlandıran tarihi mekanlar ve eserler yok edildi. Yaklaşık on yedi milyon genç insan kırsal kesime yeniden eğitim sınıfları için gönderildi.[1] Başka genç insanlar da Kızıl Muhafızlar örgütüne yerleştirildi ve Maoculuğu yeteri derecede desteklemeyen herkesin üzerine salındı. Kültürel Devrimin insan faturası yarım milyonla iki milyon arasında bir yerde tahmin edilmektedir.[2]

Tüm bunlarla birlikte, otuz yıldan kısa bir süre içinde, Büyük İleri Atılım, Kültürel Devrim ve diğer vahşetlerle birlikte, Mao'nun Komünist devleti kendi insanlarını tarihte başka hiçbir düşmanının yapmadığı miktarda öldürmüştü. Muhtemelen seksen milyona ulaşacak kadar insan yaşamını kaybetmişti.[3] Ölümden kaçmayı başarabilen köylüler artık atalarından bile fakir haldeydiler. 1978'de Çin köylülerinin üçte ikisinin gelirleri 1950'deki gelirlerinden bile düşüktü ve geri kalan üçte birinin gelirleri 1930'daki gelirlerinin bile altındaydı. Ortalama bir Çinli, gelişmiş bir ülkedeki insanların tükettiği gıdanın sadece üçte ikisini tüketebiliyordu.[4]

1 Bradley Gardner, *China's Great Migration: How the Poor Built a Prosperous Nation* (Oakland: Independent Institute, 2017), 39.

2 Tom Phillips, "The Cultural Revolution: all you need to know about China's political convulsion," Guardian, May 10, 2016, www.theguardian.com/world/2016/may/11/the-cultural-revolution-50-years-on-all-you-need-to-know-about-chinas-political-convulsion.

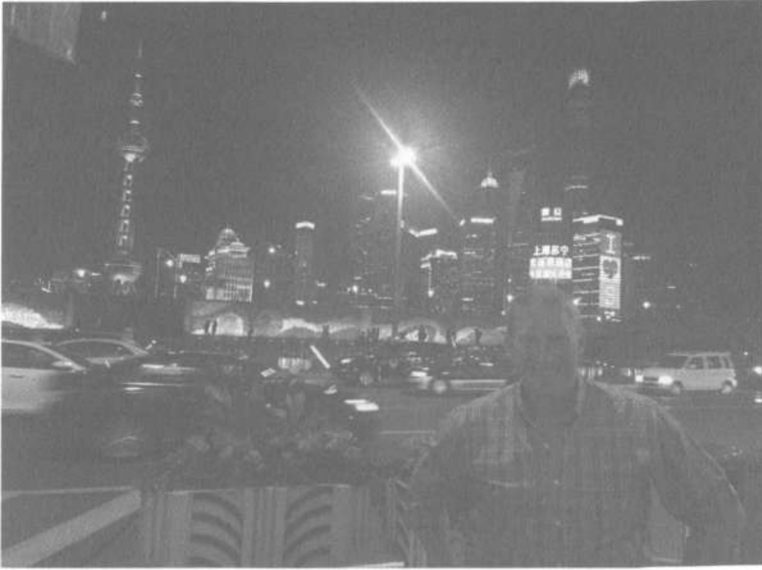
3 Valerie Strauss and Daniel Southerl, "How Many Died? New Evidence Suggests Far Higher Numbers for the Victims of Mao Zedong's Era," Washington Post, July 17, 1994, www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/07/17/how-many-died-new-evidence-suggests-far-higher-numbers-for-the-victims-of-mao-zedongs-era/01044df5-03dd-49f4-a453-a033c5287bce/?utm_term=.fc4752f76617.

4 Gardner, *China's Great Migration*, 21, 15.

Fakat şimdi burada, Tiananmen Meydanında otururken bu acıların herhangi birine dair tek bir iz bile yok. Açlıktan ölen köylüler yerine dijital kameralarıyla etrafı çeken Çinli turistlerle çevriliyiz. Ellerindeki kocaman cep telefonları ve alışveriş torbalarıyla sağa sola geziniyorlar. Komünist Parti Çin'i yönetmeye devam ediyor fakat refah getiren serbest piyasa reformlarına izin vermiş.

Bu durumu Pekin'de yeterince çakamamış olsaydık bile, bir sonraki durağımız olan Şangay kafamıza vura vura anlatırdı. Şangay Kulesi dünyanın en uzun ikinci binasıdır (632 metre ve 127 kat). Manzara izleme alanı, bira servis eden kafesiyle eksiksiz olarak, büyük Yangtze nehrinin bir kolu olan Huangpu Nehrinin her iki tarafını da kaplayan sayısız yüksek binanın oluşturduğu şehir manzarasını kuş bakışı izlememize izin veriyordu. Nehrin kendisi dünyanın en işlek konteynır limanına hizmet veren mavnalarla ağzına kadar dolmuştu. Şangay'da neyin gökdelen sayılacağına karar vermek zor. Sayabileceğimden bile çok otuz kattan yüksek bina vardı. Kendimi kırk ya da elli katla bile sınırlasam yine de baş döndürücü çokluktaydılar, özellikle elimizde biralarımızla bu kartal yuvasında otururken. Şangay Kulesinin neredeyse kapı komşusu olan dokuz yaşındaki Şangay Dünya Finans Merkezi, 101 katı ve 491 metre yüksekliğiyle gökyüzüne uzanıyor. Çok uzak mesafe olmayan bir yerde Şangay'ın ikonik Oryantal İnci Kulesi 467 metrelik uzunluğunu sergiliyor. 1994'te tamamlanan bu İnci, Şangay'ın mega gökdelenlerinin en eskisi.

Aslında nehrin doğu kıyısındaki neredeyse her şey yeniydi. 1990 gibi görece yakın bir zamana kadar bu alan Pudong olarak bilinen bir gecekondu mahallesiydi. Fakat bir nesilden kısa bir sürede gecekondular mega gökdelenler-

Benjamin, Robert'in üniversite öğrencileriyle içkisine bir ara vermiş ve kesinlikle sosyalist olmayan Şangay'da sırıtıyor. Arkasındaki nehrin karşı kıyısındaki Pudong bölgesi 1993'ten önce bir gecekondu mahallesiydi. Ardından özel ekonomi bölgesi yapılınca, normalden yüksek ekonomik özgürlükler anında onu gördüğünüz zengin ve gelişmiş bir şehir haline soktu.

le yer değiştirdiler. Artık buralar alışveriş merkezlerinin, finans kuruluşlarının ve üst düzey otellerin memleketiydi. Aslında bu otellerden birinde kalmış olmayı dilerdim. Bunun yerine, üniversitelerimizin seyahat acentesi rezervasyonlarımızı yüzüne gözüne bulaştırınca Robert son dakikada bize Hotel Ibis'te yer ayırtmıştı. Bu otel AccorHotels'in bir başka mülküydü ve nehrin karşı kıyısında, Şangay'ın eski tarihi merkezinde bulunuyordu. Ve b*k gibiydi. Küba kadar değildi. Daha çok ıslak köpek kokulu, berbat klimalı, barı ya da mini barı olmayan Amerikan tarzı yol kenarı moteli gibi berbattı. Pekala, kapitalizm

genellikle iyi şeyler üretir, fakat kapitalizm bile üniversite bürokrasilerinden kaynaklanan problemleri aşamaz.

Mao'nun ölümünü takiben, Çin'in 1978'den bu zamana ekonomik gelişimi insan tarihinde gerçekleşen en büyük başarılardan biridir. Günde iki dolardan azı olarak tanımlanan aşırı fakirlikten kurtulmuş olan muazzam insan sayısı herhangi bir yerde veya zamanda eşi görülmediktir. 2011'de 1981'e kıyasla 750 milyon daha az fakir Çinli vardı. Yaşam standartları dramatik olarak iyileşti çünkü Çin Komünist Partisi serbest piyasa politikaları benimsedi.

Reformlar ilk başta yavaş başladılar, ortak işletilir hale dönüştürülmüş çiftlikler arazilerinin bir kısmını çiftçilere kiralamaya başladı. Bu çiftçiler kendilerine verilmiş kotanın üstünü özel pazarlarda satabilecekti. Devlet kar etmesi serbest bırakılmış çiftçilerin daha üretken olduklarına ikna oldu. Kendi Komünist ideolojilerini takip etmek yerine, devlet bürokratları en sonunda gerçekleri kabul ettiler ve gittikçe artan özel mülkiyet hakları tanıdılar.

Özel girişim kısmen kırsala gönderilmiş şu genç insanların geri dönüşü yüzündendi. On yedi milyon Çinli genç zorla kırsala eğitim versinler diye gönderilmişti ve bunlar Kültürel Devrimin ardından şehre geri dönmüştü. İşe ihtiyaçları vardı ve verimsiz devlet endüstrileri bu ihtiyacı karşılayamıyordu. Bu yüzden serbest çalışmak ve ufak özel şirketler yasallaştı. Kanuna göre böylesi firmalar en fazla yedi kişiye kadar eleman alabiliyorlardı ancak 1985'e gelindiğinde ortalama bir Çin özel şirketi otuz kişi çalıştırıyordu.[1]

Deng Xiaoping'in liderliğinde Komünist Parti verimli ekonomik ilerlemeler gerçekleştirdi. İdeolojik saflık ye-

1 Gardner, *China's Great Migration*, 40.

rine devlet politikaları üzerine odaklandı. İddiası şuydu: "Bir kedi fare yakalıyorsa siyah veya beyaz olması fark etmez." Bizim için şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kedi ne kadar kapitalist olursa, fare yakalamakta o kadar başarılı oluyordu. Deng politikasını "Çin karakteristiği taşıyan piyasa sosyalizmi" olarak adlandırdı ama aslında sosyalizmden neredeyse hiç iz kalmamıştı.

Robert ekonomik özgürlük endeksiyle Çin'in gelişimini izlemişti. Güvenilir veri alabildiği ilk yıl olan 1980'de Çin 10 üzerinden sadece 3,64 puan alabilmişti. Bu onu dünyadaki ülkelerin en dibindeki yüzde 10 arasına yerleştiriyordu. 1990'a gelindiğinde Çin'in ekonomik özgürlük skoru yüzde 75 fırlayarak 6,40'a çıkmıştı. 1988'de Çin anayasası değiştirilerek özel mülkiyet ve özel şirketler resmi olarak tanındı. Bundan önce Komünist devlet Çin'in tek resmi işvereniydi, birkaç ufak istisna dışında. 1998'e gelindiğinde devlet ülkenin çalışan nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ına iş veriyordu ve 2010'a gelindiğinde bu rakam yaklaşık yüzde 19 gibi küçük bir orana gerilemişti.[1] Çin sosyalizmden ahbap çavuş kapitalizmine[2] geçmişti.

1 Gardner, *China's Great Migration*, 2.

2 *-ed.n.* Ahbap çavuş kapitalizmi, yandaş kapitalizmi ya da eş dost kapitalizmi, bir iktisadi teşebbüsün başarısının iş adamlarıyla hükûmet arasındaki yakın ilişkilere bağlı olduğu, iş adamlarının işlerini, siyasal iktidar ve bürokratlarla olan ilişkilerine dayanarak yürüttüğü sistemi anlatan terimdir. 1997 Doğu Asya Mali Krizi'nin sebepleri arasında gösterilir. Örneğin Rusya'nın kapitalizme geçişinde bütün devlet varlıkları yandaşlara devredilmişti veya mafya el koymuştu. Türkiye'deki sistem hem geçmişte hem de şu anda az da olsa bu tanıma uyar. Bir ülkede ahbap çavuş kapitalizmini engelleyen en önemli şey, basının bu ilişkileri ortaya çıkarabilme özgürlüğüdür. Eskiden (çok eskiden değil) bu haberleri engellemek isteyen hükümetler medya patronlarını korkutarak (vergi cezaları, hukuk davaları) ya da şeker vererek (devlet ihaleleri) büyük medya şirketlerini caydırmaya çalışırlardı. (THY'de hangi gazeteleri bulabildiğinize bakın örneğin.) İnternet bu kontrole bir miktar sekte vurdu. Fakat diktatörlükle yönetilen Rusya ve Çin gibi yerlerde internet dahi yüzde yüz devlet kontrolündedir.

Robert tüm bu istatistikleri hoş bir barda tamamen şans eseri karşılaştığımız kendi MBA öğrencilerinden bir grup dikkatle dinlerken ezberinden okumuştu. Kibarca dinlediler ve bize birer içki ısmarladılar, ipucunu alıp gitmemizi umuyorlardı. Yaptık da. İngilizlerin, Amerikalıların ve Fransızların Şangay'ı on dokuzuncu yüzyılda uluslararası bir ticaret limanı olmaya zorlamasıyla inşa edilmiş eski kolonyal şehrin tarihi nehir kenarı yürüyüş yoluna kendimizi attık. Nehrin karşı kıyısında Pudong şehir silueti, parlak mavi, pembe, kırmızı, mor, beyaz ve altın rengi ile ışıl ışıldı. O tarafı işaret ettim ve Robert'e şöyle dedim: "Biliyor musun, senin endeksin bunun büyük bir kısmını kaçırıyor."

Çünkü Robert'in endeks ölçme politikaları büyük oranda ulusal seviyedeydi ve bu yüzden Pudong gibi bir yerin endekse etkisini hafife alıyor olabilirdi. Burası bir özel ekonomik bölge (ÖEB) ve belli ticari ayrıcalıkları var. Şangay ve on üç diğer şehir 1984'te ÖEB olmuştu, 1993'te de Pudong onlara katılmıştı. Özel ekonomik bölgeler başka ülkelerden alınan mallar için gümrük vergisi ödemezler, gelir vergisinden muaftırlar ve Çin'in geri kalanına henüz uygulanmamış bir dizi kapitalizm yanlısı başka kurala sahiptirler.

Pudong Lujiazui Finans ve Ticaret Bölgesi'ne de dahildir. Bu bölge yabancı finansal kurumlara ve bankalara ek özgürlükler tanır. Bu büyük bir avantajdır çünkü Çin devleti ülkenin çoğunda finans endüstrisini tekeli altında tutar. Pudong aynı zamanda Waigao Serbest Ticaret Bölgesini de içerir, burası on kilometre karelik büyüklüğüyle Çin anakarasının en büyük serbest ticaret bölgesidir.

ÖEB'lerde verilen ekonomik özgürlük Çin'in büyümesinin büyük kısmını ateşlemiştir. Günümüzde Pu-

dong'da ortalama aylık gelirler 1.650[1] dolardan fazladır. Ancak Dünya Bankası'na göre ülkenin geri kalanındaki insanların üçte birinden fazlası hala ayda 165[2] dolardan azıyla yaşamaktadır. Bu arada, Şangay'ın nüfusu 1980'de on bir milyondan yirmi dört milyona uçmuştur. Nüfus yoğunluğu, nüfusu zaten çok olan Pekin'in bile neredeyse üç katıdır.

Aslında Çin'in gelişimini omuzlayan şey de insanların düşük verimlilikteki kırsal alanlardan özel endüstrilerin olduğu şehirlere muazzam miktarda gitmiş olmalarıdır. Reform başladıktan sonra geçen yıllarda 260 milyondan fazla insan Çin'in kırsal alanlarından kentsel merkezlere göç etmiştir. Bunlar Çin'i bir kırsal sosyalist cehennem çukurundan çıkarmaya yardım ederek onu gittikçe kentleşen ve çoğunlukla kapitalist olan bir ülkeye dönüştürmüştür. Fakat bu yolculuğumuz bize Çin'in hala bir Komünist polis devleti olduğunu hatırlattı, en azından politik olarak.

Pekin'de Robert'le ben bir Çinli genç akademisyen tarafından davet edilmiştik. Ma Junjie bizi Avusturya ekonomisi ve yazar Ayn Rand üzerine bir konferansta konuşmamız için davet etmişti. Konferans Ayn Rand Enstitüsü'nü yöneten Unirule tarafından organize edilmişti. Unirule bir Çin think-tank (beyin takımı organizasyonu) kuruluşuydu ve özel ve serbest piyasanın savunucusu olan etkili bir yapıydı.

Yaron dünyayı dolaşıp Ayn Rand'ın fikirlerini yaymaya kendisini adamış, felsefeye dönmüş eski bir finans

1 *-ed.n.* Kasım 2019 itibariyle yaklaşık 9.500 TL ve Türkiye'deki asgari ücretin (2.000 TL) yaklaşık beş katı.

2 *-ed.n.* Türkiye'de 2018'de aylık gelir ortalaması yaklaşık 800 dolar olarak hesaplanmıştı. https://tr.euronews.com/2019/03/11/turkiye-de-kisi-basina-dusen-milli-gelir-2007-seviyesine-geriledi

Robert Pekin'deki Unirule Enstitüsü toplantısında Ayn Rand ile heyecanlanmış. Bu konferans bir sonraki sabah devlet tarafından iptal edilecekti.

profesörüydü. Katılanlar Çinli akademisyenlerden, master öğrencilerinden, think-tank akademisyenlerinden ve gazetecilerden oluşan yaklaşık otuz kişilik bir gruptu. Yirminci yüzyılın en ateşli anti-Komünistlerinden biri olan romancı Ayn Rand'ın fikirlerini tartışırken aynı anda Pekin'in kalbinde olmak bize son derece gerçek üstü geliyordu fakat Avusturya ekonomisi ile Ayn Rand'ın objektivizm felsefesini tartışan bir panele katılarak elimizden gelenin en iyisin yaptık.

Ardından birkaç konferans katılımcısı bizi araçlarıyla yemeğe götürdü. Tesadüf eseri bu rota bizi Mao'nun anıt mezarının yanından geçirmişti. Şoförün yanında oturan arkadaş bize döndü, muazzam yapıyı işaret etti ve şöyle dedi: "Belki yirmi beş yıl sonra onu def edebiliriz." Sürücü güldü ve bağırdı: "Hayır! On yıl!" Çin'de bu konuşma tehlikeli tabi.

Ertesi gün Şangay'a doğru yola çıktıktan sonra Li Schoolland bize bir eposta atmıştı: "Umarım dünkü Unirule etkinliğine gitmemişsinizdir!"

VPN kurduğumuz cep telefonlarımızı kullanarak Çin devletinin sansürünün etrafından dolaşmış ve internete erişmiştik. *South China Morning Post [Güney Çin Sabah Postası]* gazetesi şöyle bir haber yapmıştı: "Çin'in resmi olmayan en büyük think-tank'ında düzenlenen iki günlük akademik konferans iptal edildi çünkü kuruluşun ofis binasındaki kapılar ve asansörler kilitlenip devre dışı bırakılmıştı. Pekin'in iki günlük 'kemer ve yol'[1] forumu Pazar günü başlayacağından güvenlik arttırılmıştı."[2]

Li'nin ikinci epostası daha çok detay veriyordu:

> Dün toplantıdan önce devlet Unirule'ün ofisinin olduğu binayı ablukaya aldı ve içeri girmeye çalışanları dövmesi için haydutlar kiraladı. Bu yüzden etkinlik iptal edilmek zorunda kaldı. Çok kötü bir durum ve tehlikeli.

Ve yine öğrendik ki, Unirule'ün kurucusu olan seksen yaşındaki (ve prestijli uluslararası bir ödül olan *Özgürlüğü Geliştirmek için Milton Friedman Ödülü* sahibi) Mao Yushi'nin evine polisler sabah gidip onun konferansa gitmesini engellemişti.

1 -*ed.n.* Çin'in 152 dış ülkenin alt yapısı için yatırım yapma planı. Muhtemelen dünyada söz sahibi olmak için. Örneğin Çin kendisine yüksek miktarda borcu olan fakir ülkelere baskı yaparak kendisinin bir parçası olduğunu iddia ettiği Tayvan ile ilişkilerini koparmalarını sağlamıştır. en.wikipedia.org/wiki/Cross-Strait_relations

2 Jun Mai, "Liberal economics think tank Unirule locked out of its office for 'security reasons' ahead of forum," South China Morning Post, May 13, 2017, www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2094217/liberal- economics-think-tank-unirule-locked-out-its.

Gidişimizden sonra da Komünist Parti lideri Xi Jingping karşıt düşüncelileri ve Unirule'ü baskı altına almaya devam etti. Devlet Unirule'ün web sayfalarını ve sosyal medya hesaplarını kapattı ve enstitüyü şehir merkezindeki ziyaret ettiğimiz ofislerini boşaltmaya zorladı. Unirule batı Pekin'e taşındı, sadece VPN'le erişilebilen bir web sitesi açtı ama sürekli biçimde taciz edildi.[1] Temmuz 2018'de yeni binalarının mal sahibi, kiralarını düzgün ödemelerine rağmen onları binadan çıkardı. Enstitünün yönetici müdürü Sheng Hong şöyle açıkladı:

> Kiralama şirketi para kazanma peşinde ve sebepsiz yere problem yaratmazlardı. Bu mantıksız olurdu.[2]

Ve devam etti:

> Onların yaptığı bir şey değildir, devlet baskı yapmıştır. Yetkililer farklı bir ses istemiyorlar ama bizi arsızca kapatmak da istemiyorlar çünkü bu onların imajını zedelerdi. Bu yüzden bunu görünür şekilde devletle ilgili olmayan bir anlaşmazlık gibi göstermek istiyorlar, fakat insanlar aptal değil ve herkes burada gerçekte neler döndüğünü söyleyebilir.[3]

1 Chris Buckley, "In Beijing, Doors Shut on a Bastion of Independent Ideas," New York Times, July 11, 2018, www.nytimes.com/2018/07/11/world/asia/china-unirule-institute.html

2 Buckley, "In Beijing, Doors Shut on a Bastion of Independent Ideas."

3 Nectar Gan, "Chinese government pressured property agent into welding iron gates to liberal think tank office doors, penning in workers, director says," South China Morning Post, July 12, 2018, https://rn.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2154872/chinese-liberal-think-tank-blames-government-after?amp=1.

Komünist Çin sosyalist ideologlar tarafından yönetilirken fakirleşmiş totaliter bir polis devletiydi. Kendi insanlarının on milyonlarcasını öldürmüştü. Şimdi Komünist Çin ahbap çavuş kapitalizmi uyguluyor, refah içinde ve polis devleti eskisine göre çok ama çok daha ölçülü. Bu b*k gibi, ama inanın bize, yine de bir gelişme.

BÖLÜM 5

AKŞAMDAN KALMA SOSYALİZM: RUSYA *ve* UKRAYNA

Eylül 2017

"Burası bir Avrupa şehri gibi görünüyor" dedi Robert. Eylülün sonlarında kapalı ve yağmur serpiştiren bir öğleden sonrasında Moskova merkezinde yürüyorduk. Pahalı arabalar sokaklardan hızla geçiyorlardı. Modern cam ve taş yapılarla, restore edilmiş Sovyetler öncesi tarihi binalar iç içeydi. Birçok insanın Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku zamanlarında ev olarak adlandırdıkları düz gri Sovyet blok binaları fark edilebilir şekilde kayıplardı.

Dükkanlar çoktu ve hepsi ağzına kadar malla doluydu. Etraf bar doluydu ve restoranlar tüm diğer büyük şehirlerde olduğu gibi çeşit çeşit yemekler sunuyordu. Az önce Kilkenny biralarımızı yudumladığımız bir İrlanda barı olan Tap and Barrel Pub'dan çıkmıştık. Bu birayı eğlence olsun diye Havana'da veya Pyongyang'da bulmayı deneyin.

Sovyetler Birliği politik olarak 1991'de parçalara ayrılmıştı ve yirmi altı yıllık reformun ardından size söyleyebiliriz ki çöken sosyalizmin Moskova'da izi bile yok. Eğer gözlerinizi kapatıp hızla açsaydınız kendinizi Stockholm, Varşova veya Berlin'de zannedebilirdiniz. St. Basil's Katedralinin kulelerini gördüğünüzde ancak farkı anlardınız.

Sovyetler zamanının geriye kalan kanıtları çoğunlukla anıtlar ve resimler. Örneğin bir binanın yan tarafına boyanmış kaslı bir Sovyet kozmonotunu resmeden eski bir *art deco*[1] duvar resmi. Biz sanat eleştirmenleri değiliz tabi ama sosyalist sanattaki bu şişkin kaslar bize hafif gay erotizmi gibi göründü. Ancak sokağın biraz ilerisinde karşımıza çıkan heykelde hafif erotik hiçbir şey yoktu. Karl Marx'ın dört metre yüksekliğinde büstü büyük bir gri taş bloğun üzerinde yükseliyordu.

Marx ilk sosyalist düşünür değildi fakat kesinlikle en etkilisiydi. Fikirleri nihayetinde Sovyetler Birliğini, Çin Komünist devletini ve yirminci yüzyıldaki birçok diğer sosyalist rejimi kuracak hareketlere ilham verdi. Kendi zamanında çalışan sınıftaki eylemcilere fikirleri çekici geldi ve solcu entelektüellerle genç sosyalistleri etkilemeye hala devam ediyor. Che, Marx'ı tişört satışlarında geride bırakmış olabilir ama üniversitelerin konferans salonlarında Marx Che'den çok çok daha fazla alıntılanır.

Marx üzerine tonlarca kitap yazıldı ve burada tüm hayatına ve çalışmalarına dalarak sizi sıkmak istemeyiz fakat Marksizm'in üç büyük sütunu olan değer, yabancılaşma ve tarih üzerine fikirlerine özetle bakmaya değerdir.

Bizler serbest piyasa ekonomistleri olsak da Marx'ın emek değer teorisi bize itici gelmez. Bu teori yanlıştı ve Marx yanılmıştı ama ekonomistlerin bunu çözmeleri ancak Marx öldükten sonra gerçekleşmişti. Büyük klasik liberal Adam Smith'i de içeren birçok ekonomist emek, üretim maliyeti ve değer teorileri konusunda hatalıydı.

1 -*ed.n.* Geometrik şekillerin kullanıldığı 1920 ve 1930'larda popüler olan iç dizayn, mimarlık ve mücevherat tarzı. (Yazarların gördüğü resmin neye benziyor olduğunu merak ettiyseniz Google'da "art deco cosmonaut" diye aratabilirsiniz. Genel Sovyet propaganda resimlerine benziyorlar.)

Birbirlerinden habersiz çalışan üç ekonomistin üçünün de aynı fikre ulaştıkları ve "Marjinal Devrim" olarak adlandırılan 1880'lere kadar bu böyleydi. **Bir malın değerinin aslında insanların öznel olarak bu malın bir biriminin değerinin ne olduğunu düşündüklerine bağlı olduğu sonucuna varmışlardı.** Ve bu sonuç kesinlikle doğruydu. İş bir malın değerini saptamaya geldiğinde, onu yapmak için gereken zaman veya enerji gibi şeyler gerçekten fark etmezler. Bunu kavramak zordur, özellikle de bir malı üreten ve onu zamanları ve emekleri için "adil" olduğunu düşündükleri bir fiyata satmak isteyen kişi veya firmalar için. Fakat bizimle kalın ve size açıklayalım.

Bir malın değeri tamamen ona bakanın gözündedir. Bir portakalı Erzurum'da serada üretmek, onu Antalya'da dışarıda üretmekten altı kat maliyetli olabilir, fakat Erzurum portakalları tüketicinin gözünde Antalya portakallarından daha değerli değildir. Maliyetler, bunlar ister emek olsunlar ister başka şeyler, bize sadece o şeyi belli bir şekilde üretmenin mantıklı olup olmadığını anlatırlar. Ve insanların bu ürün için ödemelerinin beklendiği miktar bu maliyetle karşılaştırılarak üretimin bir anlam taşıyıp taşımayacağına karar verilir. Yani bir üretici şöyle düşünür: "ben bu topu 1 dolara üretiyorum ve tüketiciler buna 4 dolar verirler diye düşünüyorum, bu yüzden bu üretim mantıklı."

Marx, kendisiyle aynı zamanda yaşamış çoğu insan gibi hatalı bir şekilde bir mala "cisimleştirilmiş" emek miktarının onun değerini belirleyen şey olduğunu düşünmüştü. Eğer emek değeri belirliyorsa bir kapitalist tarafından kazanılan herhangi bir karın sömürüyü temsil etmesi gerektiğini iddia etmişti, çünkü işçiler ürettikleri malın tüm değerini almamış oluyorlardı.

Marx'ın düşüncelerinin başka ama ilişkili bir tanesi de yabancılaşmadır. İşçiler yabancılaşırlar çünkü işçiler değil de piyasa güçleri neyin üretileceğine, nasıl üretileceğine ve kimin üreteceğine karar verirler.

Bunun geldiği anlam, üretim araçlarına sahip olan ve şartları dikte eden kapitalistlerce işçilerin çalışmaya zorlandıklarıdır, onları sıklıkla sıkıcı monoton işlerle baş başa bırakıyor, adil olmayan maaşlar veriyorlardır. Marx üretim araçlarındaki özel mülkiyet kalkarsa işçilerin kapitalistlerin karları için değil kendi ihtiyaçları için üreteceklerini ve böylece de yabancılaşmayı sonlandıracaklarını iddia etmişti.

Marx'ın tarih teorisi, önerdiği sistemin sonuncu sütunuydu. Kapitalizmin çöküşünün ve sosyalizme geçişin kaçınılmaz olduğuna inandı. "Bilimsel sosyalizm" olarak adlandırdığı fikri, tarihin imtiyazlılarla sömürülen sınıflar arasında bir dizi mücadele olduğunu iddia ediyordu. Kapitalizm altında burjuva (mülk sahibi orta sınıf) proletaryayı (işçileri) sömürüyordu. Marx kapitalist rekabetin kaçınılmaz olarak finansal kayıplara, şirket iflaslarına ve sonra da tekele yol açacağına inandı ve böylece endüstriler daha konsantre hale gelip birçok eski burjuvayı sömürülen proletaryaların arasına itecekti. Bu durum maaşları daha da kötüleştirecek ve yabancılaşmayı arttıracaktı. En sonunda kitleler isyan edip kapitalistleri devirecek ve üretim araçlarını kolektifleştirecekti.

Heykele bakmak için durduğumuzda Robert'in söylediği şey şuydu: "Bahse girerim ki, söylediği ana şeylerin tümünde birden bu kadar çok yanılıp da hala bir sürü takipçisi olan Marx gibi bir adam daha yoktur." Elbette haklıydı. Karlar sömürüyü temsil etmez çünkü emek teorisi yanlıştır. Bunun yerine, en azından bir serbest piya-

sada, karlar yaratılan değerleri temsil ederler. Kapitalizm yabancılaşmanın sebebi olamaz çünkü işçiler kaçınılmaz olarak kapitalizm altında sosyalizmden çok daha iyi iş çıkarırlar ve piyasa fiyatları daha yüksek yaşam standartları ve daha fazla ekonomik fırsat sunarlar. Son olarak, kapitalizm altında endüstriler daha konsantre hale gelmemiş (tek elde toplanmamış) ve maaşlar daha da aşağıya itilmemiştir. Bunun aksine, kapitalizm refahın, icatların, yeni endüstrilerin ve yükselen maaşların itici motoru olmuşken sosyalist ekonomiler durgunluğa girmiş ve sonra da çöküşe geçmiştir.

"Evet, sadece tek bir büyük Marx" var dedim. "Groucho." Groucho'nun politika tanımı aslında Marksizm'i son derece özetler: "Politika sanatı rahatsızlıklar aramak, onları her yerde bulmak, hepsine yanlış teşhis koymak ve yine hepsine yanlış tedaviler uygulamaktır."

Kızıl Meydan'a varana kadar alışılmış yürüme/oturma/yürüme/oturma rutinimize devam ettik. Biz büyürken burası düşmanın ana merkeziydi ve burada duruyor olmak bizi garip hissettirdi. Saint Basil's Katedrali meydanın uzak ucunu hakimiyeti altına almıştı. Sağımızda Kremlin'i çevreleyen yüksek kırmızı taş duvar vardı. Kızıl Meydan'ın ortası Sovyet ordusunun güç gösterisi yaptığı yerdi. Tam ilerde, Kremlin duvarı yakınlarında Sovyetler Birliğinin ilk lideri olan Vladimir Lenin'in anıt mezarı vardı.

Birçok sosyalist günümüzde Lenin'in halefi olan Stalin'in bir diktatör olduğunu kabullenir. Fakat sıklıkla suçlamaları Lenin'den ve sosyalizmin genelinden başka yöne saptırmaya çalışırlar. Ancak gerçek, Lenin'in en az Stalin kadar şeytani olduğudur, sadece uygulamada ona geçilmiştir. O da bir diktatördü. Gizli polisi, Cheka'yı,

yani sonra KGB haline gelecek olan şeyi yaratmıştı. Politik muhaliflerini esir çalışma kamplarına göndermişti. Toplu infazların emrini vermişti. Büyük kitleleri kasıtlı olarak aç bırakarak öldürtmüştü.

Komünizmin Kara Kitabı, sosyalist rejimlerin işledikleri birçok vahşeti detaylıca anlatır ve şöyle belirtir:

> Kızıl Terörün bu ilk büyük dalgasında kurban düşen insanların kesin sayısını hesaplamak imkansızdır... Resmi basında rapor edilen sayı bile bunun en az 10.000 ile 15.000 arasında toplu infaz olması gerektiğine işaret ediyor... Birkaç haftalık bir süre içinde tek başına Cheka bile çarlık rejiminin doksan iki yılda ölüme mahkum ettiğinin iki veya üç katını infaz etmiştir.[1]

Güney Rusya'da ve Ukrayna'da bulunan Kazak insanları[2] Bolşeviklere (Komünistlere) Rus İç Savaşı sırasında karşı gelmiş ve Lenin'in onlardan istediği şeyi, yani yiyeceklerinden vaz geçme ve çiftliklerini kollektifleştirme taleplerine direnmişti. Böylece Lenin Kazakları yok etme kampanyasına girişmişti. "Kulaklar" (zengin çiftçiler için kullanılan bir terim) ve "devrim düşmanları" olarak sınıflandırıldılar. Bu *Kara Kitap şöyle rapor eder:*

> Kolektif sorumluluk prensibini temel göstererek bu yeni rejim tüm bir bölgenin bütün nüfusunu bertaraf etmek, kökünü kazımak ve sürgün etmek için özellikle tasarlanmış bir dizi önlem aldı," ve bunlar

1 Courtois et al., *Black Book of Communism*, 78.

2 *-ed.n.* Bu Kazaklar (Cossacs) günümüzde Kazakistan'da yaşayan Kazakistanlılar (Kazakhs) değil, Slav kökenli başka bir gruba ait insanlardı. en.wikipedia.org/wiki/Cossacks

> "savaşın ateşiyle çaresizlik içinde alınmış kararlar değil, Lenin'in de içinde olduğu en üst düzey yetkililer tarafından planlanmış kararlardı.[1]

Kazaklara ait topraklara el konuldu. Kazak bölgelerinde Bolşevik yasalarını uygulamaktan sorumlu Don Bölgesi Devrim Komitesi başkanı şöyle rapor etmişti: "Kazaklara karşı gerçekleştirilmekte olan şey ayrım gözetmeyen muazzam bir toplu katliam politikasıydı."[2]

Sonunda "Kuban ve Don'un Kazak bölgeleri Bolşeviklere muhalefetleri için yüksek bir bedel ödediler. En güvenilir tahminlere göre 1919 ve 1920'de 3 milyonluk nüfustan 300.000 ile 500.000 arasında bir miktarı öldürüldü veya sürgün edildi."[3]

1921 ile 1922'deki büyük Rus kıtlığı da büyük oranda Lenin'in marifetiydi, köylü çiftçilerin elinden tahılları alıp onları açlıktan ölüme terk etmişti. *Kara Kitap*'ta rapor edildiği üzere "Köylülerden tahılları zorla alma politikasının kaçınılmaz sonuçları konusunda ısrarla bilgilendirilmesine rağmen devlet bu tahmin edilmiş etkileri önlemek için parmağını bile kıpırdatmadı. 30 Temmuz 1921'de açlık gittikçe daha fazla bölgeyi avucuna alırken Lenin ve Molotov bölge ve taşra Parti komitelerinin tüm liderlerine bir telgraf yollayarak 'gıda toplama mekanizmalarını desteklemelerini' istedi", diğer bir deyişle çiftçilere daha da baskı yapmaları isteniyordu.[4] En sonunda bu insan yapımı kıtlıktan dolayı en az beş milyon kişi açlıktan ölmüştü.

1 Courtois et al., *Black Book of Communism*, 98.
2 Courtois et al., *Black Book of Communism*, 99.
3 Courtois et al., *Black Book of Communism*, 102.
4 Courtois et al., *Black Book of Communism*, 121.

Savaş Komünizmi olarak bilinen dönemde Lenin üretim araçlarını ulusallaştırmak için kapsamlı bir program yürüttü. Tam bir faciaydı. Üretim çakıldı, kıtlık yayıldı ve genel isyanlar başladı. Bunun üzerine Lenin Yeni Ekonomik Politika'yı duyurdu, yani 1921'de sosyalizmden bir adım geriye çark ediyordu. Parayı tekrar kullanıma soktu, küçük ölçekli özel endüstriyi yasallaştırdı ve çiftçilerin açık pazarda yiyecek satmalarına izin verdi. Sosyalist devletler sıklıkla başları belaya girdiğinde sınırlı kapitalist reformlarla sorundan kaçar ama sonra aynı yere geri dönerler, ki 1928'de Lenin Yeni Ekonomik Politika'yı iptal ettiğinde, yani çarkından çark ettiğinde olan şey tam olarak buydu.

Lenin'in anıt mezarını karşımızda görünce Robert "Hadi gel turist olalım ve gidip yaşlı p**i görelim" dedi.

Uzun, sosyalist stili bir bekleyişten sonra katil i***yi gördük. Loş aydınlatılmış odada yatıyordu ve yanında hüzünlü duruşlu Rus askerleri nöbet bekliyordu.[1]

Ziyaretçilerin odada yavaşça ve tek sıra halinde, kafaları aşağıda yürümeleri bekleniyordu: fotoğraf çekmek, konuşmak, şapka takmak veya elleri ceplere koymak yasaktı ve bu yüzden ellerimi cebime soktum ve bir askerden azar işittim.

Bu kadar kommie turizmi bize yetmişti. Hotel Metropol'e doğru hareket ettik. 1907'de açılan bu otel harika granit oymaları olan görkemli bir yapı. Dış yüzeyinde prenseslerin resimleri mozaikle döşenmişti. Güzel mermer sütunları vardı ve lobideki avizelerin üzerinde renkli vitray döşeli kocaman bir tavan penceresi bulunuyordu.

1 Bryan Caplan, "Lenin the Prohibitionist," The Library of Economics and Liberty, February 14, 2014, www.econlib.org/archives/2014/02/lenin_the_prohi.html.

Kuyruklar Sovyetler Birliğinde yaşamın bir gerçeğiydi. Komünizm Moskova'da gitmiş olabilir fakat "giriş ücreti sıfır olunca" hala Lenin'in mezarı için kuyruklar oluşuyor.

Bolşevikler 1918'de onu elbette devletleştirdiler ve bürokratlara lojman ve ofis yaptılar. Fakat 1930'larda tekrar otele geri çevirdiler.

Bu Hotel Metropol Moskova'nın Sovyet tarihinin büyük bir parçasıydı. *New York Times* gazetesinin muhabiri Walter Duranty'nin yıkıcı biyografisini anlatan *Stalin'in Savunucusu* isimli kitabın yazarı S. J. Taylor şöyle not etmişti: "Moskova'daki bu *The New York Times* adamı genellikle Metropol Hotel'in barındaki kalabalıkların arasında

bulunabilirdi."[1] 1930'ların başında bu bar "Proletaryacılığın donuk arka planında ışıldayan burjuva sosyetesinin odak noktasıydı. Bar, ana yemek salonunun yanında bir çıkıntıdan başka bir şey olmasa da, Sovyetler Birliğini ziyaret etmiş pratikte her Amerikalının yolu er ya da geç buraya düşmüştür."[2]

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde biz de buraya yolumuzu bulduk. Hala küçük bir odada küçük dikdörtgen bir bardı, fakat votkayla ağzına kadar doluydu. Bunlardan biraz biz de aldık ve *Times* gazetesinin bir yıl boyunca süren uzun "Kızıl Yüzyıl" köşe yazıları serisini yayınlarken nasıl olur da bir kez olsun 1920 ve 30'larda kendi ünlü Moskova muhabirinin Sovyet propagandasının basit bir sözcüsünden başka bir şey olmadığını yazmamış olduğundan konuştuk.

Bu Walter Duranty Moskova'da lüks bir hayat sürmüştü. İyi bir apartman dairesi, sürücüsü olan bir arabası, bir sekreteri vardı ve iyi yemeye, içmeye, Berlin'e, Paris'e ve yazlık Saint-Tropez'e sık sık seyahat etmeye parası yetiyordu. Moskova'da önde gelen dış ülkeler muhabiri sayılıyordu ama dürüst ve tarafsız olmaktan çok uzak bir şekilde kendi rolünü Komünist rejimi desteklemek olarak görüyordu.

Duranty 1932'de bir Pulitzer Ödülü kazandı, ödül komitesi onu şu özellikleri için övüyordu: "bilgili, derin, tarafsız, sağlam hükümlü ve sıra dışı durulukta..."[3] Ödülü kabul konuşmasında Duranty şöyle belirtmişti:

1 S. J. Taylor, *Stalin's Apologist: Walter Duranty: The New York Times's Man in Moscow* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 3.

2 Taylor, *Stalin's Apologist*, 175.

3 Taylor, *Stalin's Apologist*, 182.

> Bolşeviklerin içten taraftarlar olduklarını ve şok edici biçimde yanlış yönetilmiş olan insanlara[1] yeniden can vermek istediklerini keşfettim ve onlara adil paylarını vermeye karar verdim. Hala onların Rus halk kitleleri için en iyisini yaptıklarına ve Bolşevizme inanıyorum; Rusya için!

S. J. Taylor, Duranty'nin şu ifadelerini alıntılamıştı:

> Ekonomilerinin planlı sistemini onaylıyorum... Sovyet liderlerine, özellikle Stalin'e saygı duyuyorum. Onun gerçekten büyük bir devlet adamına büyüdüğünü düşünüyorum.[2]

Bir yıl sonra, Stalin ve Bolşeviklere karşı takdiri onu belki de Stalin'in işlediği en büyük vahşetin üstünü örtmeye yönlendirecekti. Yeni Ekonomik Politika'yı iptal ettikten sonra Stalin çiftlikleri kolektifleştirme çabalarını ikiye katlamıştı. Köylü çiftçiler anlaşılır biçimde direndiler, tahıllarını sakladılar ve el koyulmadan önce kendi çiftlik hayvanlarını kesip yediler. S. J. Taylor şöyle yazmıştı:

> Uzak ara en yaygın direniş yöntemi, köylülerin kendi hayvanlarını devlet tarafından kolektifleşti-

1 *-ed.n.* Rus insanlarının ve özellikle köylülerinin şok edici biçimde yanlış yönetildikleri oldukça doğrudur. Rus çarlığı batı dünyasında kendi köylüsünü köle olarak kabul etmeye devam eden son ülkeydi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Rus köylüleri "Serf" adı altında köleleştirilmişti. Dine kafayı bozmuş son Rus Çarı Nikolay tanrının elçisi olduğu fantezileriyle halkını kazanamayacağı savaşlara sokup perişan etmiş, kitleleri savaşla ve açlıkla öldürmüş ve köylülere demokratik haklarını vermeyi reddetmişti. Belki de bu delilik içinde başka hiçbir çareleri olmayan halk kesimi çareyi yine saçma sapan ama ümit veren sosyalizmde bulmuştu. Sosyalizm fantezisi ülkelerine geldiğinde, güzel vaatlerin arkasında ne yazıyorsa yazsın, onlar kabul etmeye zaten hazırdı.

2 Taylor, *Stalin's Apologist*, 83.

> rilmesinler diye topluca öldürmeleriydi... Sadece 1930'un Şubat ve Mart ayında on dört milyon baş inek yok edilmişti, tüm domuzların üçte biri, keçilerin ve koyunların dörtte biri kesilmişti. Ocak ve Şubat süresince yaklaşık on milyon köylü ailesi kolektif çiftliklere katılmaya zorlandı. 1934'e gelindiğinde On yedinci Parti Kongresi ülkedeki büyük baş hayvanların yüzde 40'ından fazlasının kaybolduğunu anons etti, buna tüm koyun ve keçilerin yüzde 60'ı da eşlik etmişti. Batılı tahminler bundan bile fazladır.[1]

Stalin kulakları [zengin çiftçileri] suçladı ve tepelerine çöktü:

> Kulaklar kolektif çiftliklere alınmayacak, bunun yerine 'sınıf olarak tasfiye' edilecekti. Bunun geldiği anlam ya Orta Asya'ya ya da Sibirya'nın ormanlık alanlarına sürgün edilecekleriydi. Buralarda en dehşetli koşullarda köle iş gücü olarak kullanılacaklardı.[2]

Sonuç muazzam bir açlıktı. Ama iki gazeteci, olup biteni rapor edecek cesarete sahipti. Mart 1933'te *The Guardian* gazetesinde Malcolm Muggeridge insanların açlıktan ölmekte olduklarını yazdı:

> Açlıktan ölmek derken mutlak anlamını kastediyorum; yani çoğu Doğulu köylü veya Avrupa'daki işsiz insanlar gibi yetersiz beslenme olarak anlamayın...

1 Taylor, *Stalin's Apologist*, 163.
2 Taylor, *Stalin's Apologist*, 163.

> haftalarca yiyecek hiçbir şey bulamıyor bu insanlar. … Her yere yayılan bir ölüm görüntüsü ve kokusu var. … Rusya'nın en verimli topraklarının bazılarında kıtlık olduğunu söylemek gerçeğin çok azını anlatmak olur; sadece kıtlık yok, en azından Kuzey Kafkasya'da bir savaş hali var, bir askeri işgal var.[1]

Gareth Jones'in benzeri bir görgü tanıklığı yine *The Guardian*'da o yazıyı takip etti. Yiyecekleri tükenmekte olan köylülerle kalıyordu. Jones onların "ölümü beklediklerini" rapor etti. Jones'a "Daha güneye git. Orada ellerindeki her şey tükendi. Birçok ev insanlar öldüğü için boşalmış" diyorlardı. [2]

Sonra açlıktan ölümlerin olduğu yerlere gazetecilerin gidişi yasaklandı ve Sovyet yetkilileri Muggeridge ile Jones'in raporlarının dışarı çıkmasından öfkeye dönmüşlerdi. Bu hikayelerini geri çekmezlerse onların muhabirlik basın belgelerini geri almakla tehdit ettiler. *New York Times* gazetesinde "Ruslar Aç ama Açlıktan Ölmüyorlar" başlıklı bir yazıyla Duranty Sovyet söylemini tekrarlıyor ve "Açlık yüzünden gerçek ölümler yok ama yetersiz beslenmenin yol açtığı hastalıklardan dolayı yaygın bir ölüm hali yaşanıyor" diye bir iddiada bulunuyordu.[3]

Kolektif çiftliklerde bir miktar yanlış yönetim olduğunu, yağmacıların ve sabotajcıların gerçekleştirdikleri bazı baltalamaların "Sovyet gıda üretimini alt üst ettiğini" kabul ediyor ama şöyle devam ediyordu:

1 Taylor, *Stalin's Apologist*, 205.

2 Lawrence W. Reed, "A Revolution to Always Remember but Never Celebrate," Foundation for Economic Education, October 16, 2017, https://fee.org/articles/a-revolution-to-always-remember-but-never-celebrate/?utm_source=zapier&utm_medium=facebook.

3 Taylor, *Stalin's Apologist*, 207.

> Biraz sert olacak ama yumurtaları kırmadan omlet yapamazsınız ve bu Bolşevik liderler de, [Birinci] Dünya Savaşında oldukça cana mal olmuş bir saldırı emri veren herhangi bir generalde olduğu kadar, sosyalizme doğru sürüşlerinin yol açmış olabileceği zayilere karşı kayıtsızlar.[1]

Birkaç ay sonra Duranty bir meslektaşına şöyle yazmıştı: "bu 'kıtlık' büyük miktarda 'zırva'." Ve o yılın ilerleyen kısımlarında "Sovyetler Köylülerin İnancını Kazanıyor," "Üyeler Sovyet Komününde Zenginleştirildi," "Kuzey Kafkaslarda Bolluk İnşa Edildi" gibi başlıklar taşıyan köşe yazıları yazacaktı.[2]

Gerçek ise oldukça farklıydı. Hiç kimse ölenlerin sayısını kesin bilmiyor. Kitabı *Acı Hasadı: Sovyet Kollektifleştirmesi ve Terör-Kıtlığı*'nda Robert Conquest 1922 ile 33 arasında açlık yüzünden on bir milyon insanın öldüğünü ve bu ölümlerin yedi milyonunun Ukrayna'da olduğunu tahmin ediyor.[3] Diğer tahminlerin çoğu yedi ile on dört milyon yaşam kaybı kestiriminde bulunur. Bu trajik durum Stalin'in tarımsal kolektifleştirme ve zoraki endüstrileştirme politikalarının önceden görülebilir sonucuydu.

Bir kapitalist ülkede tarımsal üretkenliği arttırmak endüstrileşmeye yol açar. Eğer artan çiftlik üretkenliği, gıda için artan talebi de geçerse, çiftliklerde daha az işçiye gerek kalacaktır. Yavaş ama emin bir şekilde çiftlik işçileri büyüyen ve endüstrileşen şehirlerde daha iyi ödeme yapan fırsatlar bulacaktır.

1 Taylor, *Stalin's Apologist*, 207.

2 Taylor, *Stalin's Apologist*, 210, 219.

3 Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (New York City: Oxford University Press, 1986), 306.

Stalin'in çiftçiliği kolektifleştirme, Rusya'nın en üretken çiftçilerini gulag çalışma kamplarına tıkma ve kırsal kesim insanlarını şehirdeki devlet işletmesindeki endüstrilerde zorla çalıştırma şeklindeki ekonomik planı tahmin edilebilir bir felaketti. Gıda üretimi çakıldı ve Komünist plancılar parti üyelerini ve şehirdeki işçileri beslemeye öncelik vererek köylüleri açlıktan ölüme terk ettiler. Stalin'den Mao'ya kadar Komünist rejimler tekrar tekrar bu feci rotayı takip ettiler.[1]

Robert *New York Times*'ın Kızıl Yüzyıl yazı dizisindeki en delice yazılardan biri olan "Kadınlar Neden Sosyalizm Altında Daha İyi Seks Yapıyorlar" isimli yazıyı gündeme getirdi.[2] Yazarı Kristen Ghodsee Doğu Alman kadınlarının Batı Alman kadınlarına kıyasla iki kat fazla orgazm yaşadıklarını raporlayan 1990 tarihli bir araştırmayı alıntılıyordu. Belliydi ki, "rahat yaşam sosyalizm" kendisini romantizme vurmuşken "kıran kırana geçim mücadelesi veren kapitalizm" kadınları sağlıklı bir seks yaşamının tadını çıkartamayacakları şekle sokmuştu. Yani savunduğu şey böyle bir şeylerdi falan.

Ama Francine du Plessix Gray'ın kitabı *Sovyet Kadınları: İnce İpte Yürümek*'de oldukça farklı bir resim çiziyordu. Gray 1980'lerin sonlarında yüzlerce Sovyet kadınıyla röportaj yapmıştı. Bulduğu şey *New York Times*'ın tarif et-

1 Bu sürece dahil olan ekonomik ödünleşmelerin ayrıntılarının bir özeti için bakınız: Bryan Caplan, "Communism," The Library of Economics and Liberty, www.Econlib.Org/library/Enc/Communism.Html.

2 Köşe yazısının yazarına adil olmak gerekir. Bu başlığı seçen Times editörüydü. Ve yazarın baktığı kadınlar Sovyetler Birliği'nde değil Demir Perde gerisindeki diğer sosyalist ülkelerdeydi. Kirsten R. Ghodsee, "Sources for my New York Times Op-Ed - 'Why Women had Better Sex Under Socialism,'" Harvard University Blog, August 16, 2017, https://scholar.Harvard.Edu/kristenghodsee/blog/sources-my-new-york-times-op-ed-why-women-had-better- sex-under-socialism.

tiği gibi "sosyalizm sayesinde rahatlamış kadınlar seksin tadını çıkarıyorlar" değil, sıklıkla fiziksel olarak yıpratıcı işlerde çalışırken aynı zamanda evlerini ve çocuklarını idare etmekten tükenmiş kadınlardı.

Bolşevik devlet, kadınların eşit haklara ulaşmalarının ve işe sahip olmalarının hedeflerinden biri olduğunu ilan ederek eşit işe eşit ücret ödenmesini zorunlu kılan yasalar kabul etmişti. Gray'in bulduğu gerçek ise oldukça farklıydı. Kadınlar erkeklerin kazandıklarının sadece üçte ikisini kazanıyorlardı, üstelik daha iyi eğitimli olmalarına rağmen. Bu sırada piyasa ekonomilerinde genellikle erkeklerin yaptığı türden yorucu fiziksel işleri kendi sosyalist ülkelerinde yapıyorlardı.[1] Sovyetler Birliği'nde hademelerin ve sokak temizlikçilerinin yüzde doksan sekizi kadındı, demiryolu işçilerinin üçte biri, otoyol inşa ekiplerinin ve depo işçilerinin üçte ikisinden fazlası kadındı.[2]

Gray Amerikalı feministler "eve hapsolmak" istemeyip "kömür madenlerinde, itfaiye birimlerinde, polis ekiplerinde ve diğer erkek egemen işlerde çalışma hakkı almak için yanıp tutuşurken" Sovyet kadınlarının zaten bu ve bunun gibi ağır işlere yerleştirildiklerini ama 1980'lerin sonlarına doğru, yani Komünizmin yetmiş yılının ardından artık bu işlerden azat edilmeyi istediklerini yazıyordu.[3]

Aslında 1980'lerdeki Sovyet kadınları aşırı çalışıyordu ama daha kötü yaşam standardına, daha kötü sağlık hizmetlerine ve kapitalist ülkelerdeki kadınlardan çok daha

1 -*ed.n.* Bundan on yıl kadar önce eski Sovyet ülkelerine gitmiş olsaydınız bu kadın işçileri muhtemelen görebilirdiniz.

2 Francine Du Plessix Gray, *Soviet Women: Walking the Tightrope* (New York: Anchor Books, 1990), 34.

3 Du Plessix Gray, *Soviet Women,* 98.

düşük doğum kontrol imkanlarına sahiplerdi. Bir doğum kliniğini yöneten doktor şöyle açıklamıştı:

> Maalesef prezervatiflerimiz acınacak kalitede ve üretim talebe yetmiyor... Tüm bunlar her beşinden birinin ölümle sonuçlandığı yasa dışı kürtajlar dolayısıyla trajik miktarlarda ölümlere katkıda bulunuyor.[1]

Kıtlık yaşanan tek şey prezervatifler değildi. Kadınların sadece yüzde 18'i herhangi bir türde doğum kontrol uyguluyordu ve sadece yüzde 5'i doğum kontrol hapı gibi modern bir yöntem kullanıyordu.[2] Bunun bir sonucu olarak Sovyet kadınları hayret verici sayıda kürtaj yaptırıyordu. Sovyet jinekolog Archil Khomassuridze'nin tahminine göre doğan çocuk başına Sovyetler Birliği kadınları beş ila sekiz kürtaja sahiplerdi.[3]

Sovyet Sağlık Bakanlığının kürtaj tahminleri o zamanın ABD rakamlarının beş veya altı katıydı. Fakat bu Sağlık Bakanlığı istatistikleri sadece yasal kürtajları içeriyordu ama Khomassuridze'nin tahminleri yasadışı kürtajları da içeriyordu. Onun tahminleri Birleşmiş Milletlerin rakamlarına daha yakın.[4]

Peki kadınlar kürtaj tamamen serbest ve ücretsizken neden yasa dışı kürtajlar için rüşvet veriyordu? [Özel doktor olmadığını hatırlayın, yine devlet doktorları bu işi yapmalıydı.] Ücretsiz olsalar da devletin sağladığı kürtajlar dehşet vericiydi. Bir feminist derginin editörlüğü-

1 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 20-21.

2 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 15.

3 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 14.

4 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 20.

nü yapan, iki çocuğu olan ve yedi kürtaj yaşamış Olga Lipovskaya bu süreci Gray'e şöyle tarif etmişti:

> Bir salona giriyordunuz, her yere kan sıçramış olan. İki doktor aynı anda yedi ya da sekiz kadına kürtaj yapıyordu; genellikle çok sert ve kabaydılar, bacaklarımızı sonuna kadar açmamız veya benzeri şeyler için bize bağırıyorlardı... eğer şanslıysak az miktarda sakinleştirici veriyorlardı, çoğunlukla Valium. Sonra sıra dinlenme odasına sendeleyerek gitmemizdi. Orada iki saatten fazla kalmamıza izin yoktu çünkü bilirsiniz, üretim hattı her zaman çok meşguldü.[1]

Bunların hiçbiri kadınlar için iyi gelmiyor kulağa. Fakat ya daha iyi seks kısmı? Dr. Khomassuridze'ye göre Sovyet kadınlarının yüzde 70'i asla bir orgazm yaşamamış ve erkeklerin kabalıkları yüzünden neredeyse yarısı cinsel ilişkiden nefret etmişti.[2]

Sovyet sosyalistleri kadınlar için eşitlik ve daha iyi yaşam vaadinde bulunmuştu fakat tıpkı genel refahı ve ekonomik eşitliği sağlayamadıkları gibi bu konuyu da yüzlerine gözlerine bulaştırmışlardı.

Sonrasında Robert'in "sabahın bir aptal saati" dediği erken bir saatte kalkıp Kiev'e uçtuk. Orada Ekonomik Özgürlük Ağı'nın yıllık toplantısına katılacaktık ve o benden daha uyanmış olduğundan Kiev'i ve ardında Gürcistan'a yaptığımız yolculuğu anlatmayı ona bırakacağım.

1 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 19.

2 Du Plessix Gray, *Soviet Women*, 17.

***

Teşekkürler Benjamin, şimdi belki de bu kitaba biraz ciddi ekonomik içerik ekleme şansı yakalayabiliriz. İzin verin Ekonomik Özgürlük Ağı'nın yıllık *Dünya'nın Ekonomik Özgürlüğü* raporunda yayınlanan ekonomik özgürlük endeksi ile çalışan ve destekleyen akademisyenlerin ve politik analistlerin düzenli bir toplantısı olduğunu söyleyerek başlayayım. Bu seferki toplantı yaklaşık iki düzine insanı yine yaklaşık o miktarda ülkeden kendisine çekmişti. Bu insanlar bu endeks ve onu kullanarak gerçekleştirilmiş araştırmaları konuşmak üzere buradaydılar.

Kiev'de Bendukidze Serbest Piyasa Merkezi'nde konuk edilmiştik. Burası Gürcistan'da liberal reformların savunuculuğunu üstlenmiş Kakha Bendukidze'nin ismini almış bir Ukrayna think-tank kuruluşuydu. Bendukidze 2014'te beklenmedik ölümüne kadar Ukrayna'da benzeri reformları teşvik ediyordu.

Yirmi beş yıl boyunca bunun gibi toplantılara katıldım, ekonomik özgürlük endeksi hakkında soruları cevapladım ve bazen devlet baskısı ve tehditleri ile yüzleşmiş ekonomistlerin öykülerini dinledim. Bu toplantıda, Belarus'dan (Beyaz Rusya) bir ekonomist olan Jaroslav Romanchuk ofisinde iPhone'ların yasaklandığından bahsetti, çünkü bir iPhone'un pilini çıkaramıyordunuz ve devlet onları izlemesin diye pilin bazen çıkartılması gerekiyordu. Ukraynalılar da anlayışla kafalarını salladılar (fark ettim ki onlarda da tek bir tane bile iPhone yoktu).

Sovyet ordusuna hizmet etmiş ve şu anda ellilerinin başında olan Jaroslav, Bilimsel Araştırma Mises Merkezi'nin başkanı.

1990'ların başlarında bir öğrenci değişim programına katılıp ABD'ye gitmiş. Bir öğrenci arkadaşı ona *Atlas Vazgeçti* kitabını vermiş. Kitabın içinden çıkan kartı Ayn Rand Enstitüsü'ne yollamış, onlar da geriye 10 tane daha kitap yollamışlar, aralarında Ludwig von Mises'in *İnsan Eylemi*[1] kitabı da varmış. Jaroslav'ın özgür piyasa ekonomisini ve klasik liberal fikirleri öğrenmesi böyle olmuş, onları sadece ilginç değil, ikna edici de bulmuş.

Bize yarı şaka yollu Sovyet sosyalizminin çökmediğini, sadece Belarus'a küçüldüğünü söyledi. Haklı olabilir. Kuzey Kore ve Küba gibi Belarus da endeksimde onu derecelendirmeye yetecek veri bulamadığım birkaç ülkeden biri. Aynı zamanda bize Sovyetler Birliğinde kadınlara ne kadar kötü muamele edildiğini anlattı. Tüm o göklere çıkartılan feminizmine rağmen nihayetinde totaliter bir devletti: Ne erkekler ne de kadınlar onun baskısından kaçamıyorlardı. Jaroslav'a Sovyet günleriyle ilgili herhangi bir şey özleyip özlemediğini sordu Benjamin. Oldukça keskin bir cevabı vardı: "Hayır. Sovyetler Birliğinin iyi olan hiçbir tarafı yoktu. Her şey kötüydü. Hatta ordu beni Sibirya'ya göndermişti."

1 *-ed.n.* Kitabın Türkçe çevirisinin arka kapak yazısı o kadar açıklayıcı ki, tamamını buraya alıntılıyoruz: "Mises'in iktisat bilimine katkısı basit ama aynı zamanda derin ve önemlidir. Mises, ekonominin tamamen bireylerin eylemlerinin bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Bireyler eylemde bulunur, tercih yapar, işbirliği yapar rekabet eder ve birbirleriyle ticaret yaparlar. Kompleks piyasa fenomeninin gelişimi böyle açıklanır. Mises sadece ekonomik fenomeni yani fiyatları, ücretleri, faiz oranlarını, parayı, tekelleri ve hatta ticaret çevrimini açıklamakla kalmaz; ayrıca, bunları sayısız bilinçli, amaçlı eylemlerin, tercihlerin sonuçları olarak gösterir ki her birey belirli koşullar altında çeşitli ihtiyaçlarına ve amaçlarına ulaşmak ve istemediği sonuçlardan kaçınmak için elinden gelenin en iyisini yapmaktadır. Bu sebeple, Mises ekonomik tezine İnsan Eylemi başlığını seçmiştir. İşte bu sayede, Mises'in bakış açısıyla, Adam Simith'in 'görünmez eli' mantık ve faydacı prensipler temelinde bireylerin sayısız eylemlerinin bir sonucu olarak açıklanabilmiştir." www.liberte.com.tr/insan-eylemi-ludwig-von-mises

Konferans programındaki birkaç aradan başka sahaya çıkıp araştırma yapmaya çok az vakit bulduk. Konferans bittikten sonra Kiev sokaklarını arşınladık, sosyalizm öykülerinden çok soğuk bira peşindeydik, fakat insanların ne kadar yoğun göründüklerini fark etmekten kendimizi alamadık.

Ekonomik açıdan Ukrayna iyi durumda değil. Ekonomik özgürlük endeksinde 159 ülke arasında 149'uncu ve Rusya'dan (100'üncü) bile aşağıda. Tahmin edilen ortalama kişi başı aylık gelir 175 dolar, yani ABD ortalamasının sadece yüzde 4'ü.

Kiev refah içinde görünüyordu ama bir istisnaydı, çünkü Kiev tıpkı Moskova gibi başkentti. Ukrayna'nın ekonomik gerçekliği muhtemelen resmi rakamlardan iyi olsa da, Ukrayna'nın çok fakir olduğuna hiç şüphe yoktur. Ukrayna devleti içinde yozlaşma yüksektir ve tekelci ekonomisini muhteşem ve tarihi Kiev şehrinde yaşayan elitlerin yararına odaklamıştır.

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra, muazzam sayıdaki devlet mülkiyetindeki varlıklar, yerleşim binalarından devasa endüstriyel komplekslere kadar varan bir aralıkta, özel sahiplere satılmalıydı. Bu oligarklar olarak adlandırılan insanlar, yeni liderlikteki insanlarla arkadaşlık bağları olan ve eski usul mafya benzeri insanlardı ve en iyi varlıkların hepsini komik fiyatlara süpürdüler.

Bir kez oligarklar bu devlet varlıklarının mülkiyetlerini ellerine geçirdiklerinde, birçoğu Sovyet zamanlarında firmaların tadını çıkardıkları aynı tekel statüsünü korumak için başarıyla lobi yaptı. Devlet mülkiyetli tekeller özel mülkiyetteki tekellerle yer değiştirdi. Bu kadar çok sayıda Ukraynalının ihanete uğramış hissetmesi anlaşılabilirdir.

Kiev refah içinde gözüküyordu çünkü oligarkların ve onların boyundurukları altındaki insanların eviydi. Yoksul taşrayı araştıracak zamanımız yoktu maalesef ve bu yüzden Kiev merkezini süslü barlarda ve restoranlarda incelemekle yetindik. Kiev'deki son akşamımızda şehir merkezindeki lüks alışveriş merkezindeki bir aşırı cafcaflı Ukrayna restoranına gittik. Bu alışveriş merkezi Bağımsızlık Meydanı'na komşuydu, burada göstericiler 2014'te Rus yanlısı hükümeti şiddetli bir şekilde protesto etmişlerdi. Bu en sonunda şu anki anti-Rus hükümetinin başa geçmesiyle sonlandı. Buna Rusların cevabı sert oldu, Kırım'ı işgal ettiler ve ülkenin diğer taraflarında da iç savaş çıkması için Rus yanlılarına silah desteği sağladılar. Bugün meydanda ölen protestocuların resimleri ve üzerlerinde bir sürü gül dizili.

Ancak ölümleri nafile olmuş gibi görünüyor. Yeni hükümet, anti-Rus olsa da tartışılabilir şekilde en az eskisi kadar yoz ve otoriter ve yerel liberaller sadece ülke için değil, kendileri için de korkuyorlar.

Mikheil Saakashvili Gürcistan'ın bir önceki başkanıydı ve yemekte grubumuza katıldı. Gürcistan'dan ayrıldığından bu yana şu anki Ukrayna devletine muhalif olan liberal hareketin liderliğini yapıyordu. Benjamin ve ben Kiev'e varmadan hemen önce Ukrayna devleti Saakashvili'nin vizesini iptal etmiş ama olay medyada manşet olunca çark etmişti. Ziyaretimizden birkaç hafta sonra Saakashvili Ruslarla gizlice dolap çevirip Ukrayna devletinin altını oymaya çalışmakla suçlanıp tutuklandı ve sınır dışı edildi. Bu tamamen saçmaydı çünkü Benjamin ne kadar içki yasağı taraftarıysa, Saakashvili de o kadar Rus taraftarıydı.

Ekonomik Özgürlük Ağı'nın üyelerine bir önceki Gürcistan başkanı Mikheil Saakashvili Kiev'de hoş bir akşam yemeğinde eşlik ediyor. Ukrayna'da liberal reformları teşvik etmek isteyen Saakashvili ziyaretimizin kısa süre sonrasında otoriter Ukrayna devleti tarafından tutuklandı ve sınır dışı edildi.

Fakat bir sosyalist devlet sizi insanların düşmanı olarak deklare ettiğinde gerçeklerin bir önemi kalmaz. George Orwell distopik romanı *1984*'ü yazdığında aklında *BBC* olduğu söylenir, ama aklında olan şey aynı zamanda Sovyet Komünizmiydi de. Ve Rusya ile Ukrayna'da gerçekleşmiş tüm "özelleştirmelerde" her iki ülke de Komünist içki mahmurluğundan büyük zarar gördüler.

BÖLÜM 6

YENİ KAPİTALİZM: GÜRCİSTAN

Eylül 2017

Eğer Rusya ve Ukrayna Komünist votkayı aşırıya kaçırmalarının etkilerini yaşıyorlarsa, Gürcistan da ülkenin en iyi biralarından biri olan Argo birasının nefis bir yudumu gibi. Ben [Robert] Gürcistan'a bayılıyorum, insanlarına, yiyeceklerine, birasına, şarabına ve elbette bu Sovyet arka bahçesini eline alıp yeni bir hayat vermiş olan ekonomik reformlarına. Gürcistan'da yaklaşık on beş kez bulundum (2005'teki ilk ziyaretimden bu yana yılda birden fazla) ve neredeyse ikinci evim olarak görüyorum.

Gürcistan'ın güneyi Ermenistan ve Azerbaycan, güney batısı Türkiye ve Kafkas Dağlarının bulunduğu kuzeyi Rusya. Doğusu Hazar denizi ve batısı Karadeniz, ve buradan Boğaz geçitleri yoluyla Akdeniz'e ve daha geniş dünyaya açılıyor. Ancak hala oraya ulaşmak için genellikle üç uçak değiştirmem ve yirmi saat yol gitmem gerekiyor.

Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis kesinlikle zengin bir Avrupa ülkesine hiç benzemiyor. Pejmürde ve dökülüyor. Ancak on yıl önceki cehennem gibi halinden inanılmaz iyi durumda. Şubat 2005'teki ilk ziyaretimde sokakta arabadan çok çukur vardı, soğuk ve karanlıktı. Kuzey Kore karanlığı değildi, fakat yakındı, çünkü hidroelektrik santralleri kışın sadece sınırlı miktarda elektrik üretebilir. Yakıt kıtlıkları gazla işletilen santrallerin de fazla çalışmadıkları anlamına geliyordu. Gerçekten kasvetliydi.

Adil olmak gerekirse, Gürcistan için yüzyıllardır kasvetli olmuştu. George Washington'un İngilizlere karşı Fransızların yardımını alarak savaştığı zamanla yaklaşık aynı zamanda Gürcistan kralı Erekle İranlılara karşı Rusların yardımını alarak savaşıyordu. Ama Amerikalılar için işler daha iyi gitmişti. Tiflis harap edilmiş ve Gürcistan savaşı kaybetmişti. 1801'de Gürcistan Rus imparatorluğunca işgal edildi. Kasım 1917'deki Bolşevik Devriminin ardından kısa bir dönem için bağımsızlığını geri kazandı ama hemen ardından Kızıl Ordu 1921'de orayı tekrar işgal edecekti.

Bundan çok kısa süre sonra, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliğinin bir parçası haline getirildi. Gürcistan'ın bağımsızlığı bundan yetmiş yıl sonrasına, Nisan 1991'e kadar gerçekleşmeyecekti. Bağımsızlıktan sonra bile oldukça kasvetli bir yer olarak kaldı. Üç bölgede iç savaş çıktı. Birçoğu eski Sovyetlerden gelmiş olan yozlaşmış yetkililer anlamlı piyasa yanlısı reformlar yapmayı reddettikleri süre zarfında ülkeyi dibe çökerttiler.

Ekonomistler Gia Jandieri ve Paata Sheshelidze Tiflis'te işlettikleri Yeni Ekonomik Okul'a konuşma yapmam için beni ilk getirdiklerinde Gürcistan hala o bataklıkta mücadele veriyordu. O zamanlar Gia ve Paata'yı neredeyse hiç tanımıyordum ve Gürcistan'ın tarihi veya politikası hakkında da neredeyse sıfıra yakın bilgim vardı. Şehirde arabayla giderken Gül Devrimi sırasında gerçekleşen gösterilerin olduğu yerleri heyecanla işaret ediyorlardı ama ben Gül Devrimi nedir onu bile bilmiyordum (siz de bilmiyorsanız şöyle anlatayım, ülkeyi 1992'den beri yönetmiş olan yozlaşmış hükümeti 2003'ün sonlarında deviren barışçıl bir devrimdi).

Robert ve Benjamin Tiflis'teki Yeni Ekonomik Okul'un genel merkezinde kurucusu Paata Sheshelidze ile poz veriyorlar. Paata ve Yeni Ekonomik Okul'un eş başkanı Gia, Gürcistan'ın ekonomisini dönüştürmüş olan reformları zorlayan etkili aktörlerdi.

Ortaya çıktı ki Paata ve Gia Gül Devriminde etkili oyunculardı ve Mikheil Saakashvili tarafından liderlik edilen yeni hükümeti ekonomik özgürlüğe doğru ittirmişlerdi. Karizmatik ve liberal (Avrupalı anlamda liberal) Mikheil "Misha" Saakashvili, yerine geçtiği eski aksi Sovyet liderlerinin tam zıddıydı. Columbia Üniversitesi'nden hukuk derecesi almış, mükemmel İngilizce konuşan, pahalı İtalyan takımlar giyen ve Gül Devrimine, Gürcistan'ın kurumlarını barışçıl bir şekilde reforme etme isteğini simgeleyen güller dağıtarak ismini vermiş olan birisiydi. Ocak 2004'te ülkenin yeni lideri oldu.

İlk yolculuğumun ilk akşamında Paata ve Gia, sıvaları aşağı dökülen bir devlet binasına giderken bana eşlik ettiler. Tavandan kablolar sarkıyor, birkaç çıplak lamba ve

elektrikli ısıtıcı uğuldayan bir jeneratörle çalıştırılıyordu. Kapısı sadece yarıya kadar kapanabilen ve deli gibi sarsılan bir asansörde korkunç birkaç dakikanın ardından ekonomik reformlar bakanı Kakha Bendukidze ile buluşacağımız yere ulaştık.

Saakashvili politika uygulayıcısından çok politika konuşmacısıydı ve Gürcistan'ın ihtiyaç duyduğunu bildiği Batı ve serbest piyasa yanlısı politikaları uygulamak için yardıma ihtiyacı olduğunu fark etmişti. Böylece girişimciliğe soyunmuş bir biyolog olan Kakha Bendukidze'yi sağ kolu olmaya ikna etmişti. Gürcistan yerlisi olan Bendukidze Rusya'da petrokimya firmaları işletiyordu ve bir servet yapmıştı. Ekonomik reformlar bakanı olarak, bir u dönüşü sanatçısı haline gelmiş ve Gürcistan'ın ekonomisinin motorunu yeniden başlatacak bir takvimi zorlayabilmişti. Etkileyici bir adamdı, 150 kilo falan olması gereken iri kıyım bir devdi. Kakha'nın kesinlikle politikacı olmadığını anında söyleyebilirdim ama fanatik liberalizm yanlısı olduğunu öğrenince oldukça sevinmiştim.

Gerçekleştirdiği reformları heyecanlı bir şekilde ezbere saydı, planladıkları diğerlerini de hemen arkasına ekledi. Övünerek konuşuyordu. "Ben ve Saakashvili Gürcistan'ın dünyanın en özgür ülkesi yapacağız. ABD'den bile özgür olacak."

Açıkçası delice geliyordu kulağa söyledikleri. Ama sonra ortaya çıktı ki Kakha Bendukidze bir tilki zekiliği deliliğindeydi. Onun 2004 ile 2006 arasında zorlayarak gerçekleştirdiği tüm reformları buraya listelemek kendi başına bir bölüm gerektirecektir.[1] Birbiri içine geçen üç hedefe

1 Bu tartışmanın çoğu, Guatemala'daki Francisco Marroqufn Üniversitesinde Gürcistan'daki reformlar hakkında düzenlenen Antigua Forum için Larisa Burakova ile birlikte yazdığım kısa bir kitabı temel alıyor. Bakınız Larisa Burakova ve Robert Lawson, Georgia's Rose Revolution: How One Country Beat the Odds, Transformed Its Economy, and Provided a Model for Reformers Everywhere (Guatemala: The Antigua Forum, 2013), www.Amazon.Com/Georgia's-Rose-Revolution-Transformed-Everywhere-ebook/dp/B00HUM-MTVO/.

odaklanmıştı: Devletin boyutunu küçültmek, devlet işletmesindeki şirketleri bağımsız şirketlere özelleştirmek ve gereksiz bürokrasiyi yürürlükten kaldırmak. Kakha sistematik olarak yönetim kademelerini inceliyordu; ofisleri şahsen denetleyip bürokratlar ne yapıyorlar (tabi yapıyorlarsa) diye inceliyordu ve genellikle sonuç hala maaşlarını alıyor olmalarına rağmen çoğu durumda boş boş oturuyor olmalarıydı; ve ardından büyük personel azaltımına gitti. Örneğin gereksiz Fiyatlandırma Bakanlığını yok etti (on yıldan uzun bir süre önce fiyat kontrolleri kaldırılmıştı), onu Fiyat İnceleme Ofisi ve Anti Tekel Servisi takip etti. Bu üç büyük bürokrasinin yerine tek bir yapı koydu: Serbest Ticaret ve Rekabet Ajansı. Sadece altı personeli vardı.

Tarım bakanlığında Kakha çalışan sayısını 4.374'ten 600'e düşürmüştü; Tiflis Belediye Merkezinde 2.500 personeli 800'e düşürdü. Çevre Koruma bakanlığı 5.000 çalışandan 1.700'e ufaldı ve toplam bakanlık sayısı 5 tane azaltıldı. Şu anki Gürcistan İç İşleri Bakanlığı örneğin, Devlet Güvenlik Bakanlığı ile İç İşleri Bakanlığı'nın birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve kamunun ödeme listesinden neredeyse 50.000 devlet görevlisi çıkartılmıştı. Kakha ayrıca tek varlık nedeni, sürücülerden para yolmak olan son derece yozlaşmış Devlet Trafik Denetleme Servisini ortadan kaldırarak 30.000 yol trafik polisini devlet maaş listesinden çıkarmış ve Gürcistanlıların şaka yollu söyledikleri gibi suç oranını budamıştı.

Kakha'nın gelişinden önce Gürcistan'ın gönülsüz özelleştirmesi sınırlıydı ve sıklıkla yozlaşmıştı. Ancak 2004'te Kakha şöyle beyan etmişti: "Gürcistan'ın onuru hariç her şey satılık." Çoğu büyük ölçekli devlet varlıkları (fabrikalar, hastaneler ve lojmanlar) kısa zaman içinde özelleştirilecekti.

Kakha Bendukidze'nin ilk baştaki liderliği altında, Gürcistan'ın özelleştirme programı, herhangi bir eski Sovyet cumhuriyetinde olmadığı kadar kapsamlı ve yozlaşmadan uzaktı. Hükümet devlet varlıklarını halka açık olan açık arttırmalarda en yüksek parayı verene sattı, yabancılarla Gürcistanlılar arasında hiçbir ayrım yapılmadı. Yozlaşmış adam kayırmaca ve içeriden yapılan gizli anlaşmalar yoktu.

Karadeniz'deki tatil beldesi olan Batum'da bulunan çok değerli emlak Intourist Hotel Bendukidze'nin yeni planında ilk olarak özelleştirilen şeydi. İlk potansiyel alıcı yerel bir adamdı, politik bağlantıları olan müstakbel bir ahbap çavuş kapitalistiydi ve saçma derecede düşük bir 80.000 dolarlık teklif vermişti.[1] Bendukidze onun bu teklifini reddetti, satışı yapması için politik baskıları görmezden geldi ve bir açık arttırma emretti. Bir Rus yatırımcı açık arttırmayı 3 milyon dolardan fazla bir teklifle kazandı. Kakha Rusların ülkeyi toptan satın alacakları endişelerini görmezden geldi, kaynağı ne olursa olsun özel yatırımın Gürcistan'a fayda sağlayacağında ısrar etti.

İsteyen herkes internette en son açık arttırmaların sonuçlarını görebilir ve yenilerine teklif verebilir. Eğer isterseniz tam şu anda bunu yapabilirsiniz. www.Privatization.Ge adresinden hemen görebilirsiniz. Visa ve MasterCard geçiyor. Bu yazıyı yazarken siteyi kontrol ettim ve Jambul Gelashvili isimli bir adamın çok yakın bir zamanda 50 metre kare beton binayı devletten 2.480 Gürcistan Lari'sine, yani yaklaşık 975 dolara satın almış olduğunu gördüm.[2]

1 -*ed.n.* Ve Türkiye'de bu paraya deniz kenarında büyük bir oteli değil, dört odalı bir evi bile zor alabilirsiniz. En azından şimdilik.

2 http://privatization.ge/?page=4458065d70bc799bc0bdabe4f84d-379f&ref=y2y2x2v2z2.

Gürcistan'ın devlet mülkiyetindeki varlıkları şeffaf bir şekilde açık arttırma ile satışı çoğu diğer eski Komünist devletlerdeki özelleştirmelerle büyük bir zıtlık oluşturur. Çoğu durumda, oralardaki varlıklar politik ahbap çavuşlara veya politik liderlerin kendilerine çok düşük fiyatlardan satılmıştı. Diğerlerinde, senet temelli özelleştirmelerde vatandaşlara kuponlar dağıtılmış, bunlarla yeni özelleştirilecek şirketlerde hisse alabilmeleri hedeflenmişti. Talihsizlik eseri birçok insan bu senetlerin değerini anlamamış ve istekli bir şekilde onları ucuza satmıştı, sıklıkla gıda ve içki için takas etmiş ve ahlaksız simsarlar bu durumu avantajlarına kullanmıştı.

Bir serbest piyasa sistemini desteklemek için özel mülkiyet hayatidir fakat yeterli değildir, diğer ekonomik özgürlüklere de bağımlıdır. Örneğin işyeri açma, mal üretme, diğer şirketlerle rekabet etme, fiyatları saptama, eleman alma ve çıkarma özgürlüklerine. Kakha Bendukidze sahneye geldiğinde, Gürcistan ekonomisinin neredeyse her katmanı çaresizce ekonomik liberalleşmeye ihtiyaç duyuyordu. Devlet sadece bir sürü endüstriyi elinde bulundurmakla kalmıyordu, vergiler yüksekti ve bürokratik düzenlemeler girişimcileri boğuyordu.

Gürcistan'ın Sovyetler sonrası gelir ve maaş bordrosu vergileri Uluslararası Para Fonu'nun yardımıyla ama yüksek gelirli ülkelerin düzenine göre tasarlanmıştı. Bunun bir sonucu olarak vergi sistemi son derece karışıktı ve gelir arttıkça hızla dikleşen vergi oranları vardı. Gürcistan'ın fakir ve çoğunlukla tarımsal ekonomisine uymuyordu ve ihtiyaç duyulan yabancı yatırımları çekmekte çok az başarılı olmuştu. Aslında bu sistem o kadar karmaşık ve o kadar çok açık kapıya sahipti ki çok az gelir elde edilebiliyordu. Vergi yasasını basitleştirecek bir şey yapılmalıydı, yozlaşmanın yaban otları ayıklanmalı ve gelir elde edilmeliydi.

Ayrık vergi sayısı 22'den 7'ye ve sonra 6'ya indirildi. Oranlar da düşürüldü. Yüzde 12 sabit gelir vergisi ve yüzde 18 KDV getirildi. Sonra sosyal pansiyonları finanse etmek için kullanılan maaş vergisi ortadan kaldırıldı ve sabit gelir vergisinin içine konuldu. Böylece maaşlardaki toplam vergi yüzde 33'ten yüzde 20'ye düşürüldü.

Yeni reformlar etki etmeye başlamış olsalar bile, Gürcistan hala işçi birliklerine özel haklar veren Sovyet devri düzenlemelerine sahipti. Bu haklar arasında çoğu işin birlik üyelerine rezerve edilmesi şartı da vardı. 2006'da bu yasa sonunda çöpe atıldı ve Gürcistan basit ve liberal bir çalışma yasası benimsedi. Böylece iş piyasası serbest rekabete ve sözleşme özgürlüğüne açılmıştı.

Birkaç kısa yıl içinde Kakha bize 2005'in o soğuk Şubat ayında yapacağım dediği neredeyse her şeyi gerçekleştirmişti. Ancak birkaç hedefine ulaşamadı. Ülkenin parasını çöpe atıp Panama ve Ekvador'un yaptığı gibi ABD doların a geçme planı patladı. Ve Gürcistan'ın dağlık bölgelerindeki toprakları özelleştirme çabaları boşa çıktı. Özel mülkiyete karşı hala direnmeye devam eden sosyalistler var diye değil, dağ insanları için dağlık arazide toprak sahibi olmanın anlamlı gelmemesi yüzünden.

Bir yolculukta ülkenin kuzey kısmında, Rus-Çeçen sınırına komşu Kafkas Dağlarında dağ yürüyüşü yapıyordum. Tam bir gün boyu yürüdükten sonra Gürcü dağ yürüyüşü eşlikçimle birlikte bir yerli ailenin en yakın yoldan çok uzak olan evinde kaldık. Ev sahibim dağlarda özel mülke ihtiyaçları olmadığını söylediğinde ona kibarca onların ve diğer tepe insanlarının ineklerini ve koyunlarını dağda otlanırken nasıl takip ettiklerini sordum. Ateşli gözlerle cevapladı: "Ben hayvanlarımı biliyorum!" Başka bir deyişle, tıpkı dünyanın her yerindeki diğer dağ insanları gibi, başkentten gelmiş şehirli züp-

pelerin onun yaşam tarzına müdahale etmesine hiç ihtiyacı yoktu.

Kakha 2004'te reformlarına başladığında Gürcistan ekonomik özgürlük endeksinde elli altıncı sıradaydı. Bu endeksin 2017 versiyonunda Gürcistan tüm dünyada sekizinci sıradaydı ve on birinci sıradaki ABD'nin bile önündeydi. 1991'de neredeyse hiçbir ekonomik özgürlüğe sahip olmayan Gürcistan Sosyalist Cumhuriyeti olmaktan, on yıldan sadece birkaç yıl fazla bir zamanda dünyanın en özgür ekonomilerinden birine gidilebileceğini hayal edebiliyor musunuz? Bu gerçekten göz kamaştırıcı.

Benjamin 2017 sonbaharında benimle birlikte Gürcistan'ı ziyaret ettiğinde Tiflis artık soğuk ve karanlık bir şehir değildi. Bu Benjamin'in Gürcistan'daki ilk deneyimiydi ve kaba göründüğünü ve hissettirdiğini düşünüyordu; ve en kabası da otel havlusuydu. Otel havluları hala ipe asıp kurutuyordu. Benjamin kendi havlularının kolalanarak sertleştirildiğine emindi.

Tiflis'e benim ziyaretlerim bana hep sevdiğim bir yeğenimi veya kuzenimi (yılda sadece bir iki kez gördüğünüz türde) büyürken izlemeyi hatırlatır. Bugünkü Tiflis'in Dallas'takilerden daha iyi döşenmiş kaldırımları vardır. Bir zamanlar karanlık olan bu şehir şimdi geceleri Paris gibi ışıldar. Turistler Avrupa'nın ve Orta Doğu'nun her yerinden Gürcistan'ın ünlü yemekleri, şarabı ve diğer cazibeleri için gelirler. Örneğin Kura Nehrinin üzerine yapılan yeni cam yaya köprüsü için; antika dükkanları ve cafcaflı restoranlarıyla şehrin ortaçağdan kalmış kısmı için; tamir edilmiş bir dönme dolabın ve muhteşem kuş bakışı Tiflis manzaralı lüks bir lokantanın da olduğu dağ tepesine çıkan füniküler için; ve Tiflis'i çevreleyen dağ tepeleri arasında dolaşan teleferikler için.

Sovyet hakimiyeti altındayken bile Gürcistan iyi yemeğin ve yenilikçi kültürün merkezi olabilecek kadar Moskova'dan uzaktı. Tiflis film yapımcılarının ve artistlerin yuvasıydı, örneğin Tiflis doğumlu Ermeni Sergei Parajanov gibi. Bugün kanatlı bir artistin havada süzülmesini betimleyen garip ama hoş bir heykelle anılıyor. Eğer gerçek Parajanov havada süzülebilseydi, Stalin'in hapislerinde geçirdiği yıllardan yırtabilirdi.

En iyi Sovyet aşçıları Tiflis'te eğitilirdi ve günümüzde bile eski Sovyetler Birliği topraklarındaki en iyi restoranların mutfaklarında Gürcü şeflere rastlamak çok sık görülen bir şeydir.

Elbette biz de yolculuğumuz boyunca bu meşhur mutfaktan ve içeceklerden sonuna kadar istifade ettik. Gürcistan'ın şarap endüstrisinin yıldızı parlıyor ve biz de onlardan tatmaktan dolayı son derece mutluyduk. Gürcistan'daki erkeklerin yarısı Giorgi ismini taşıyor gibi ve onlardan birisiyle ödül kazanmış şarabını ikram ettiği restoranında tanıştık. Giorgi Sovyetler Birliğinde birçok akıllı insanda olduğu gibi fizik eğitimi almıştı çünkü insanın düzgün kimliğini koruması, Komünizmin papağanlığının yapılmasının zaruri olduğu tarih, politik bilimler ve ekonomi gibi politikleşmiş alanlardansa fizik ve matematik gibi pozitif bilimlerde daha kolaydı. Sovyetler birliği tuvalet kağıdı ve yağ gibi şeylerde korkunç biçimde ihtiyacı karşılayamıyordu ama eğitim sistemi fizikçileri ve matematikçileri o kadar muazzam bir miktarda üretmişti ki, Giorgi gibi bazıları sonunda şarap üreticisi olmuştu.

Aslında Sovyet bürokratları bile örneğin Sibirya'dansa, Gürcistan'ın görece kuru ve sıcak ikliminin şarap üreticiliğine daha uygun olduğunu anlamışlardı ve bu yüzden Tiflis'in doğusuna düşen Gürcistan'ın ortasındaki

düz vadiyi tamamen şarap üretimine tahsis etmişlerdi. Fransız üzümlerini ithal etmiş ve bu üzümleri modern teknikleri kullanarak kıl payı içilebilir olan muazzam miktarda bulaşık suyuna kitleler içsin diye çevirmişlerdi. Günümüzde hiç kimse o çerçöpü içmek istemiyor ve o alanların çoğu şimdi nadasa terk edilmiş, fakat sevindirici bir şekilde gerçek Gürcistan şarap geleneği yaşatılmış.

Örneğin Giorgi oranın orijinal üzüm türlerini yine Gürcü tarzıyla mayalar.

Gürcü şarapları haklı biçimde ünlüdür ve kendi başlarına bir turist çekimi sağlarlar ve yatırımcılar bu faaliyetten bir pay almak için akın akın gelir.

Bol miktarda güzel yemeğin ve içkilerin tadını çıkarsak da birçok yerel üniversitede konuşma yapmamızı gerektiren yoğun bir programımız vardı. Üç günlük bir sürede ikimiz de Gürcistan Üniversitesi'nde, Uluslararası Karadeniz Üniversitesi'nde ve Gori Üniversitesi'nde ekonomik özgürlük, gelişim ve uluslararası ticaret üzerine konuşmalar yaptık.

Öğrenciler Gürcistan'ın dünyadaki ekonomik olarak en özgür ülkeler arasında olduğunu öğrenince her defasında heyecanlanıyorlardı, fakat ekonomik özgürlüğün refahı nasıl yarattığını dinleyince hep aynı soruyu soruyorlardı: "Eğer Gürcistan o kadar özgürse, neden biz bu kadar fakiriz?" İyi bir soru. Ekonomik özgürlük dışındaki diğer faktörler gelişimi sınırlayabilir. Gürcistan zor bir coğrafi bölgede ve büyük ve düşman komşuları da bu konuda hiç yardımcı olmuyor.

Ve düşman derken ciddiyim. Ağustos 2008'de arkadaşlarım Paata ve Gia tarafından bir konferansta konuşma yapmaya davet edilmiştim. Tam uçağa hopladım ki Rusya Gürcistan'ı işgal etmiş. Ve ayağımı yere bastığımda bir savaşın ortasında bulmuştum kendimi! Rus ordusu

Gürcistan devletinden otonomi istemiş olan Güney Osetyalılara yardım ettiğini iddia ediyordu. Savaş birkaç gün sürdü; Gürcüler rahatça mağlup edildiler ve günümüzde bile Güney Osetya ve Abhazya Rus işgali altında.

Gürcistan'ın hala fakir olmasının (ayda ortalama 650 dolarla) nedeni iki yüzyıldan uzun bir süredir Rusların ve Sovyetlerin yönetiminde olmaları ve onların da büyük oranda sosyalist politikalar peşinde koşmuş olmalarıydı. Henüz çok yakın zamanda ekonomik özgürlüğü ve kapitalizmi kucaklamışlardı. Ekonomik büyüme zamanla birikerek yaşam standartlarını yükseltir. Gürcistan'ın reform çabaları kayda değer bir büyümeyi teşvik *etmişti*, bu yüzden Gürcistan henüz refahla övünemese bile, kesinlikle eskisinden çok daha iyi bir iş çıkarıyor ve gelecek çok daha parlak görünüyor. Bunun kanıtı sadece her tarafımızı sarmış şekilde görünmekle kalmıyordu, ülkenin ekonomik istatistiklerinde de kendini gösteriyordu. Benjamin'in Texas Teknoloji Üniversitesindeki meslektaşları Kevin Grier, Sam Absher ve ben, Gül Devriminin 2004'ten bu yana Gürcistan üzerinde neden olduğu sosyal ve ekonomik sonuçları inceledik.[1] Tutucu tahminlerimize göre Gürcistan'ın kişi başına gelirleri o zamandan bu yana yüzde 40 daha fazla; yeni doğan ölüm oranı yaklaşık yüzde 30 daha düşük; ve işsizlik oranı yüzde 10 daha az. Dahası, bu ilerleme ekonomik eşitsizlikte anlamlı bir artış olmadan gerçekleşmiş. Gürcistan'da artan gelir ve fırsatlar, örneğin Rusya'daki inanılmaz zenginlerin aksine neredeyse herkes tarafından paylaşılıyor. Veriler hikayeyi anlatıyor ve gözlerimiz yolculuğunuzda onu onaylıyor.

1 Kevin Grier, Robert Lawson, and Sam Absher, "You Say You Want a (Rose) Revolution? The Effects of Georgia's 2004 Market Reforms," *Economics of Transition* 27 (2018): 301323.

Eğer Gürcistan kendi reformlarına sıkı tutunursa, her şey gelişmeye devam edecek ve bir gün Gürcü öğrenciler ülkelerinin neden bu kadar fakir olduğunu artık sormamaya başlayacaklar.

Tiflis'te bir öğleden sonra fabrikadan dönüştürülmüş bir yere gittik. Zemin katta hippiler yüksek kalite kahveler içip glütensiz vejetaryen atıştırmalıklar yerken, bir üst kattaki konferans salonunda biz Gürcistan'ın "Ekonomik Özgürlük Yasası"nın tartışıldığı bir panele katılıyorduk. Bu kanun hükümetin GYH'nin yüzde 3'ünden fazla bütçe açığı vermesini yasaklıyor. Ulusal borç GYH'ın yüzde 60'ından fazla olamaz, yıllık devlet harcamaları GYH'ın yüzde 30'undan fazla olamaz ve yeni bir vergi sadece seçmen oyuyla getirilebilir.

Saakashvili'ninkinin yerine geçen hükümet bu bütçe kısıtlamalarını gevşetmek istedi. Benjamin ile ben şunu savunduk: "Eski bir Komünist devlet olarak Gürcistanlıların diğer herkes kadar bilmeleri gerekir ki, hükümetlerin doymak bilmez bir vergi mükellefi parası iştahı ve bireyler üzerinde hakimiyet kurmaya yönelik tehlikeli bir arzusu vardır ve şu anda yürürlükte olan bu yasa devlet gücünü sınırlamak, makul ekonomiyi korumak ve bireysel özgürlükleri garanti etmek için tanrı vergisidir." Bu yasayı yok etmektense benimsemeleri gerektiğini tartıştık. Bir devlet bürokratı ve bir sol kanat profesör bizim aksimizi tartıştı. Yaklaşık bir saatin ardından Gürcistanlıları kendi dilleriyle bunun üzerine savaşmaya terk ettik ve bira aramaya çıktık. Bir sürü sakallı hippinin olduğu bir barda bulduk da. Bir hafta sonra Gürcistan parlamentosunun yasayı on yıl daha yürürlükte kalacak şekilde değiştirmeden oyladığını duyunca çok sevindik.

Gori Üniversitesi'ndeki konuşmalarımızdan sonra yerel Stalin müzesinde yaklaşık bir saat geçirmemiz gerek-

tiğini hissettik. Josef Stalin 1878'de Gori'de Ioseb Jughashvili ismiyle doğmuştu. Stalin kilise okullarına gitmişti ve orada gördüğü kötü muamelenin ardından bir papaz olmaya hiç niyeti yoktu. Aslında okulu 1899'da terk ettiğinde devrimsel Marksizm ideallerine kapılmıştı. Kısa sürede Lenin'in koruması altına girdi ve sonunda Stalin ismini benimsedi. Önde gelen bir Bolşevik liderine dönüştü ve en sonunda Sovyetler Birliğinin ve onun Komünist Partisinin başına geçerek Lenin'in ardından gelen diktatör oldu. Müzede Stalin'in gerçekleştirdiği gaddarlıkların hiçbirinden bahsedilmiyordu, onun emirleriyle öldürülmüş olan Gürcü Komünistlere ayrılmış ufak bir sergi alanı hariç.

Stalin'in kasti olarak Ukrayna'ya uyguladığı kıtlıktan zaten bahsetmiştik fakat bu Stalin'in Sovyetler Birliği vatandaşlarına uyguladığı vahşetlerden sadece birisiydi. Hükümdarlığı süresince daha milyonlarcası infaz edilmiş veya köle çalışma kamplarında ölene kadar çalıştırılmıştı. En tutucu tahminlere göre Stalin on milyona çok yakın sayıda insanın ölümünden sorumludur, Ukrayna kıtlığı ve savaş nedenli ölümler hariç. Diğer tahminler yirmi milyona kadar çıkar. Stalin muhtemelen tarihin en büyük kitle katliamcısı olma yolunda Mao'nun hemen ardından gelir ve onu da Hitler üçüncü olarak izler. Bu üç diktatör de elbette sosyalistlerdirler. Sosyalizmlerinin bazı farklılıkları olsa da.

Buranın yerel insanları garip bir şekilde Stalin'in o bölgenin çocuğu olmasıyla gurur duyarlar ve Gori 2010'a kadar Stalin'in büyük bir heykelini belediye binası yakınlarında korumuştu. Saakashvili'nin hükümeti bir askeri helikopteri gecenin bir yarısı şehre göndermiş ve heykeli yerinden söktürüp uzaklara götürtmüştü.

Gürcistan'daki son durağımız Telavi yakınlarında bir şarap köyüydü. Gia'nın teyzesini ziyaret ediyorduk. Nino Teyze bir parça yerel girişimci. Bu bölgede aile çiftliğinin yanında birkaç iş daha yürütüyor. Büyük bir evde çok yaşlı annesiyle yaşıyor fakat kocası ve iki oğlu yıllardır Brooklyn'de yaşıyorlar ve çalışıyorlar. Eve gönderdikleri paralar yeni modern mutfağı ve zemin kattaki şömineyi açıklıyor. Biz tam o sabah kesilmiş kuzuyu şişe takıp ateşte kızartırken kadınlar gayretli bir şekilde bir sürü yan yemek hazırladılar. Yani mini bir *supra*'daydık!

Gürcistan ziyafeti olan bu supra bir insanın yaşayabileceği en kapsamlı yemeklerden biri. Yeme ve içme şafaktan önce başlayıp güneş batana kadar devam edebilir. Bu Benjamin'in normal bir Gürcü evine ilk gelişiydi ve heyecanımı anlayamamıştı. Kadınlar *khinkali*'leri, yani dünyada en sevdiğim meyveli börekleri getirmeye başladılar ve sonra geçit töreni başladı; *khachapuri,* şu ana kadar yapılmış en iyi peynirli börek; *badrijani,* nefis patlıcanlı ve cevizli dürümler; *shashlik,* şişte pişirilmiş etler; *sulguni,* taze inek peyniri; ve diğerleri durup dinlenmeden, ta ki küçük masa yiyecekle ağzına kadar dolup taşana kadar. Ve ev yapımı şarabı da unutmamak gerek. Küçük bir ya da iki tabağın ardından kaçınılmaz kadeh kaldırmalar başladı.

Ev halkının en kıdemli erkeği olan Gia *tamada* oldu, kadeh kaldırıcı yani. Herhangi bir düzgün suprada, tamada her kadeh kaldırma turunu başlatır, genellikle aile üyelerinin şerefine kaldırarak başlar, sonra atalara, sonra Tanrıya ve sonra başka ne varsa ona. Kadeh kaldırmadan sonra içkisini içer ve kadeh kaldırma ve içki içme saat yönünde ilerler. Tur başa dönünce tamada tekrar turu başlatır.

Gia Jandieri, Yeni Ekonomik Okul'un ortak kurucusu bir Gürcü kadeh kaldırışı gerçekleştiriyor. Robert, Gia'nın Teyzesi Nino, annesi ve Benjamin'le birlikte.

Sıra bana geldiğinde Kakha Bendukidze'nin şerefine kaldırdım. Kakha'nın ekonomik özgürlük için coşkusuna denk olan sadece yemeğe olan sevgisiydi. Yaşamı boyu süren bu aşırılığı 2014'te Londra'da bir kalp operasyonu sırasında ölümüyle sonuçlandı. Ölümünden önce o ve Saakashvili Ukrayna'ya orada serbest piyasa ekonomik reformlarını başlatmayı deneme amacıyla taşınmıştı. Hala ölümüne üzülüyorum. Sadece bir özgürlük savunucusu olduğu için değil, ülkeye birçok ziyaretimde arkadaşım haline geldiği için de.

Ancak Kakha Bendukidze'nin ismi ve mirası Kiev'deki Bendukidze Serbest Piyasa Merkezi şeklinde yaşamaya devam ediyor. Onun ismini taşıyan merkezin Ukrayna'yı, Kakha'nın reformlarının Gürcistan'da getirmekte olduğu ekonomik özgürlük ve nihai refah seviyesiyle aynı seviyeye taşıyacağını ancak ümit edebiliriz.

BÖLÜM 7

SONUÇ: AMERİKA BİRLEŞİK SOSYALİST DEVLETLERİ

Temmuz 2018

"Ne haber Yoldaş? Robert'i Chicago Hyatt Regency'nin konferans salonunun girişinde karşıladım, Amerikan sosyalistlerinin en büyük yıllık toplantılarına sızmaktaydık.

"Bu sanki APEE'nin bir Bizzaro-World[1] versiyonu gibi" diye cevapladı.

Buna gülmem lazım. Özel Girişim Eğitimi Birliği (APEE) "kolejlerden ve üniversitelerden, kamu yararı gözeten politika enstitülerinden ve serbest girişim sistemi üzerinde çalışma ve destekleme konusunda ortak ilgi gösteren endüstrilerden gelen öğretmenleri ve akademisyenleri" bir araya getirir.[2] Robert ve ben çok eski üyeleriz, geçmişte başkanlık yaptık ve APEE'nin yönetim kurulunda yıllarca hizmet verdik. Bu kesinlikle bizim alışıldık kalabalığımız değildi.

Kendine yetersiz bakım gösteren, hijyenik olmayan erkekleri ve ataerkil sisteme bir darbe vurmak istemiş, kasten çekici gözükmeyen kadınları beklemiştik ve anında onları fark ettik. Fakat bu tipler aslında azınlıktaydılar. Katılan insanların çoğu bir konferansta bekleyebileceğinizden daha gündelik giyinmişti ama oldukça normal görünüyorlardı.

1 -*çev.n.* DC Comics tarafından yayınlanmış bir çizgi roman serisi. Bizzaro-World (Garip Dünya) her şeyin bizim dünyamızdakine ters olduğu küp şeklinde bir dünyaydı. Birçok süper kahramanın Garip eşdeğerleri oradaydı ve örneğin BatMan son derece beceriksiz bir dedektifti.

2 The Association of Private Enterprise Education, www.apee.org.

Bizim standart ekonomist üniformamız olan hakiler, frak gömlekler, kravatlar ve mavi spor ceketler burada çok göze çarpardı ve biz de günlük kıyafetlerle gitmiştik. Kot pantolonum ve Brooks Brothers gömleğim herhangi bir ilgi çekmedi üzerime. Robert ve iş arkadaşı Daniel Serralde Komünist kırmızısı tişörtleriyle benden bile iyi araya kaynamışlardı. Bu bir saha araştırmasıydı. Kendimize gereksiz dikkat çekmek istemedik fakat orada insanları aldatmak için de bulunmuyorduk.

Özgür olmayan dünyayı dolaştıktan ve ekonomik durgunluğa, açlığa, yoksulluğa ve sosyalist rejimlerin empoze ettiği politik zorbalığa tanıklık ettikten sonra Robert ve ben Sosyalizm Konferansına gelmiştik çünkü kendi sorumuza cevap arıyorduk: Bu kadar çok Amerikalı, özellikle de yeni bin yıl gençleri, sosyalizmi nasıl bu kadar iyi bir şey olarak görebiliyordu? Kendilerini genç sosyalistler olarak adlandıran bu insanların söyleyeceklerini duymaya geldik ve etrafta bol miktarda yeni kuşak vardı.

Aslında bizi çıkık gösteren şey kıyafetlerimiz değil yaşımızdı. Kalabalığa göz gezdirdiğimizde tahmin ettik ki üçte ikisinden fazlası otuz beş yaşın altındaydı. Bir sonraki en geniş demografik, şu anda yetmiş veya daha yaşlı olan 1960 hippileriydi. 1980'lerde veya 90'larda, yani Ronald Reagan, Margaret Thatcher, halefleri George H. W. Bush [Baba Bush], John Major ve sonrasında sosyalizmin oldukça kesin bir şekilde çürütüldüğünü hissettiren Berlin Duvarı'nın çöküşü yıllarında olgunluğa ulaşmış bizim gibi çok az insan vardı.

Tüm koridorlarda genç insanlar üzerlerinde "Topluluk Dayanışması", "İnsanlar kârdan önemlidir" ve "Zenginleri vergilendirin, hem de çok" gibi ahmakça sloganlar yazan tişörtler ve diğer şeyler satıyorlardı. Arada birkaç tane "Faşizmi Ezin" veya "Daha Fazla Polise Hayır" yazan

sempati gösterebileceklerimiz vardı ama çoğunluğu birisinin on beş yıllık mürekkep püskürtmeli yazıcısında yazılmış gibi görünen Komünist kedi takvimleri gibi aptalca şeylerdi. Bunları oldukça kapitalist bir fiyat olan yirmi dolardan satıyorlardı. Robert'i dirseğimle dürttüm. "Bu çocuklar kesinlikle bir avuç kommiye bir şeyler satmak için girişimciliğe soyunmuş gibiler."

"Yok, bu sadece tipik sosyalist kara borsa," dedi.

Ve haklıydı. Bu kara borsa kapitalizmlerinin tek bir tanesi bile resmi gözükmüyordu. Otele ve konferans düzenleyicilerine para ödenerek kayıt yapılan masalardan satmıyorlardı bu malları. Canları istediği gibi satıyorlardı, çadır kumaşından yapılmış çantalardan, yerlerdeki yığınlardan ve karton kutuların içinden satış yapıyorlardı. Bir sebepten dolayı normal otel konferans kuralları zorlanmamıştı.

Kayıp olduğu görünen başka bir şey de sosyalizmi neyin oluşturduğunun açık tanımıydı. Her çizgiden Komünistler ve sosyalistler en azından bir şeyde hem fikir olurlar: özel mülkiyet yürürlükten kaldırılmalı ve ortaklaşa mülkiyetle değiştirilmeli. Bunun pratikte geldiği anlam, devletin "üretim araçları" tanımına giren her şeyi, ham maddeler, fabrikalar ve iş gücü de dahil olmak üzere kontrol etmesi gerektiğidir. Neyin üretileceğine, nasıl üretileceğine ve kimin için üretileceğine bireyler değil devlet karar vermelidir. Fakat konferansın açılış toplantısının odağı bu değildi.

Bu toplantıda üç konuşmacının konuşması planlanmıştı: aktivistler Haley Pessin, Denise Romero ve *The Nation* adlı solcu derginin spor yazarı Dave Zirin. Fakat toplantının daha başlarında herkes eyleme geçti ve insanların çoğu kendiliklerinden "İstenildiği zaman özgür kürtaj hakkı. Evet, yapabiliriz," diye bir veya iki dakika boyunca bir ağızdan bağırdılar.

Sosyalizm Konferansı'ndaki kalabalık "Serbest Kürtaj! Evet, yapabiliriz!" tezahüratlarından sonra alkışlıyor

Sovyet Rusya'sı ve Castro'nun Küba'sı yüksek kürtaj oranlarına sahip olsalar da, serbest kürtaj, bir sosyalizm konferansının açılış toplantısına katılan insanlar için heyecan duyulacak garip bir şey gibi göründü. Ne de olsa kürtaj sosyalist sistemin tam olarak bir temel direği değildir.

Garip bir şekilde, açılış toplantısındaki konuşmacılardan hiçbiri merkezi planlamanın ve özel mülkiyeti yok etmenin önemi hakkında bir laf etmedi. Bunun yerine "Anayasa Mahkemesinin cehenneme kadar yolu var" gibi şeyler duyduk, çünkü mahkeme yakın zamanda sendikaların sendika üyesi olmayan çalışanlardan zorla harç toplama gücünü sınırlayan bir karar almıştı. Aynı zamanda göçmenlik krizi ve illegal göçmen ebeveynlerin çocuklarından ayrı tutulması hakkında bir sürü şey söylendi.

Duyduklarımızın çoğu, Marx veya sosyalizmle çok az ilişkisi olan geniş bir çeşitlilikteki solcu politik duruşlar için destekti. Birer liberal olarak aslında oldukça fazlası-

na biz de katılıyorduk fakat katılımcıların bilmiyor gözüktükleri tek şey, ekonomiydi.

Konuşmacılar "kapitalizmi" eleştirdiler (bu kapitalizmi ABD'nin karma ekonomisine eşit tutuyorlardı) fakat sosyalist sistemin nasıl gözükeceğinden veya nasıl işleyeceğinden çok az konuştular. "İnsanların kârın önüne koyulduğu" bir dünya yaratmak hakkında tutkuyla konuşuyorlardı fakat sosyalizmin bunu nasıl gerçekleştireceğini anlatmıyorlardı. "Kapitalizm adı verilen iğrenç vahşi sistem" hakkında çok şey duyduk ve "Komünizmin kazanacağı" konusunda güvence aldık! Bu yorum coşkulu bir alkış kopardı.

Toplantıdan sonra Robert'le ben bölünerek fethetmeye karar verdik. 1973'te bir sağ kanat darbesi sırasında intihar etmiş olan Şili'nin seçilmiş sosyalist lideri Salvador Allende hakkında bir oturuma gitti o. Birkaç dakika sonra benim katıldığım oturuma sessizce girdi ve yanıma oturdu. "Allende oturumu ertelendi. Belli ki konuşmacı işe çağrılmış," diye fısıldadı gülmesini zorlukla tutarak. Bu konuşmacının nerede çalıştığını merak etmekten kendimi alamadım.

Ben Kore üzerine bir oturuma katılıyordum ve onun Komünizmin kazanıyor olmasına bir örnek olduğunu duyup duymayacağımı merak ediyordum. Böyle bir şans yoktu tabi. Başlığı "İmparatorluk ve Direniş: Kore'nin Gizli Tarihi" olan oturum Diana Macasa ve David Whitehouse'un konuşmalarını içeriyordu. Diana Uluslararası Sosyalist Organizasyonunun San Francisco dalının bir üyesi. San Francisco körfez alanında eylemler yapan eylemcilerden biri aynı zamanda ve birkaç sosyalist yayını var. Diana ve David ifadelerinin çoğunu Kore'nin Japon, Rus, Amerikan ve Çin emperyalistlerinin hakimiyetine karşı nasıl boğuştuğuna odaklamıştı.

Duyduklarımızın çoğu gerçeklere dayanıyor gibiydi, fakat Güney ile Kuzey Kore ekonomilerinin farklılıklarını tartışmayı unuttular. Diana hatalı bir şekilde "Güney Kore kapitalizmin bir sonucu olarak günümüzde dünyanın en eşitliksiz ülkelerinden biridir" iddiasında bulundu.

Fakat değildir.

Ekonomistler ülkeler içinde gelir eşitsizliğini ölçmek için Gini katsayısı olarak adlandırılan bir şey kullanırlar. 2015'te Güney Kore'nin Gini katsayısı olan 33,5 onu dünyada veri alınabilen seksen iki ülke arasında beşinci en eşit ülke yapmıştı.[1] Daha genel olarak, Robert'in endeksi ile yapılan araştırmalar gösterdi ki, bir ülkenin kapitalizminin büyüklüğü ile gelirlerinin ne kadar eşitsiz olduğu arasında bir ilişki yok. Özgür ekonomilerle özgür olmayan ekonomilerdeki fakirler arasındaki büyük fark, onların ortalama gelir *seviyeleridir.* Ekonomik özgürlüğe en çok sahip ülkelerde nüfusun en fakir yüzde 10'u yılda yaklaşık 12.000 dolar kazanıyor.[2]

Konuşmanın David'in konuştuğu kısmında Kuzey ile Güney Kore'nin ekonomilerinin 1970'lerde nasıl birbirlerinden uzaklaştığını tarif etti. Doğru bir şekilde 1990'larda Kuzey'in 10 milyon insanının, yani nüfusun yüzde 10'unun açlıktan öldüğünü belirtti. Güney'in eşitliksiz olsa da görece zengin olduğunu ve Kuzey'de birçok insanın ayda altmış dolardan azıyla yaşaması gerektiğini kabul etti.

1 Frederick Solt, "The Standardized World Income Inequality Database," Social Science Quarterly 97 no. 5 (2018): 1267-81. Harvard Dataverse, https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=hdl:1902.1/11992.

2 Economic Freedom of the World: 2017 Annual Report, www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2017-annual-report.

Kuzey Kore'nin devletin üretim araçlarının çoğuna sahip olduğu bir sosyalist ekonomik sisteme sahipken Güneyin kapitalizmi kucakladığından tek bir söz bile edilmemesini hayret verici bulduk. Bunun yerine David Kuzeyin ekonomik çöküşünün suçunu doğal afetlere, Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Sovyet yardımlarının bitişine ve Amerikan ekonomik yaptırımlarına attı. Sovyet ekonomik yardımının Kuzey Kore'yi desteklediği ve dünya ile daha serbest ticaretin Kuzeye (ve aynı şekilde Küba'ya da) fayda sağlayacağı doğru olsa da, Sovyet ekonomik yardımı ekonomik büyümenin ana sebebi asla değildi. Kapitalist Asya Kaplanı ülkelerinin çoğunun minimal dış yardımlarla zenginleştiğiyle aynı dönemde Kuzey Kore geriliyordu.

Kuzey Kore'nin devlet işletmesindeki ekonomik sistemi o ülkenin fakirliğinin uzak ara en büyük sebebidir. Güçlü pazarlar olmadan, dış dünya ile ticaret, delinmiş bir radyatörü koli bandıyla tamir etmek gibidir. Doğal afetleri suçlamak, bu afetler kapitalist ülkelere uğradığında neden bu kadar yıkıcı olmuyor sorusunu peşinden getirir.

Sosyalizm Konferansındaki konuşmacıların sosyalizm hakkında çok az konuşmasına neden şaşırmıştık? Yani sanırım kimse Kuzey Kore'ninkine benzeyen bir sistemden hoşlandığını itiraf etmek istemiyordu. Yine de, ABD'nin yaklaşık kırk şehrinde kolları olan Uluslararası Sosyalist Organizasyon (ISO) konferansın sponsorlarından biriydi ve üyelerinden birçoğu katılımcılar arasındaydı. ISO gerçek sosyalizm istediği konusunda oldukça açık sözlüdür, yani Robert ve benim bu terimi kullandığımız anlamda bir sosyalizm ister. ISO'nun web sitesinin "Durduğumuz Yer" başlıklı bir manifestosu vardır. Açılış paragrafı şöyledir:

> Savaş, yoksulluk, sömürü ve baskı, kapitalist sistemin ürünleridir, azınlık hükmeden sınıfın çoğunluğun emeğinden kar ettiği bir sistemin yani. Bunun alternatifi sosyalizmdir, emeklerinin yarattığı zenginliğe ortaklaşa sahip olan ve kontrol eden işçileri temel alan bir toplumdur. Karl Marx ve Frederick Engels tarafından kurulan, V. I. Lenin, Rosa Luxemburg ve Leon Trotsky tarafından devam ettirilen Marksist geleneğe vekalet ediyoruz biz.[1]

Fark edilir bir şekilde bu listede Kim Il-Sung, Castro, Mao ve Stalin eksiktir. Söyledikleri şey şudur: "Bir sosyalist toplum sadece işçiler kolektif olarak o zenginliği kontrol altına alırsa ve kar yerine insan ihtiyaçlarına göre üretimi ve dağıtımı demokratik olarak planlarlarsa kurulabilir."[2] Burada demokratik kelimesine dikkat edin. Sihirli "demokratik" kelimesini ekleyerek şunu iddia ederler:

> Çin, Küba, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku gibi ülkelerin sosyalizmle hiçbir ilgileri yoktur Bunlar devlet kapitalizmi rejimleridirler. Bu ülkelerdeki işçilerin bürokratik egemen sınıfa karşı mücadelelerini destekliyoruz.[3]

Özetle, ISO sosyalizmin esas tanımlayıcı özelliğini destekler: üretim araçlarının özel mülkiyetini yok etmek ve yerine kolektif mülkiyeti koymak ve bu da sonrasında pa-

1 ISO Education Department, "Where We Stand: The politics of the International Socialist Organization," International Socialist Organization, www.internationalsocialist.org/wp-content/uploads/2017/11/Where_We_Stand.pdf, 1.

2 ISO Education Department, "Where We Stand," 1.

3 ISO Education Department, "Where We Stand," 1.

zarları merkezi planlamayla değiştirmek anlamına gelir. Fakat planlamaya "demokratik" kelimesini yapıştırsalar da bu hala kolektif mülkiyetin gerçek dünya uygulamalarını iddia etmek anlamına gelir. Bahsettikleri şey, daima politik tiranlıkla sonuçlanmış şey değil midir? Ah, fakat Venezüella'yı hatırlar mısınız? Orası da demokratik sosyalizm değil miydi? Değilmiş aslında. Robert bunu şimdi size açıklamak zorunda kalacak. Ben o oturumu kaçırmıştım çünkü.

İkinci gündü. Cincinati Kızılları şapkamı giyiyordum (haha, anladınız mı?) ve "Venezüella'da Sosyalizm Başarısız mı Oldu?" başlıklı bir oturumda tıkabasa genç sosyalistlerle dolu bir odada oturuyordum. Venezüella'daki sosyalizmin ya sosyalizmle ilgili olmayan örneğin petrol fiyatlarının düşüşü gibi nedenler dolayısıyla başarısız olduğunun kabul edileceğini, ya da aksine tüm kanıtlara rağmen hala başarılı olduğunun ve zamanın sosyalistlerin haklı olduğunu göstereceğinin savunulacağını bekliyordum.

Konuşmacı Eva Maria şu anda Portland'da yaşamakta olan Venezüella doğumlu bir sosyalistti. Eva şu anda Venezüella'da yaşanan krizle ilgili oldukça bilgili ve çoğunlukla mükemmel bir özet yaptı. Gıda kıtlıklarından, yozlaşmadan ve itiraf edeyim beni şaşırtan bir dürüstlükle Maduro'nun politik baskısından bahsetti. Venezüella'daki sosyal kazanımların çoğunun devletin kasalarını 2.000'lerin ortalarında ağzına kadar doldurmuş olan yüksek petrol ücretleri sayesinde sağlık sistemine ve eğitime çok para harcayabilmesi sayesinde gerçekleştiğini bile kabul etti.

Otuz dakikanın ardından vitesi değiştirdi ve Chávez ile Maduro'nun "devlet kapitalizmini" kınamaya başladı.

Bir dakika. Ne? Venezüella'nın kapitalist sistemi mi dedi?

Evet, aynen öyle. "Sosyalizm Venezüella'da başarısız olmadı, çünkü hiç denenmemişti zaten!" diye bağırdı odaya. Buharlı ve gittikçe havasızlaşan odadaki çılgın alkışlara doğru.

Eğer bir numaralı seçenek Venezüella'nın sosyalizminin başarısız olduğunu itiraf etmekse ve iki numaralı seçenek her şeye rağmen hala korunabileceğini savunmaksa, buradaki üçüncü seçeneği kesinlikle beklemiyordum: Venezüella'nın ekonomisi çökmüştü çünkü çok kapitalistti! Chávez ve Maduro'nun tüm o sosyalist konuşmalarına ve Batılı sosyalistlerden aldıkları tüm o övgülere rağmen, Venezüella gerçekten de en az o bildik ABD kadar kapitalistti.

Yani o öyle iddia ediyordu.

Üniversitedeyken, profesör şirketleri devletleştirmenin ve fiyatları kontrol etmenin kapitalizmin ayırt edici özelliği olduğunu açıkladığında sanırım dersi kaçırmışım.

Bu, sosyalistlerin on yıllardır oynamış olduklarıyla aynı kirli numara. İşler ne zaman yokuşa sarsa, kaçınılmaz olarak onun "gerçek" sosyalizm olmadığını iddia ederler.[1] Tüm bu olayı bir parça iki yüzlülükten ve bir

1 *-ed.n.* Bu mantıksal yanıltmaca (safsata) girişimi bilim çevrelerinde iyi bilinen ve "Hiçbir gerçek İskoç safsatası" olarak adlandırılan kandırma (kendilerini de) girişimidir ve daha önce yayınladığımız bilim kitaplarında evrim karşıtlarının sıklıkla uyguladıkları anlatılan bir gerçekleri saptırtma yöntemidir. Bu girişimde kişi, gruba yapılan bir eleştiriyi bertaraf etmek için grup tanımını saldırı yapılan üyeyi gruptan çıkararak yeniden tanımlamaya çalışır.

Kişi A: Hiçbir İskoç lapasına şeker koymaz.
Kişi B: Ama Amcam Angus bir İskoç ve lapasına şeker koyuyor.
Kişi A: Fakat hiçbir *gerçek* İskoç lapasına şeker koymaz.

parça rahatsız edici olmaktan çok daha önemli bir şey olarak görüyorum. Sosyalistler, demokratik veya değil, 2.000'lerde Venezüella'yı büyük sosyalist deneyim olarak göklere çıkartıp herkese gösterdiklerinde masaj şuydu: "Gördün mü, sana böyle olacağını söylemiştik; sosyalizm işe yarıyor!" Fakat başarısızlık gerçekleştiğinde mesaj birden şuna değişti: "Hayır, bekle, bu gerçek sosyalizm değil!" İşler iyiyken o sosyalizmdir, ama kötüyken değildir.

Belki burada bu kadar sert olmamam gerek. Eminim ki bu konferansa katılanların çoğu Venezüella türünde sosyalizmi, Sean Penn'in ve diğerlerinin ona övgü şarkıları yazdıkları 2.000'lerdeki parıldayan günlerinde bile övmüyorlardı. Bu konferanstaki sosyalistler "aşağıdan gelen sosyalizm" diye adlandırılan bir şeyi tercih ediyor gibi görünüyorlar. Bu idealleştirilmiş bir dünya, işçiler ortaklaşa şirketlerin sahibi oluyorlar ve sadece diğer işçi-yönetimindeki yerel şirketlerle ticaret yapıyorlar. Devletin burada oynayacağı çok az rol olduğundan neredeyse anarşizm görüş açısıyla aynı. Kabul etmem gerekiyor, SSCB'de, Çin'de, Küba'da veya Venezüella'da denenmiş olan şey bu devletsiz görüş değil.

Yine de bu ideolojinin gerçek dünya sosyalizminin pratiğine nasıl uyduğundan emin değilim. Lenin ve Trotsky bir hippi komününün liderleri değillerdi, harfi harfine devlet sosyalizmini yarattılar ve dünyaya yaymak için canla başla çalıştılar. Herhangi bir büyük toplumda devleti sosyalizmden ayırmak, özel mülkiyeti kapitalizmden ayırmaya çalışmak gibidir. Gerçekleştirilemez. Noktayı kaçırmış olanlar için bir kez daha tekrarlayacağım: sosyalizm pratikte *devletin üretim araçlarını kontrol etmesi ve sahip olması* anlamına gelir. Lenin ve Trotsky için sosyalizmin anlamı buydu ve bugün de sosyalizmin geldiği anlam bu.

Eğer bu çocuklar komünlerde yaşamak ve buna sosyalizm demek istiyorlarsa bize göre hava hoş, yapsınlar. Ancak anlamaları gerekir ki bu küçük gönüllü komünler de, daha büyük sosyalist sistemlerin yaşadıklarıyla aynı ekonomik bilgi ve teşvik problemleriyle karşı karşıya kalırlar, daha küçük bir ölçekte olsa da. Böylesine küçük bir nüfusta iş bölümü komünün tüm ihtiyaçlarını karşılayamayacağından, kesin bir şekilde komün dışındaki piyasalara bel bağlamak zorunda kalacaklardır (tabi son derece düşük bir hayat standardına razı olmazlarsa).[1] Komünün asla bir iPhone yapamayacak yoldaş. Veya bir kalp ameliyatı.

"Aşağıdan gelen" sosyalizmi hayal eden bu genç ve saf sosyalistler bir ikilemin ortasında hapsolurlar. Devletsiz komünler sadece küçük bir ölçekte ve onların dışında kapitalist olan bir dünyada işe yarayabilirler (tabi zayıf biçimde). Ama komünlerinin içinde bulunduğu kapitalizmi de sosyalizmle değiştirmek isterlerse, ekonomiyi planlamak için merkezileşmiş güç gerekir. Eninde sonunda bu süreç devlet hakimiyetiyle, kontrolle ve zorba yönetimle sonuçlanır.[2] Devlet mülkiyetine yol açmayan

1 Amerikan göçmenlerinin deneyimleri küçük ölçekli komünlerde çalışmaya teşvik problemlerini resmeder. 1620'de Plymouth Plantasyonu kurulduğunda sistem olarak komünal (umumi) mülkiyet haklarıyla kurulmuştu. Yiyecek ve diğer malzemeler ortak bir yerde tutuluyor ve eşitlik ve ihtiyaç ilkesine göre dağıtılıyordu. Bunun sonucu olarak 1623'e kadar kronik gıda kıtlıkları yaşandı ve sonrasında özel arazi parselleri dağıtılarak her aile kendi beslenmesinden sorumlu kılındı. Benjamin, William Bradford'un 1647'ye dair bu hikayesi üzerine Indepent gazetesinde bir makale yayınlamıştı: www.Independent.Org/news/article.asp?id=1423.

2 *-ed.n.* Muazzam muhteşemlikte bir Netflix belgeselinde, bir büyük tarikat komünü anlatılır. "Wild Wild Country" isimli bu belgesel Osho isimli (kökeni tartışılabilir şekilde sınırsız serbest seks olan) tarikatı konu edinir. Hintli tarikat liderinin Hindistan'da batılıların da büyük miktarda katıldığı bir tarikatı nasıl başlattığı, Hint devletinin tarikattan rahatsız olması nedeniyle tarikatın ABD'ye taşınarak muazzam bir komünü (muazzam

toplum genelindeki "aşağıdan gelen" sosyalizm bir terim karmaşasıdır.

Şimdiye kadar üretim araçlarını kolektifleştirmiş tüm devletlerin bir tanesi bile sosyalist değilse bu sosyalizm ne halttır öyleyse? Sorduğumuz birçok konferans katılımcısı, sosyalizmin basitçe çeşitli marjinal gruplar için dünyayı daha iyi bir yer haline getirmeye doğru çabalamak anlamına geldiğini söyledi. Çok azı doğru bir şekilde ortaklaşacılığı ve üretim araçlarının devlet mülkiyetini sosyalizmin tanımlayıcı karakteri olarak anlattı ve bunların da çoğunun buraya geliş amacı bunu övmek değildi.

Ben [Benjamin] açılış toplantısının sonuç kısmından sonra üç genç kızla konuşmuştum, üçü de Berkeley Uluslararası Sosyalist Organizasyonu ile ilişkili görünüyorlardı. Onlara dedim ki, "Sosyalizm üzerine bir kitap yazıyorum ve genç insanları sosyalizme neyin çektiğini daha iyi anlamak için size birkaç soru sorsam sorun olur mu?" Seve seve kabul ettiler ve konferansa neden katıldıklarını sordum onlara.

Çekici, iyi giyimli bir kız ilk cevap verdi. "Trump yüzünden ortaya çıkan baskı, göçmen hakları, Siyahilerin Yaşamının Önemi, yerlilerin hakları."

---

derken gerçekten muazzam) nasıl kurduğu, bir süre sonra tarikatın zeki liderinin kendi köşesine çekilmesi nedeniyle gücü elde etmek için her türlü yola baş vuran bir yardımcısının nasıl (kelimenin tam anlamıyla) terör estirdiği muazzam bir belgeselcilik yeteneği ve eğlendiriciliğiyle anlatılır. Olaylar sonra toplu zehirlemelere, silahlı çeteciliğe ve adam kaçırmalara kadar ciddileşince FBI komünü basmış, ABD devleti tarikatı kapatmış, liderini sınır dışı etmişti ve olaylardan sorumlu tarikat yöneticileri ortadan kaybolmuştu. Bu Osho (felsefesi) kitapları Türkiye'de de yüzbinlerce satıldığından, belki siz de bu konudan haberdarsınızdır.
www.imdb.com/title/tt7768848/

Ve arkadaşı "birçok yoldaşla tanışmak istedim" dedi.

Üçüncü kızın saçlarında yeşil boyalı kısımlar vardı ve paspal giyinmişti. Bana "sosyalizme yeniyim ve en iyi arkadaşlarımı tanımaya geldim fakat herkesle dayanışma için de buradayım" dedi.

Onlara sosyalizmin özünü sordum. Bir tanesi "eğilmez sosyalizmin sistematik değişime ve her türden baskıcılığa son vermeye adandığını" söyledi. Bunun özel mülkiyeti ortadan kaldırmak anlamına gelip gelmediğini sordum ve "Her şey ortadan kaldırılsın, sadece özel mülk değil. Sınırlar kaldırılsın, kiralar, her şey" dedi. Intersectionality hakkında bir şeyler de söyledi ama bir b*k anlamadım.[1]

Kitabın bu noktasında bahse girerim Robert'le benim son akşam oturumundan sonra soluğu otelin barında aldığımıza şaşırmazsınız. Niyetimiz konferans katılımcılarıyla görüşmeye devam etmekti, elbette. Anti-Kahraman IPA, bira musluğuna bağlanmıştı. Musluğun kolu havaya kaldırılmış yeşil bir yumruktu ve bileğinde parlak kırmızı bir yıldız vardı.

Anti-Kahraman IPA, Devrim Biracılık'ın, yani Illinois'in en büyük bağımsız mülkiyetli bira şirketinin bir ürünü. Otel belli ki bu hafta sonu gelecek konuklarını iyi tanıyormuş. İyi sattı ve tadı da iyiydi. Devrim Biracılık'ın ürettiği yirmi yedi ana biradan birisi bu, bir sürü başka özel biralar da üretiyor. Bu IPA'ya ek olarak şirket Belçika quadrupel'leri, arpa şarapları, Amerikan stili Alman biraları, yulaftan yapılan siyah biralar, kırmızı biralar ve birçok başka çeşit de üretiyor. Alkol içerikleri greyfurt radler'inde 2,3'ten bir arpa şarabındaki 16,6 ya kadar değişiyor. Şirketin alüminyum kutularından ve fıçı musluğu kollarından birçoğu yukarı kaldırılmış yumrukları, kızıl yıldızları ve diğer Marksist esinli görselleri kullanıyor.

1 -*ed.n.* Feminizmle alakalı bir şey büyük olasılıkla, ama araştırmayı size bırakalım. en.wikipedia.org/wiki/Intersectionality

Fakat size söyleyeyim, bu özel mülkiyetteki şirket öyle çok çeşitte ve öyle yüksek kalitede bira üretiyor ki, ziyaret ettiğimiz hiçbir sosyalist ülke onun yanına bile yaklaşamazdı. Ve bu çocuklar bu biraları yalayıp yutuyorlar. Ancak adil olmak gerekirse, bahse girerim Küba'nın su gibi birasını ve belki de tadı bir halta benzemeyen Kuzey Kore birasını da, musluğa bağlanmış olsalardı içerlerdi.

O akşam ikimiz de benim şu Berkeley'den gelen kızlarla yaptığıma benzer sohbetler etmiştik. Robert dışarı çıktı ve tüm dünyevi mal varlığını sırt çantasında taşıyormuş gibi görünen bir genç adamdan bir sigara otlandı. Ona sosyalizmle nasıl ilgilenmeye başladığını sordu. Cevabı, ve yemin ediyorum ki bu doğru, bir gece bir tişörtte Che resmi gördüğü, Che'yi ve ardından Küba Devrimini araştırmaya karar verdiğiydi. Propaganda tişörtleriyle istediğiniz kadar dalga geçebilirsiniz ama bu davaya yeni yoldaşlar kazandırmaya devam ediyorlar.

Arkadaşımız Daniel Serralde aslında bir sosyalist aileden geliyor. Genç bir bayan barda bunu duyunca coşkun bir şekilde bağırdı "Amanın, sen bir kızıl bebek bezi bebeği misin?!" Daniel yanıtladı: "Neredeyse." Büyükbabasının Basklı ve Yahudi olduğunu ve Cumhuriyetçilerle birlikte Franco'ya karşı savaştığını açıkladı. "Hooşmuş" diye ciyakladı kadın. Faşistlere karşı savaşmış bir akrabaya sahip olmak bu toplulukta size ciddi fiyaka verir.

Robert seçim hakkı (kürtaj kararı hakkı) yanlılığı eylemciliğinden koyu sosyalist eylemciliğe doğru ilerlemiş iki genç bayanla konuştu ve gerçekten de kürtaj ve çevresel eylemcilik sosyalizme giden yaygın bir geçiş ilacı gibi görünüyor. Konferans oturumlarından birçoğu "sosyal adalet" konularında büyük bir endişeyi seslendiriyordu; özel mülkiyeti yok etmek ve yerine müşterek mülkiyeti koymak daha çok sonradan akla gelen bir şeydi.

Eğer konferanstaki katılımcıları gerçekten neyin ilgilendirdiğine dair bir tat istiyorsanız (tabi Marx ve Lenin'e övgü şarkıları söylemek dışında) işte konferans oturumlarının birkaçının listesi:

- Okulda Siyahi Yaşamları Önemlidir
- Sınırların Olmadığı Bir Dünya mı?
- Marksizm, Uluslar ve Göç
- Kapitalizm ve Cinsiyet Ayrımı
- Kızıl Gücün ve Amerikan Yerlisi Hareketinin Yükselişi
- Savaş Karşıtı Sanatçılar
- Cinsiyet ve Sakatlık
- Kimin Klinikleri? Bizim Kliniklerimiz! Kürtaj haklarını savunmak
- Sosyalistler Beyaz Ayrıcalığı Hakkında Ne Diyor?
- On Bir Milyon Birden: Göçmen Hakları İçin Savaş
- TrumpCare'den Herkes İçin Sağlık Yardımına: Tek Ödeyenli Sağlık Bakımı için Büyüyen Hareket
- Sosyalizm ve Kadınların Özgürlüğe Kavuşması
- Başkaldıran Atletler: Günümüzün Sporunda Siyahi Yaşamları Önemlidir
- Trump altında ABD Emperyalizmi
- #MeToo'dan Artık Yeter'e: Cinsel Tacizleri ve Saldırıları Nasıl Sonlandırabiliriz?
- CSI Size Yalan Söylüyor: Cezai Hükümlerde Çöp Bilim
- Direniş Kraliçeleri: Bir Devrimsel Drag Gösterisi

Olay şu ki, Robert ve ben de bu oturumlarda tartışılanlarla aynı şeyler konusunda endişeliyiz, fakat bunların sosyalizmle ne alakaları olduğu belli değil.

"Sınırları Olmayan Dünya" oturumuna gitmiştim. Konuşmacı, açılış toplantısındaki aktivistlerden biri olan Denise Romero'ydu. Delice oldukları kolayca kanıtlanabilecek bir sürü şey söyledi. Örneğin "Kapitalizm devriliyor çünkü aşırı üretiyor ve sonra satamıyor" diye iddia ediyordu.

Yani, hayır.

İnsanların genel olarak mallara ve hizmetlere neredeyse sınırsız arzusu var fakat belli bir mal veya hizmet aşırı üretilmişse fiyatı düşer ve şirketler üretimlerini aşağı çekerler.

Bir başka yumurtlaması "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması [NAFTA] kötü çünkü Meksikalıları sömürüyor" idi. Aslında NAFTA Meksika ekonomik gelişimini gazlamış ve birçok insanı yoksulluktan çıkartmıştır. Bu güçlü Meksika ekonomik büyümesi aslında göç dalgasını dizginlemiştir. Meksika'dan göçler NAFTA'nın ilk zamanlarında patlamış olsa da, günümüze gelindiğinde artık ABD'ye gelenlerden çok Meksikalı evine geri dönüyor.[1]

Ne Robert ne de ben sınırları, yani onun "politikacıların haritaya çizdikleri çizgiler" olarak adlandırdığı şeyi sevmeyiz. İkimiz de büyük serbest ticaret savunucularıyız. Adam Smith'in zamanından beri ekonomistler bilir ki, ülkeler arasında mallar alınıp satılırsa, bu durum sınırın her iki tarafındaki insanları da daha zengin yapar. Aynısı serbest sermaye akışı için de geçerlidir. Ve tahmin

1 Ana Gonzalez-Barrera and Jens Manuel Krogstad, "What we know about illegal immigration from Mexico," Pew Research Center, December 3, 2018, www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/03/what-we-know-about-illegal-immigration-from-mexico/.

edin, aynısı başka bir yere gitmek isteyen insanlar için de geçerlidir. İnsanların ülkeler arasında hareket etmelerinin serbest olması gerektiğini düşünürüz çünkü bu durum hem göçmenlere hem de varış noktalarındaki ülkelerin yerli vatandaşlarına fayda sağlar.

Bu son kısım sizi şaşırttı mı? Şaşırtmamalı. Kapitalizm, ki bununla serbest piyasaları kastediyoruz, sorumlu yetişkinleri ticaret yapmaktan kısıtlayacak herhangi bir devlet yasasından veya düzenlemesinden kaçınır, nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar.

Bir işçi Massachusetts veya Ohio'dan Texas'a çalışmak için taşındığında, tıpkı Robert ve benim yaptığımız gibi, bunu yapar çünkü kendi çıkarına olduğunu düşünür ve onu tutan işveren belli ki onun elde olan en iyi aday olduğunu düşünmüştür. Seçimlerimizin altında yatan bu ekonomik esaslar, işçi ister bir Meksikalı, ister Somalili, isterse de Endonezyalı olsun, farklı değildirler.

Ekonomistler, eğer uluslararası göç kısıtlamaları kaldırılırsa dünyanın muazzam ekonomik kazançlar edineceğini tahmin ediyorlar. Ekonomist Michael Clemens kazançların *dünyanın* GYH'sının yüzde 50'si ila 150'si arasında olacağını öne sürmüştür.[1] Ortalamada bu küresel gelirin ikiye katlanmasıdır. Ve en büyük kazananlar göçmenlerin kendileri olacaktır. Daha büyük küresel göç dünya yoksulluğunda muazzam bir düşüşe katkıda bulunacaktır: tıpkı günümüzde Çin'de gerçkleşen ve Pekin ile Şangay'da tanık olduğumuz iç göçte olduğu gibi.

1 Michael Clemens, "Economics and Emigration: Trillion-Dollar Bills on the Sidewalk?" Journal of Economic Perspectives 25, no. 3 (2011): 83-106.

Bu durum *Fox News*[1] kanalı izleyen insanlara şaşırtıcı gelebilir fakat göçmenlerin gittikleri ülkelerin yerlileri de kazançlı çıkar. Göçmenler geldiğinde yerlilerin gelirleri ortalamada artar. Elbette bazı göçmenler bazı yerlilerin ellerinden işlerini alırlar fakat göç aynı anda başka işler de yaratır, çünkü göçmenler de mallara ve hizmetlere ihtiyaç duyarlar. Göç, mallardaki uluslararası ticaret gibi, işleri hem yaratır hem yok eder. Ancak yerliler için uzun dönemde toplam iş miktarı eşit kalır. Uluslararası ticaret, ister işgücünde (göç yoluyla) ister malda olsun (ithalat ve ihracat yoluyla) mesleklerin çeşidini değiştirir ve bizi daha üretken yapar.

Göçle alakalı neredeyse tüm muhafazakâr (ekonomimizi, işlerimizi, maaşımızı ve refah devletini nasıl etkilediğiyle ilgili) korkular, ekonomistler tarafından gerçekleştirilen sosyal bilimler araştırmalarının sonuçlarına terstirler. Tamamı bu konu üzerine yazılmış bir kitabın editörlüğünü yapmıştım. Bu kitap gibi o da genel okuyucuya yönelik yazılmıştı, tabi yiyip içmenin ve ülke ülke dolaşmanın tüm o eğlencesi olmadan.[2]

Çoğu göçler köken ülkedeki baskıcı devlet politikaları yüzünden gerçekleşir. Göçmenler daha fakir ve daha az özgür ülkelerden daha zengin ve daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip ülkelere giderler.

Göçmen teknelerinin Miami'den Havana'ya gitmiyor olmalarının bir sebebi vardır.

1 -*ed.n.* ABD'de Cumhuriyetçi parti yanlısı, 7/24 Trump propagandası yapan, gerçeklerin ne olduğuna bakmadan muhafazakâr dindar şekle sokan bir politik kanal. Cumhuriyetçi muhafazakârlar, Demokrat partinin sosyalizminden korkup bu kanal dışında bir şey izlemez hale gelince (çünkü neredeyse diğer bütün medya sol görüşlülerin elinde), dünyadan kopuk garip bir aleme geçiş yaptılar. Aynı olay bizim ülkemizde de var malesef.

2 Benjamin Powell, ed., *Immigration: From Social Science to Public Policy* (New York: Oxford University Press, 2015).

Aslında sosyalist ülkelerin vatandaşlarını içeride tutmak için duvarlar, nöbetçi kuleleri ve mayın tarlaları inşa etmeleri kaza sonucu değildir. Ve Denise Romero sosyalist konferansındaki "Sınırları Olmayan Dünya" isimli konuşmasında bundan bahsetmeyi unutmuştu. Fakat bazı göçlerin kötü ABD politikaları yüzünden zorlandığı konusunda Denise'e katılıyoruz. Şuna dikkati çekmişti: "Uyuşturucularla ve terörle savaş durumunu sonlandırmak daha az insanı göçe mecbur bırakacaktır." Katılıyoruz. ABD devletinin uyuşturucularla savaşı kazanılamaz çünkü ekonomistlerin diliyle konuşursak bu bir tedarikçi-tarafı savaşı ve talep fiyatlandırmaya karşı çok hassas değil.

Bunun geldiği anlam, eğer ABD devleti bu savaşta bir "zafer" sayısı kazanırsa, kullanım düşeceğine, geriye kalan uyuşturucuların fiyatları artar. Bunun sonucu olarak uyuşturucu kartellerinin net karları yükselir ve böylece yozlaşmış güvenlik kuvvetlerini, silahları ve diğer kaçakçılık ekipmanlarını satın alma güçleri artar. Sonuç Orta ve Güney Amerika genelindeki tüm tedarik zinciri boyunca sonu gelmez bir şiddet artışı döngüsü olmuştur ve kesinlikle birçok insanın bu olayların en şiddetli yaşandığı bölgelerden göç etmesine sebep olmuştur.

Aynı şeyi terörle yapılan savaşta da hissediyoruz. Orta Doğu'da bu terörle ilgili savaşlar ve şiddet, Avrupa'ya doğru göç dalgasının ana sebebidir. Ancak bizim ABD devletinin denizaşırı bölgelerde terörle savaşı ve militarizmi hakkındaki çekincelerimiz sadece göç üzerindeki etkisiyle sınırlı kalmıyor. Bu nedenle "Savaşa Karşı Sanatçılar" ve "Trump Yönetimi altında ABD Emperyalizmi" başlıklı konferans oturumlarında anlatılan noktalara (o kadar sanatsal insanlar olmasak da) sempati duyuyoruz. Fakat savaşa karşı olmak kapitalizm karşıtı ve sosyalizm yandaşı olmayı gerektirmez. Yani savaşa karşı olmak, savaşa karşı olmayı gerektirir.

Aslında kapitalizm savunucuları çoğunlukla savaş karşıtıdırlar çünkü savaş kapitalist yapıları ve özgürlükleri baltalar. Ekonomist arkadaşımız Chris Coyne, *Savaştan Sonra: Demokrasi İhraç Etmenin Politik Ekonomisi* isimli kitabında ABD dış müdahaleye giriştiğinde çok nadiren müdahale ettiği yerde liberal bir toplum olarak adlandırılabilecek bir topluma geçiş yaşandığını gösterir.[1]

Ekonomist Robert Higgs'in klasik kitabı *Kriz ve Leviathan*[2] ABD'deki krizlerin, özellikle de denizaşırı savaşların piyasaların zararına devletin genişlemesine nasıl yol açtığını gösterir.[3] Chris'in bir başka arkadaşımız olan Abby Hall ile birlikte yazdığı son kitabı, *Tiranlık Eve Geliyor: ABD Militarizminin İçsel Akıbeti* göstermiştir ki, ABD'nin dışarıdaki askeri müdahaleleri geri sekerek bumerang gibi geri geliyor ve evdeki özgürlüklerimizi azaltıyor.[4] Gördünüz mü, savaş karşıtlığı sadece solculara ait bir pozisyon değil. Kapitalistler de savaş karşıtı olmalı. Biz savaş karşıtıyız, sınır karşıtıyız, özgür ticaret yanlısıyız (buna özgürce yer değiştirme hakkı da dahil).

Bizim gibi piyasa yanlısı adamların cezai adalet sistemi hakkında da çekinceleri bulunur. Konferansımızın organizatörleri "CSI Size Yalan Söylüyor: Cezai Hükümlerde Çöp Bilim" oturumlarında konuşsun diye sosyalist olmayan kankamız Roger Koppl'u konuşma yapması için davet etmeliydi. Roger'in kitabı *Uzman Başarısızlığı* bu konudaki en iyi kitaplardan biri.[5]

1 Christopher Coyne, After War: The Political Economy of Exporting Democracy (California: Stanford University Press, 2008).

2 -*çev.n. Leviathan*: Yahudi mitolojisinde bir su canavarı.

3 Robert Higgs, *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government* (New York: Oxford University Press, 1987).

4 Christopher Coyne and Abigail Hall, *Tyranny Comes Home: The Domestic Fate of U.S. Militarism* (California: Stanford University Press, 2018).

5 Roger Koppl, *Expert Failure* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018).

Devam edebiliriz ama sanırım fikri anladınız. ABD'nin birçok problemi var. Bir şeyin problem olduğunda hemfikir olmak sosyalizmin ona çözüm olduğu anlamına gelmez. Aslında sosyalistler tarafından tanımlanan problemlerin çoğu, özellikle de yoksulluk ve eşitsizlik, çok fazla idare yüzündendir, çok az idare yüzünden değil. ABD ekonomik aktivitelerinin büyük çoğunluğunu piyasalar yoluyla organize etse de (hatırlayın, ABD Robert'in ekonomik özgürlük endeksinde on birinci sırada) Robert ile benim taraftarlığını yaptığımız özgür piyasa kapitalist toplumundan çok uzakta. Bize göre, var olan birçok devlet müdahalesini ortadan kaldırmak ve piyasalarla gönüllü sivil topluluklara bel bağlamaya daha çok izin vermek, ülkemizin tüm büyük problemlerini çözüme kavuşturmanın en iyi yoludur.

Chicago'da katıldığımız bu sosyalist konferans kesinlikle olağandışı değildi. Aslında sosyalizme değil de genel olarak solcu liberalizme odaklanmak şeklindeki daha genel sosyalist ağ stratejisine uygundu. *Washington Monthly* dergisinin Temmuz/Ağustos 2018 sayısı "Sosyalist Ağ: Günümüzün genç ve Bernie esinlenmeli solcu entelektüelleri gerçekten sadece Yeni Tip liberaller mi?" başlıklı derinlemesine bir inceleme yayınlamıştı. Makale, önde gelen genç sosyalistlerin inançlarının gerçekten de sosyalizmin tanımıyla uyuşup uyuşmadığını araştırıyordu.[1]

2015'in sonbaharında Georgetown Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında kendisinin sosyalist olduğunu iddia eden Bernie Sanders şöyle demişti: "Devletin köşe başın-

1 Quotes in the following four paragraphs are from Gilad Edelman, "The Socialist Network: Are today's young, Bernie-inspired leftist intellectuals really just New Deal liberals?" Washington Monthly July/August 2018, https://washingtonmonthly.com/magazine/july-august-2018/the-socialist-network/.

daki eczaneleri veya üretim araçlarını mülkiyeti altına alması gerektiğine inanmıyorum fakat Amerika'nın zenginliğini üreten orta sınıf olan ve çalışan ailelerin daha adil bir pay hak ettiklerine inanıyorum." Bu sosyalizm yani öyle mi?

Siz de fark ediyor musunuz?

Current Affairs[1] isimli aylık derginin editörü Nathan Robinson şöyle yazmışt: "Ya (1) Bernie Sanders sosyalizmin tanımından habersiz, ya da (2) Bernie Sanders sosyalizmin tanımından tamamen haberdar ama o konuda yalan söylüyor" ve şöyle devam etmişti: "Sosyalizm kapitalizme son vermek anlamına gelir. Bernie Sanders kapitalizme son vermek istemiyor. Bernie Sanders bir sosyalist değil."

Fakat *Washington Montly* dergisi ile olan röportajında Nathan Robinson şöyle itiraf etmişti: "Bir şekilde ulaştığım fikir, 'sosyalizm' kelimesi ekonominin devlet mülkiyetinde veya ortaklaşa mülkiyette olmasını daha az tanımlar hale ve bazı temel prensiplere çok kuvvetli sadakati tanımlamak için daha çok kullanılır hale gelmelidir. Ekonomik sistemi çok özel ve sınırlı bir tarza sokmayı emretmek yerine, çözülebilir ekonomik bozukluklar karşısında dehşet duyulması pozisyonunu tanımlamak için kullanılmalıdır."

Bu arada Robinson'un editörlüğünü yaptığı *Current Affairs*'de Fredrik de Boer şöyle söylüyordu: "Sosyalistler refah devleti hayallerine kapılıyor ama aslında şu anda onu gerçekleştirmekte olduğumuzu bilmiyor gibiler." *Washington Monthly* de Boer'in söylediklerini şöyle özetlemişti: "Sosyalizm ekonomi alanlarını müşterek mülkiyete taşımak anlamındadır, sadece refah devletini geniş-

---

1 -*ed.n.* ABD'de sol sağ çekişmesine odaklanmış bir politik dergi. Yazı işleri başkanı Nathan Robinson.

letmek anlamında değildir. Refah devletini genişletmeye sosyal demokrasi denir." Bu çatışan fikirler yelpazesinin aynısını konferansta da görmüştük. Oradaki son akşamımda bardaki genç bir adama giymekte olduğu Hartford Whalers'i sormuştum. Uluslararası Sosyalist Organizasyonunun New England kollarından birisindendi. Hatırlayın, bu organizasyon demokratik sosyalizmle birlikte müşterek mülkiyet isteyen gruptu.

Ona konferanstaki çoğu insanın gerçekten sosyalist olup olmadığını sordum. Yani gerçekten özel mülkiyeti yok edip üretim araçlarının devletçe sahiplenilmesinde ısrar ediyorlar mıydı. Bana verdiği cevap "Bir gecede radikal olmazsın. Bir yerden başlamaları gerek" şeklinde oldu.

Kendisinin gerçek sosyalizm isteyen gerçek bir radikal olarak tanımlanması gerektiğini iddia etti. Bu yüzden ona onun ideal sistemine en yakın gördüğü bir ülke seçmesini söyledim. Bana tüm ülkelerin istediği şeyden çok uzak olduklarını ve bu yüzden söylemenin zor olduğunu ama seçmeye zorlanırsa şöyle diyeceğini söyledi: "Sanırım büyük bir refah devleti olan bir İskandinav ülkesini seçerdim."

Tamam, o zaman gelin başladığımız soruya geri dönelim. Sosyalizm yeni nesil arasında neden popüler? Bize göre onların büyük kısmı kendilerini sosyalist olarak tanımlarken sosyalizmin tanımlayıcı özelliğini bilmiyor (üretim araçlarının devlet mülkiyeti ve özel mülkün kaldırılması).

Sosyalizmi ilericiliğin veya solcu inançların daha radikal bir markası olarak tanımlıyorlar.

Ancak bu konferanstaki kaydadeğer miktarda sosyalist lider bizim o terimi anladığımız anlamda sosyalizmi destekliyor *gerçekten* ve bunlar eğer ellerine şans verirseniz üretim araçlarını devletleştirirler. Kürtaj, çevre ve

göçmenlik hakları gibi sosyal adalet konularını davalarına daha çok genç insanı tıpkı koyun gibi sürerek eklemeye çalışmak için kullandıklarından korkuyoruz.

Sadece bir anlam karmaşasından öte bir şey bu.

Sosyalist liderler, genç insanlar sosyalizmi kürtaj ve çevre yanlısı bir ideoloji olarak tanımlarlarsa bunun onları aralarına çekmek için bir fırsat olacağını anlıyorlar. (Kesinlikle en etkili çekme yöntemi pratikte çevre değil kürtaj ve her iki konu da sosyalizmin ana konusu değil.) Fakat genç insanları "sosyal adaletin" sosyalizme eşit olduğuna, yani gerçek kürtaj kararı özgürlüğü yanlılarının, göçmen destekçilerinin ve çevre yanlısı aktivistlerin sosyalist olmaları gerektiğine ikna ederlerse, özel mülkiyeti reddedip, kolektifleştirmeyi veya üretim araçlarının devlet mülkiyetini benimsediklerinde bu genç insanların bir çoğunun bunları kabul etmesi büyük ihtimaldir.

Bu bir kaygan yokuştur, yani bir kez o kaygan yokuşa ayağınızı basarsanız kendinizi ne olup bittiğini bile anlamadan en dipte bulursunuz ve bu strateji yeni bir strateji de değildir.

Bolşevik Devrimini desteklemiş olan çoğu köylü Karl Marx'ı ne biliyordu ne de umurundaydı; sadece tanrının elçisi olduğuna inanan ve ülkeyi savaşlarla helak eden çardan kurtulmak istiyorlardı. Bolşeviklerin sonradan çiftliklerini kolektifleştireceklerini, onları sefil edeceklerini, açlıktan öldüreceklerini ve Sibirya'ya süreceklerini bilmiyorlardı.

Chicago'daki sosyalist konferansa katılan tipik bir yoldaş, daha çok ıstırap ve zorbalık görmek isteyen şeytani bir aşağılık değildi. Oradaki tipik bir yoldaş "aşağıdan gelen sosyalizm" veya "demokratik sosyalizm" veya "uç noktaya kadar solcu liberalizm" istiyordu sadece.

Fakat iki önemli şeyi göremiyorlardı. Birincisi, onu ister demokratik olarak tanımlayın ister tanımlamayın, müşterek mülkiyet, ekonomik refah yaratmak için gerekli olan güçlü teşvikleri ve piyasa bilgilerini yaratmakta başarısız olur. Sosyalist sistemlerin kaçınılmaz olarak ekonomik durgunluğa sürükleneceği ve ortalama insanı eğer bir kapitalist sistemde bulunsalardı olacaklarından çok daha kötü bir duruma götüreceği kanıtlanabilir bir gerçektir.

İkincisi, müşterek mülkiyet ve onun sonucu olarak gücün merkezileştirilmesi sosyalist rejimlerce tekrar tekrar kabul edilmiş olan diktatörlüğe mutlak davettir.

Sonuç olarak *Washington Post* gazetesinin genç köşe yazarı olan Liz Bruenig tarafından ortaya konulmuş bir noktaya katılmaya yatkınız. "Sosyalizme Bir Şans Verme Zamanıdır" isimli bu makalesi ile yakın zamanda bir curcuna yaratmıştı.[1] Birçok negatif yanıt aldıktan sonra yanıt makalesinde şöyle yazmıştı: "Sosyalizmi bir yelpazede düşünmek anlamlıdır, ülkeler bu yelpaze üzerinde az veya çok sosyalist olmalarına göre bir uçla diğer uç arasında bulunurlar ve ya sosyalistsindir ya değilsindir düşüncesi yanlıştır."[2] İşte biz bu noktaya sempati duyuyoruz. Tam sosyalizm (sıfır piyasa ekonomisi) ve tam kapitalizm (tamamen piyasa ekonomisi) bu yelpazenin iki zıt ucudur. Dünya üzerindeki her ülke bu iki zıt ucun aralarında bir yerdedir. Aslında Robert kariyerinin bü-

1 Elizabeth Bruenig, "It's time to give socialism a try," Washington Post, March 6, 2018, www.washingtonpost.com/opinions/its-time-to-give-socialism-a-try/2018/03/06/c603a1b6-2164-11e8-86f6-54bfff693d2b_story.html?utm_term=.06ef36fc9837.

2 Elizabeth Bruenig, "Let's Have a Good-Faith Argument about Socialism," Washington Post, March 11, 2018, www.washingtonpost.com/opinions/lets-have-a-good-faith-argument-about-socialism/2018/03/11/96d66720-23e4-11e8-86f6-54bfff693d2b_story.html?utm_term=.ca5990d6e761.

yük çoğunluğunu, temelde farklı ülkelerin bu sosyalizmden-kapitalizme yelpazesinde nereye düştüklerini ölçen bir endeksi yaratarak ve güncelleyerek harcamıştır.

Her iki ekonomik teoriden ve yaşanmış olaylardan ve deneyimlerden çıkan kanıtlar gösterir ki, serbest piyasaları daha çok benimseyip sosyalist politikalardan daha çok kaçınan ülkeler insanlarına daha zengin, uzun, iyi ve tatmin edici hayatlar yaşatabilirler. Ve yelpazenin saf sosyalist ucuna en yakın ülkelerin çoğunu ziyaret etmek için dünya etrafında gezip dolaştıktan sonra güvenle onaylayabiliriz ki sosyalizm kesinlikle bir halta yaramaz.

SONSÖZ
Tom Woods

2013'te Venezüella sosyalizmin parlak çocuğuydu. Ünlülerin, çıkar peşinde koşan politikacıların ve benzerlerin ABD'nin ekonomisini onunla karşılaştırmaları standarttı. Ve sonuç olarak ABD'yi Venezüella'ya kıyasla yetersiz bulurlardı. Salon isimli web sitesinde David Sirota bizi bilgilendiriyordu, evet, bu sosyalizmdi ve evet, Amerikalılarda kıskançlık uyandırması gerekirdi. Sirota dedi ki, "Atalarının mirasıyla takıntılı bir Amerikan başkanının başarmayı sadece hayal edebileceği bir ekonomik sicili, tam gaz sosyalizm savunusuyla Venezüella başkanı Hugo Chávez gerçekleştirdi."

O zamanın moda görüşü Venezüella ve başkanı hakkında yeterli şey anlatamıyordu. Sean Penn, Danny Glover, Oliver Stone ve Michael Moore buz dağının tepesiydi.

Ve sonra, 2017'ye gelindiğinde Venezüella, yani bu yorumcuların herkese hakkında dersler vermekte olduğu ve Sirota'nın "tam gaz sosyalizm savunuculuğu" ile yücelttiği ülkenin ta kendisi, aniden *gerçek sosyalizm olmayıverdi*, ülkeyle ilgili değişen hiçbir şey olmamasına rağmen.

Yani sanırım değişen en azından bir şey vardı: 2016 itibariyle yaklaşık her dört Venezüellalıdan üç tanesi ciddi beslenme eksikliği yaşıyordu ve neredeyse nüfusun yüzde 16'sı çöplerden beslenmeye çalışıyordu.

Ah, biz Venezüella'yı istemiyoruz diyor bizim "demokratik sosyalistlerimiz" bugün. "Biz İsveç'i istiyoruz!"

Bu türde iddialar daha inandırıcı olabilirdi, tabi açlıktan ölmeler ve kaos her yere yayıldığı anda çok sayıda insan aniden Venezüella'yı alkışlamayı kesmemiş olsaydı.

Ve İsveç'le ilgili söylenecek çok şey var: (1) ülkenin "sosyalist" politikaları, temelinde kapitalist olan ekonomi yürürlükteyken yaratılmış zenginlik sayesinde olası kılınmıştı. 1950'ye kadar İsveç, ABD'den bile kapitalist bir ülkeydi ve Gayrisafi Yurtiçi Hasılasından ABD'ye kıyasla daha düşük bir kısmı devlet harcıyordu; (2) ABD'deki (yani berbat olduğu zannedilen ekonomimizdeki) İsveçliler kendi ülkelerine kıyasla yüzde 50 daha fazla kazanıyorlar ve (3) İsveç'in sosyal refah harcamaları patlamasından bu yana özel sektörde net olarak sıfır yeni iş yaratılmıştır.

Hayır, teşekkürler.

Son yıllarda ABD'de sosyalizm için sempati hızla yükseldi. Bir sebebin 2008'deki finansal kriz olduğuna hiç şüphe yok.[1] Eleştirmenler bu olayın Amerikan kapitalizminin kalbindeki derin bir hastalığı ortaya çıkarttığını kesin olarak hissettiler. Ancak kriz, ikiz şeytanlar olan devlet politikası ve Merkez Bankası müdahaleleri olmasaydı kesinlikle gerçekleşmezdi ve bu her iki şey de kapitalizmin zıddı gibi şeylerdir.

Ve sosyalizm sempatisi için daha temel başka bir sebep: izlemesi basit bir iddiadır. (1) Şurada duran insanların bir sürü parası var. (2) Size biraz para verilseydi iyi olurdu sizin için. (3) Bu transferi kolaylaştırmaktan mutluluk duyarız.

1 *-ed.n.* Bush yönetimi Irak ve Afganistan'ı "terörden temizlemek" için "Trilyon" dolarlar harcadığı için çıkan kriz yüzünden yani. ABD Bush yönetiminin olmayan kimyasal silahlar yüzünden girdiği Irak'ta bile 2 trilyon dolar harcadı. Bu ülkemizin 3 yıllık bütün kazançları anlamına gelen bir para. www.reuters.com/article/us-iraq-war-anniversary/iraq-war-costs-u-s-more-than-2-trillion-study-idUSBRE92D0PG20130314

Bu sırada "zengin" rutin olarak karikatürleştirildi ve hor görüldü. Bazı insanların zenginliklerini gerçekten de devlet tarafından olası kılındığı için onursuz bir şekilde, kazandıkları doğru olsa da, sosyalist eleştirmenler onurlu ile onursuz arasında böyle ince ayrımlar yapmakla uğraşmazlar. "Kınanması gereken şey, nasıl elde edilmiş olursa olsun, zenginliğin kendisidir."

Zenginin ekonomi için gerçekte yapıyor olabileceği şeyin ne olduğunu merak etmek için bir saniye bile durup düşünmeye zahmet edilmez. Bizden onların terli bedenlerine paralar yapışana kadar paralarının içinde yuvarlandıklarına inanmamız beklenir.

Ekonomiyi fiziksel olarak daha üretken yapan ve gerçek gelirleri arttıran sermaye yatırımlarından hiç bahsedilmez. Üretim yapısını ayakta ve işler halde tutan sermaye korunmasıyla ilgili hiçbir şey yoktur. Tasarrufla ilgili ağızlarını bıçak açmaz, çünkü kapitalizmin en popüler eleştirmenleri tüketimin ekonominin sağlığına gerçekten katkıda bulunduğunu düşünürler, sanki bir şeyleri tüketmek basit bir şekilde bizi zengin edebilecektir.

Bu bakış açısından sosyalizm elbette anlamlı görünür. Devlet müdahalelerinin üzerinde düşünmeye değecek hiçbir beklenmedik sonucu olmaz onlara göre. "Orada zengin insanlarımız var ve burada onların parasıyla yapmaktan hoşlanacağımız şeyler de var, öyleyse sorun ne ki? Eğer istediğimiz bir sonuç varsa, neden yasallaştırıp onu var etmiyoruz! Daha yüksek maaş mı istiyoruz? Bir yasa çıkarın yeter!"

Eğer bu doğru olsaydı fakirlik her zaman her yerde ortadan kaldırılmış olurdu. Bangladeş'teki arkadaşları arayıp onlara haber vermemiz gerekirdi: fakirlik bitti! Sadece bazı yasalar çıkarın yeter!

Bugün Amerikan düzenleyici mekanizmalarını, Amerikan işçi kanunlarını ve asgari ücret zorunluluklarını Bangladeş'e empoze etsek, neredeyse tüm ülke anında iş bulamaz hale gelir, fakirlik yeni bir çağ atlardı.

Ekonomik gelişimin sebebi olan şey, devlet düzenlemelerinden ve sınırlayıcı kanunlardan başka bir şeydir.

★★★

Bu kitabın iyi yönlerinden biri, özlü ve kolayca anlaşılır olmasıydı.

Eklemeliyim ki, özgür olmayan dünyaya gerçekleştirdiğiniz turunuzun rehberleri bundan daha iyi seçilmiş olamazlardı. Dünyanın çeşitli ülkelerinin ekonomik özgürlüğü üzerine geniş kapsamlı araştırmalar yapmış olan Robert Lawson, neyin işe yaradığı ve neyin yaramadığı üzerine önemli kavrayışlara sahiptir. Benjamin Powell'ın Cambridge Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanan kötü çalışma şartları üzerine kitabı gelişmekte olan dünyanın refaha kavuşması için ne yapılması gerektiğini (ve neden kaçınılması gerektiğini) anlatıyor ve bazen iyi niyetli olmalarına rağmen cahil olan bazı Batılıların bu süreci nasıl b*k ettiklerinin çeşitli yollarını buna ekliyor.

Kitaptaki iç karartıcı ülkelere üzülmüş olabilirsiniz ama iyi haber şu ki, bu kitabı okuduğunuza göre en azından bir parça özgürlüğe sahip bir ülkedesiniz.

Dünyanın çoğu kısmı hala doğru yolda ve serbest piyasada. Yani en azından şimdilik.

Tom Woods
TomsPodcast.Com

SONNOT

Matt Kibbe ile Yemek Sonrası Sohbeti

Editörün Notu: Bu kısım bir televizyon programında geçtiğinden ABD'deki sağ sol parti çekişmeleri oldukça büyük bir yer kaplıyor. Konudan kopmamanız için bazı yerlere dipnot ekledik.

Matt Kibbe ile konuşmak için oturduğumuzda Blaze TV stüdyosundaki masayı en az bir düzine bira kutusu kaplıyordu. Bazıları Matt'ın sevdiği lezzetli yerli biralardı fakat Venezüella ve Kuzey Kore bulaşık suları da vardı. Matt'ın şovunda bizimle röportaj yapmak için basit bir planı vardı: bir *Ayyaş Tarih*[1] videosunun ekonomik eşdeğerini gerçekleştirmemizi istedi bizden. Fakat önce onun için farklı türde bir deneyimiz vardı bizim.

Bu kitap için bir sonsözü Matt ile röportaj yaparak "canlı yazmaya" karar verdik. Üçümüz de iş sosyalizme ve kapitalizme geldiğinde geniş oranda benzer ekonomik, felsefi ve tarihsel görüş açılarını paylaşıyoruz. Fakat Matt bizim gibi patlıcan kafa bir akademisyen değil. O bir özgürlük savaşçısı, halk tabanı içinde siper siper politik savaşlar vermiş.

1 -*çev.n.* Ayyaş Tarih, tarih hakkında bilgi veren bir Amerikan komedi programıdır. Her bölümde sarhoş edilmiş farklı bir tarihçi, sunucu Derek Waters eşliğinde tarihteki bir olayı güç bela anlatmaya çalışırken, aktörler tarihçinin anlattıklarını canlandırırlar.
en.wikipedia.org/wiki/Drunk_History

Şu anda İnsanları Özgür Bırakın'da başkan ve topluluk organizasyon şefi. Ondan önce de ÖzgürlükİŞleri'nin kurucusu ve yıllarca başkanıydı. Matt'ın liderliğinde ÖzgürlükİŞleri on yıl önce Çay Partisi[1] hareketini ateşlemekte ve organize etmekte önemli bir rol oynamıştı. ÖzgürlükİŞleri Washington'da 2009'da Vergi Mükellefi Yürüyüşünün ana organizatörüydü.

Bu Matt'ı konu günümüzün genç insanlarını harekete geçiren sosyalist hareketin halk tabanının içyüzünü anlamak olduğunda, Robert'le benden farklı bir pozisyona koyuyor. On yıl önce gençlik Ron Paul[2] için Çay Partisine katılacak insanlar demekti. Günümüz gençliğinde farklı olan şey ne?

Bu kitabın çoğunda olduğu gibi bu görüşmeyi de sadece kendi deneyimlerimizi kullanıp kendi yargılarımıza güvenerek ve bir parça da bira içerek gerçekleştirdik. Bu yüzden konuşma metnini bir parça daha okunabilir olsun diye düzenledik.

1 -*ed.n.* Çay Partisi (*Tea Party*) hareketi, sağ eğilimli Cumhuriyetçi Parti içinde finansal açıdan muhafazakar bir harekettir. Bu hareketin üyeleri daha düşük vergiler, ABD'nin ulusal borcunun azaltılması, federal bütçe açığının kapatılması ve bunların daha düşük devlet harcamaları yoluyla gerçekleştirilmesi çağrısı yapmışlardı. Bu hareket küçük devlet prensibini destekler ve devletin karşıladığı evrensel sağlık bakımına karşı çıkar. Hareketin ismi olan Çay Partisi, ABD'nin bağımsızlık mücadelesinin başlangıcında, İngiltere'ye bağlıyken yüksek kraliyet vergilerini protesto etmek için İngiltere'den gelen çay yüklü gemilerinin yüklerinin denize boşaltıldığı ünlü isyan hareketinden gelir.

2 -*ed.n.* Eski bir Cumhuriyetçi parti senatörü ve kapitalist prensipleri savunarak ülkenin devletinin aşırı harcamalarına karşı çıkıyordu. Çay Partisi'ni harekete geçiren ana aktörlerden biri olarak görülür.

Benjamin: Matt, bizi 2008 başkanlık seçimi kampanyasına, Ron Paul'un partinin ana adaylarından biri olduğu zamana geri götür. Bize ana akım yorumcuların ve Cumhuriyetçi Partinin özgürlükten bahseden "bir deli yaşlı adam" olarak adlandıracakları bu Ron Paul'e genç insanların verdiği büyük desteği anlat. Onun ve hareketinin olayı neydi? Genç insanlar neden onunla işbirliği yaptılar ve onu ulusal sahneye çıkartıp sonradan Çay Partisi olacak hareketi başlattılar?

Kibbe: İki şeydi. İlki onun otantikliğiydi.[1] Bunu hazmetmekte zorlanabilirsiniz çünkü Ron Paul tipik sinema yıldızı gibi görünen türde bir adam değil. Her zaman en kolay anlaşılan öyküyü anlatan türde bir adam değil. Fakat meselenin özüne iniyordu. Merkez Bankasını kapatmaktan ve ilk günden itibaren dünyanın her tarafında içinde olduğumuz sonu gelmeyen askeri savaşları terk etmekten konuşuyordu. Yani bu olayın bir parçasıydı sanırım. Bu onun satış konuşmasının bir kısmıydı. Otantik bir insan, prensipler hakkında konuşuyor.

Diğer kısım teknolojidir. Ron Paul'e internet üzerinden para toplama gösterileri parti tabanından gelen ilk kanıtlanabilir ve ölçülebilir çığlıklardan biriydi, kökleşmiş muhafazakar yönetime değişik bakış açılarına sahip dışarıdan gelen isyankar adaylarca kafa tutulacağının erken bir işaretçisiydi. O annenizin Cumhuriyetçi Partisinden değildi. Başka bir şeydi. Ve böylece teknoloji politikayı bir merkezden yönetilir olmaktan çıkarıp bir parça tabana yaymıştı ve hakların-

1 -*çev.n.* Otantiklik, gerçeklik, güvenilirlik anlamında. Söylediği şeylerin arkasında başka bir şey olmayıp gerçekten söylediklerin kast etmek anlamında.

dan mahrum edilmiş seçmenleri biraz güçlendirmişti. Çay Partisi bunu ele geçirdi ve onunla birlikte koşarak uzatmalı bir sosyal hareket yarattı... belki de Çay Partisi bir hareketten daha büyüktü ve Ron Paul gibi bir kişiliğe o kadar da bağımlı değildi.

Fakat hızla ileriye, günümüze sararsak aynı şeyi Bernie Sanders için de söyleyebilirdin. Aynı şeyi Alexandria Ocasio-Cortez için ve hatta başka bir yolla Donald Trump için bile söyleyebilirdin. Trump kendi televizyon şovlarından fırlamış bir çeşit pop-star gibi bir şey.[1] Tüm bu adaylar teknolojiyi kullanıyor. Hepsi kendi tarzlarıyla bir çeşit otantikler.

BENJAMIN: Yani, çok ileriye atlamamızdan ve günümüzde yaşananlarla sosyalistlere gelmemizden öncesine dönersek, Çay Partisi haline gelmiş olan harekete ne olmuştu? Yönetimi merkezden alıp yayan şey bu taban hareketiydi ve Cumhuriyetçi Partinin ana akımına meydan okuyarak 2010'da bir adaylar dalgasını seçti. Peki nereye gitti şimdi o?

1 -*ed.n.* Trump başkan olmadan önce, başarılı bir iş adamını canlandırdığı ve Survivor tarzı bir eleme ile kendisine yeni bir çırak seçtiği popüler "Çırak" programının baş kahramanıydı. Program, pazarlama bakış açısından bakıldığında gayet mantıklı bir şekilde Trump'ı eline attığı her şeyi altına çeviren inanılmaz zeki ve başarılı bir iş adamı olarak gösteriyordu. Bu program Trump'ın seçilmesinde kilit rol oynadı. Fakat Trump belgesellerini izlerseniz, inşaat zengini olan babasından devraldığı varlık ile yaptığı birçok yatırımın önemli bir kısmını nasıl batırdığını izleyebilirsiniz. Trump babasının aksine inşaat sektöründe tutunamamış, yarattığı zenginlik algısını kullanarak Trump markasını satarak para kazanmaya çalışmıştı. Bu girişimleri arasında Vegas'ta yürütemediği için devretmek zorunda kaldığı bir casino'su, dünyada aralarında Türkiye ve Rusya'nın da olduğu ülkelerde "Trump Tower" alışveriş merkezlerine ismini kullandırtma, çeşitli kitaplar ve "Çırak" programı gibi televizyon programları da vardı.
www.imdb.com/title/tt7596008/

KIBBE: Yani tüm o insanlar hala oradalar. Ve Çay Partisini (sonunda kadar ona dahil olmuş biri olarak) hala ömrüm boyunca gördüğüm en etkili sosyal hareketlerden birisi olarak görüyorum, ondan daha etkili olan sadece vatandaşlık hakları hareketi var. Onların bazı çekirdek değerleri vardı. 2009 ve 2010'da herhangi bir Çay Partisi kalabalığına dalsaydınız istisnasız her eylemci size şunu söylerdi: "Bireysel özgürlük taraftarıyım, bütçe sorumluluğu ve yapısal olarak sınırlı ve küçük devlet istiyorum."

Yani hepsi aynı şeyi söyleyecekti ve bu değerler birbirlerine tutunmuştu. Böylesi bir kuvvete sahip hareketi meydana çıkaran işte buydu.

Sonra fırsatçı politikacılar sahneye zıpladılar ve bu nihayetinde partiyi parçaladı. Washington'daki Ulusal Parkı ağzına kadar doldurmuşsunuz, insanlar potansiyel oylar demek ve politikacılar tabi ki oraya çekilecektir, tıpkı şekere çekilen sinekler gibi.

Bir anda topluluk bu prensiplerden uzaklaştırıldı ve politik kazançları düşünmeye başladı. Politikalar insanları bölerler ve Donald Trump'un adaylığı o gösterişli Çay Partisini sonsuza kadar parçalamayı başardı. Fakat siz de biliyorsunuz, politika ayrımlar üzerinde gerçekleşir ve küçük ayrımlar sonuçlarda büyük farklılıklara yol açarlar. Bu özgürlük düşünen eylemciler, yani en azından Ron Paul hareketinden ve liberallerden ve anayasal muhafazakarlardan gelenler, onlar hala oradalar, ancak 2010'da yaptıkları ile aynı şekilde politik kararları etkileyecek birbirine bağlı bir sosyal hareketi artık temsil etmiyorlar.

Robert: Günümüzdeki Bernie ve Alexandria Ocasio-Cortez etrafındaki sosyalist hareketle o zamanlar Ron Paul hareketini izlerken gördüklerin arasında bazı benzerlikler çizebilir miydin? Ve belki bu sosyalist hareketin ileride neye dönüşeceği hakkında tahminlerde bulunabilirsin. Çay Partisinin kendisine katılan kesime sağladığından daha iyisini veya kötüsünü bu sosyalist hareket verir mi?

Kibbe: Bazı Ron Paulcü arkadaşlarım buna kızıyorlar ama sıklıkla Bernie Sanders'i Ron Paul'le kıyaslıyorum çünkü benzer tavırları var. İkisinin de güven vericilikleriyle ilgili bir nokta, ilk günden itibaren hep aynı konu üzerinde konuşuyor olmalarıdır. Ron Paul her zaman huysuz savaş karşıtı liberaldi ve Bernie Sanders her zaman bu huysuz bağımsız sosyalist. Her ikisi de aynı anda hem Demokratlara hem de Cumhuriyetçilere karşı bağırıp çağırıyordu. Sanırım çekiciliklerinin bir kısmı tutarlılıkları çünkü insanlar ne duymak istiyorsanız sadece onu söyleyen politikacılardan bıkmışlar.

Fakat bunu biraz daha derinden eşeleyelim. Bernie ahbap çavuş kapitalizmine karşı söverken, sürekli savaşlar içinde olduğumuz gerçeğine sayıp dökerken, herkesi izleyen devlete karşı konuşurken veya hapislerimizi ağzına kadar doldurmuş ceza adaleti sistemini kınarken, aynı konuşmaları Ron Paul'den duyduğunuzu sanabilirdiniz. Ve aralarındaki fark bu kınamalarını bitirdiklerinde Bernie şöyle söyleyince ortaya çıkar: "Devletin boyutunu büyütüp bürokratlara daha çok güç vermemizin gerekmesinin sebebi budur." İşte o anda insanlar bir fark duyarlar. Ve işte bu Bernie'nin bilişsel uyumsuzluğudur: çok fazla devlet gücü olması

yüzünden ortaya çıkmış kötülüklere karşı bayrak açıp bu problemleri çözmek için daha fazla devlet gücünü zorlamak yani.

BENJAMIN: Radikal sosyalistlerle radikal liberaller arasında, genç insanların gördükleri problemleri tanımlama açısından bir benzerlik buluyorsun. Genç insanların çözümlerin gerçek yüzünü anlamayıp sadece problemlere işaret eden politikacılarla işbirliği yapmaları mıdır durum?

KIBBE: Muhafazakarların hiç hoşlanmadığım "düşük bilgili seçmenler" adlı şu ifadeleri var. Ve hoşlanmıyorum çünkü bir çeşit alçaltıcı bir ifade. Sanırım hepimiz, ben de dahil olmak üzere, düşük bilgili seçmenleriz.

Bilmediğimiz çok şey var ve bilemeyiz de. Devlet şu anda ne yapıyor, politikacılar şu anda gerçekten ne düşünüyor. Öyleyse "Halk olan Bizim" gösterdiğimiz dikkatin boyutu sadece birkaç santim derinliğe işliyordur. Pratikte seçim politikalarına bir parça daha dikkat göstermiş olabilirdiniz ve Bernie partilerin yönetimlerindekilere sövüp sayarken ve siz kafanızı evet diye sallayıp, doğru, "Evet, anladım" derken ekonomik sistemleri birbiriyle kıyaslamaya veya ekonomistlerin kullandıkları maliyet-fayda türünde analizlere fazla odaklanmıyorsunuzdur.

Sanırım Bernie'nin çekiciliğine bakarsanız, tamamının düzen karşıtı "politika çarkına karşı öfke" olduğunu görürsünüz. Ve sanırım biz Ron Paul hareketi hakkında çok iyimserdik. Hareketin kendini liberal olarak tanımlayan insanlarca oluşturulduğunu, bunların mülkiyet hakları ve devletin gücünü sınırlamanın önemi hakkında her şeyi bildiklerini düşündük. Fakat Ron Paul'ün oğlu Rand'ın 2016'daki başkanlık

adaylığına hızlı sararsak, Rand, Ron Paul koalisyonunun üyelerinin yarısını Trump'a kaybetmişti. Öyleyse, politikanın üst yönetimini eline geçirmiş gruba şiddetle sövmek hem popülistlik, hem liberallik hem de sosyalistlik olabilir. Sanırım bizim mücadelemizin bir kısmı aradaki bilgi boşluklarını doldurmak olmalı. Yani eğer Washington'daki güç simsarları tarafından kılıfına uydurulan ve yozlaştırılan şeylerden hoşlanmıyorsanız, gerçekte söylediğiniz şey, hayatınız üzerinde çok fazla devlet kontrolü istemediğinizdir.

ROBERT: Chicago'da büyük sosyalist konferansında genç insanlarla görüştüğümüzde çarpıcı olan bir şey orada ne kadar az sayıda sosyalist olduğuydu. Rasgele birisini çevirip soruyordum "Neden sosyalistsin?" Ve şöyle söylüyorlardı "Ben kürtaj hakları yanlısıyım." Kürtaj önemli bir nokta fakat bunun sosyalizmle nasıl aynı çizgide olduğu benim için hiç anlaşılır değil.[1] Orada çeşitli çevresel endişeler, göçmenlik hakları ve diğer "ilerici" nedenlerle bulunan insanlar vardı. Bir şekilde,

1 *-ed.n.* Bazen insanlar bir sistemin içinde durup oradaki bir şeyi anlayamazken dışarıda duran bir insan oradaki o şeyi daha net görebilir. İşte aynen bu şekilde kürtaj haklarıyla sosyalizmin nasıl aynı çizgiye gelebileceğini görebiliyoruz biz. ABD'de kapitalizmi savunan sağ görüşlü Cumhuriyetçi partinin yönetimi aşırı dinci Hristiyanlarca ele geçirilmiş durumda (Tanrı benimle konuştu ve Irak'ı diktatörlükten kurtar dedi diyen Bush'u hatırlayın: www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa) ve bu dinciler, Hristiyanlık inancı olan, "yumurta döllendiğinde bir insana dönüşür" görüşünü o kadar ciddiye alırlar ki, geçmişte kürtaj doktorları bile öldürüldü ve bazı tutucu eyaletlerde kürtaj yasaklandı ama federal devlet bunu iptal etti. Bu haklarını isteyen ve dincilerden korkan bazı kadınların muhafazakarların tek alternatifi olan ve şu anda sosyalist söylemleri köklemiş Bernie Sanders ve Alexandria Ocasio-Cortez gibi liderlerce başı çekilen Demokratik Partiye özgürlüğün sosyalizm olduğunu sanarak yönelmelerinden daha doğal bir şey olamaz. Kapitalizmin dünya çapındaki en büyük sorunu, çoğu yerde, eğer onu istiyorsanız yanında radikal sağcılığı da satın almanızın zorunlu kılınmasıdır, tıpkı demokratlık istediğinizde yanına sosyalizmi zorla eklemek istemeleri gibi.

konferansa katılan insanlar için tüm bu şeyler sosyalizm bayrağı altına gelmişti. Bunun Ron Paul hareketinde de yaşandığını fark etmiş miydiniz? Kendilerini liberaller olarak tanımlayan insanlar vardı ama orada olmalarının gerçek nedeni silahlardan[1] veya ot içmekten hoşlanmalarıydı. Bu tek gündemli insanların genel felsefelerini ana gündemlerinin ötesine genişletememelerini fark etmiş miydiniz?

KIBBE: Bir liberal veya muhafazakar koalisyonun birbirlerine katılmayacakları birkaç şey var fakat bununla, ilerici-demokratik-sosyalist koalisyonun iç anlaşmazlıkları arasında bir farklılık var. Çünkü bu liberal ve muhafazakar koalisyonun çatısı olan Çay Partisi'ndeki herkesin üzerinde uzlaştıkları bazı çekirdek değerler vardı: yasalarla sınırlandırılacak devlet, bireysel özgürlük ve mali disiplin. Bu arada politikadaki bu ideal şu an bir bakıma evsizdir. İki partinin de bu meseleyi gündeme ittiğini göremiyorum şu an. Orada muhtemel bir girişimcilik fırsatı olabilir mi?

İlerici koalisyon her zaman bir dertler ve kimlikler ambarı olmuştur ve her kutucuğu işaretlemeye çalışırlar, fakat onları bir topluluk olarak bir araya getiren bir ortak çıkar kümesine sahip olup olmadıkları o kadar da açık görünen bir şey değildir. Yani, genç insanların sosyalizm bayrağı altında toplanıyor olmalarından o kadar da paniklemememin bir sebebi bu. Ben ve siz sosyalizmi üretim araçlarının devlet sahipliği şeklinde

1 *-ed.n.* ABD'de muhafazakar parti yarı otomatik tüfeklerin ve her türlü tabancanın şu an olduğu gibi (süpermarkette bile satılırlar) serbest olmasını savunurken liberal parti, gerçekleşen birçok okul katliamı yüzünden Avrupa ve ülkemizde de olduğu gibi saldırı tüfeklerini tamamen yasaklayıp silah satışını sınırlamak ister. Silah özgürlüğü taraftarları bunu özgürlüklerine yapılacak bir müdahale olarak görür.

düşünürken onlara "sosyalizmin" anlamının ne olarak gözüktüğünden o kadar emin değilim.

BENJAMIN: Bana gelen şu ki, sanki genç insanlar on yıl önce özgürlükçülükle kendilerini ilişkilendirdikleri şekilde şu anda sosyalizmle kendilerini ilişkilendiriyorlar. Suyun akışını nasıl tersine çevirebiliriz ve genç insanlara özgürlüğün değerini, onlar için neden önemli olduğunu ve orada burada bir iki değinmek yerine özgürlükçülüğe tamamen dalmaları gerektiğini gösterebiliriz.

KIBBE: Sanırım Ron Paul'den, Bernie Sanders'den ve daha da önemlisi sosyalist politikadaki şu yeni "It Girl[1]" Alexandria Ocasio-Cortez'den bir sayfa ödünç almalıyız. Cortez'in kariyerini bir bakıma başlatmış şu viral videosu vardı. İzliyorsunuz ve yücelikten konuşuyor ve rakibinin nasıl da koltuğa yapışmış bir Demokrat olduğunu, onun gibi "topluluğumuzla" değil de Wall Street'le daha haşır neşir olduğunu anlatıyor. Bu koltuğa yapışmış rakibinin Washington'da yaşadığını, değerlerimizi temsil etmediğini, tamamen ahbap çavuş kapitalizmden ibaret olduğunu anlatıyor. Onun politika çarkının hayallere dalıp gitmiş bir parçası olduğunu söylüyor, bizden biri olmadığını yani.

Ocasio-Cortez'in inandığı şey, en azından bu viral videoda bize sunulan şey, insanların birlikte çalışması, işbirliği yapması, toplumsal seviyede problemleri çözmeye çalışmaları ve bunu aşağıdan yukarıya şeklinde gerçekleştirmelerine benzer bir şeyler. Ve bu da, tabi ona göre, dünyayı nasıl daha iyi bir yer haline getireceğimizin yöntemi. Ve sonra, tam sonda, gerçek gün-

1 -*çev.n.* Günümüzde ne iş yaptığı belli olmayan fakat kitleleri peşinde koşturan, kendisi hakkında konuşturtan ve coşturan çekici kızlar/kadınlar için Batı'da kullanılan etiket. Örneğin Kim Kardashian.

demini gizlice araya kaynatıyor: "Herkes için ücretsiz sağlık bakımına ihtiyaç duymamızın, şunu, bunu ve şu diğer şeyi sosyalize etmemizin gerekmesinin sebebi bu."

Fakat bu neredeyse sonradan akla gelen bir düşünce, bir politika veya ideolojik basamak değil. Sisteme artık güvenmeyen insanları duygusal ve popülist biçimde cezbetme girişimi bu. Ve ben onu böyle konuşurken duyduğumda şöyle hissediyorum "Lanet olsun, tabii ki ya, ben de varım bu işte." Bunun duygusal bir çekiciliği olduğunu tamamen anlayabiliyorum fakat bundan bir şeyler öğrenebiliriz. Yapmamız gereken şey politika çarkına öfke göstermek. Bu politika çarkı b*k gibi. Yönetimi ellerinde tutan bu büyükbaşlar içerideki yandaşlarına ve varlıklı şirketlere yardım etmek için gizlice dolaplar çeviriyorlar ve geri kalanımızın zararına olacak şekilde sistemle oynuyorlar. Bu konuda kesinlikle onunla ortak noktamız var. Onun söylediklerinden farklı olan ve bizim sahip olduğumuz şey, işbirliği hakkında oldukça güzel bir hikaye. Toplulukların birbirlerine yardım etmek için çalışmaları hakkında az önce tarif ettiğim tüm o şeyleri hatırlar mısınız? Bu sosyalizm değil, bu hepimizin umutlarını ve rüyalarını gerçeğe dönüştürmek için kullanılacak aşağıdan yukarıya sistem, bu serbest piyasa. Ve bu, o kelimeyi kullanmaktan hoşlanmasam da, kapitalist sistem.

Benjamin: Gönüllü sistem.

Kibbe: Gönüllü sistem. Ne üzerinde konuştuğumuzu tanımlayacak bir yöntem geliştirmeliydik. Maliyetlerin ve faydaların, arzın ve talebin vahşi ekonomik terimleriyle değil, insanların hoş şeyler yapmakta öz-

gür olmak için kişisel arzuları üzerine kurulu bir tanım olmalıydı.[1] Ki bu da şovumda neden biradan bu kadar çok bahsediyor olduğumun sebebi. İyi bira serbest piyasanın ve girişimci yenilikçiliğin ürünüdür ve insanlar seçme, risk alma, yaratma ve başarısız olma özgürlüklerine sahip olmazlarsa bu gerçekleşmez. Bu mecazı kullanıyorum çünkü biranın hoş olduğunu düşünen insanların muhtemelen sizin yayınladığınız akademik makaleleri okumayacaklarını düşünüyorum.

Robert: Aslında bu kitabı yazmamızın bir sebebi buydu. Fark etmiştik ki insanlar bilimsel dergilerdeki makalelerimizi okumuyorlar. Böylece düşündük ki, insanların okuyup eğlenebilecekleri bir şey yazsak daha iyi olur.

Benjamin: Evet işte buna şerefe çekilir.

Kibbe: Evet. Haydi fazla dağıtmadan burada sonlandıralım. Şerefe!

1 *-ed.n.* Ünlü yazar Ayn Rand'ın yaptığı da tam olarak buydu. Sosyalist sistemlerde bir şeyler üretmek isteyen becerikli ve dahi insanların önünün nasıl tıkandığını trajik bir biçimde anlatmıştı.

Ek bölüm

DAHA FAZLA BİLGİ İÇİN

Seyahat ederken, araştırırken ve bu kitabı yazarken çok eğlendik. Umarız bunu okumak hoşunuza gitmiştir ama bir şeyler öğrendiğinizi de umuyoruz. Bu kitabı eğlendirici bir tarzda yazmaya çalışsak da, konu hayati derece önemlidir. Ekonomiye dair bir yanlış anlama ve bir sosyalist ekonomik sistemi benimsemenin politik sonuçları geçmiş yüzyılda yüz milyonlarca insanı mahvetti ve günümüzdeki benzeri yanlış anlamalar ortadan kaldırılmazsa yüzlerce milyon insanın hayatı daha mahvolabilir.

Bu kitap, sosyalizmin ekonomik, politik ve insani sonuçları hakkında anlayışı daha iyi yaymak için bizim ufak bir katkımız. Sosyal bilimleri ve tarihi fazla vurgulamayıp sosyalizmin gündelik bira fiyatını biraz daha öne çıkartmış olsak da, bazı okuyucular bu sosyal bilimleri ve tarihi kendileri araştırmak isteyebilirler. İşte birkaç tavsiyemiz.

Ludwig von Mises "sosyalist ekonomi hesaplama tartışması" olarak bilinen şeyi 1920'deki "Sosyalist Milletler Topluluğundaki Ekonomik Hesaplama" isimli makalesiyle ortaya çıkartmıştı. Bu görüşün *oldukça* kısa bir özetini Bölüm Üçte verdik. Bu orijinal makale yirminci yüzyılda yazılmış en önemli ekonomi makalelerinden biri ve oldukça sade bir dilde ve internette kolayca bulunabilir.

Eğer görüşünün daha geniş bir açıklamasını okumak isterseniz, bu makaleyi yazmasından birkaç yıl sonra yayınladığı *Sosyalizm* isimli kitaba bakabilirsiniz.

Friedrich A. Hayek, Ludwig von Mises'in öğrencisiydi ve bu yüzden sosyalist hesaplama tartışması üzerine o da oldukça iyi makaleler yazmıştı. Bunlar *Bireycilik ve Ekonomik Düzen* isimli kitabında toplanmıştır. Bu kitap Mises'inkinden biraz daha zor okunurdur ama hala anlayabilirsiniz. Aynı zamanda Hayek'in *Serfliğe Giden Yol* kitabının şiddetle tavsiye ediyoruz. Bu kitabında anlamlı politik özgürlükler için ekonomik özgürlüğün neden gerekli olduğunu açıklar. Popüler bir kitaptır ve *Reader's Digest* onun bir özetini bile yayınlamıştı. Umuyoruz ki tüm genç "demokratik" sosyalistler onu okurlar.

Peter Boetke Sovyetler Birliği ekonomisinin nasıl işle(me)diğini anlama konusunda bizim favori ekonomistimiz. *Sovyet Sosyalizminin Politikal Ekonomisi* ve *Perestroyka Neden Başarısız Oldu* kitaplarını okumanızı tavsiye ederiz. Bunlar hem akademik kitaplar hem de yüksek derecede anlaşılırlar.

Bölüm Beşte Frank Dikötter'in *Mao'nun Büyük Kıtlığı: Çin'in En Yıkıcı Felaketinin Tarihi, 1958-1192* kitabından bahsetmiştik. Muhteşem bir kitap. Ve Pekin'deki Komünist Parti açılana kadar, muhtemelen ölümlerin çetelesinin en güvenilir hesabını sunar.

Ölüm sayılarından konuşmuşken *Komünizmin Kara Kitabı*'nı da tavsiye ediyoruz. Bu rejimlerin işlediği vahşet suçlarının ülke ülke hesabını verir. R. J. Rummel'in *Devlet Tarafından Öldürülmek: 1900'den Beri Soykırım ve Cinayet* kitabını da tavsiye ederiz.

Eğer bunu araştırırsanız, web sitesine de bakabilirsiniz. Bir sürü bilgi kullanımınıza sunulmuştur.[1] Tüm ölüm sayıları bir miktar spekülasyon içerir ve değişik tarihçilerin değişik şeyleri sınıflandırma farklılıkları vardı. Bu yüzden herkesin sayısı farklılık gösterir. Fakat bu kaynaklar devletlerin, özellikle de sosyalist devletlerin işledikleri vahşetler hakkında düzgün bir his verecektir.

Metin boyunca birçok kitaptan bahsettik. Hepsini buraya listelemenin bir anlamı yok, fakat ama daha fazla bilmek istediğiniz noktana son notları kontrol edebilirsiniz. Ayrıca Robert'in eş yazarlık yaptığı *Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü* yıllık raporlarından bahsetmeseydik ihmalkar olurduk. Ondan bu kitapta birçok kez bahsettik ve referans gösterdik. Bir ülkenin kapitalizmle sosyalizm arasında nerede durduğunu incelemek için en iyi başlangıç noktasıdır. Bu raporlar ücretsiz olarak www.Fraserinstitute.org/studies/economic-freedom adresinde bulunabilir ve interaktif bir haritası da vardır [Türkiye'nin de yıllar içindeki değişimini izleyebilirsiniz]. Bu endeksi kullanan ve gerçekten yüzlerce sayıda olan akademik makaleyi görebilirsiniz. Her biri daha yüksek ekonomik özgürlüklerin hayat şartlarını nasıl iyileştirdiğini (veya farklı ifade edersek, daha sosyalist ülkelerin nasıl b*k gibi olduklarını) ayrı ayrı bulurlar.

Size bir bira kitabı da tavsiye etmek isterdik, fakat sosyalizmin tersine, o ürünü tüketmek, onun hakkında okumaktan daha iyidir. Şerefe!

1 -*çev.n.* www.hawaii.edu/powerkills/

Teşekkürler

Bu kitabı yazdığımız sürede, seyahatimiz dört kıtaya ve iki yıla yayıldı. Bu seyahatler sırasında yardımları olan birçok kişiye teşekkür ederiz. Li Schoolland, Ian Vasquez, Daniel Raisbeck, Andre Illarionov, Larisa Burakov ve Junjie Ma seyahat ettiğimiz ülkelerde değerli bağlantılar kurmamıza yardım ettiler. Venezüella ve Kore maceralarımızda bizimle seyahat eden, tercümanımız olan ve aynı zamanda bizi ciddi belalardan koruyan Julian Villabona ve Dean Peng'e teşekkür ederiz.

Yeni Ekonomik okula ve Paata Sheshelidze ile Gia Jandieri'ye bize Gürcistan'da yaptıkları muhteşem ev sahipliği için teşekkür ederiz. Seyahatlerimize ve çalışmalarımıza yardımcı olan birçok insana buradan minnetimizi bildirmek yeterli olmasa da elimizden bu kadarı geliyor. Teşekkürler.

Dizin

Yazarlar

Robert Lawson Ekonomik Özgürlük Jerome M. Fullinwider Yüzüncü Yıl Kürsüsü başkanı ve Güney Metodist Üniversitesi Cox İşletme Fakültesi'nde William J. O'Neil Global Piyasalar ve Özgürlük Merkezi yöneticisidir. Dr. Lawson yıllık raporlar dizisi olan Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü'nün (Fraser Enstitüsü) eş yazarıdır. Bu yayın 160'dan fazla ülkenin ekonomik özgürlük endeksini sunar ve *The Economist* gibi uluslararası yayınlarda sıklıkla alıntılanır. Dr. Lawson ayrıca iki kitap ve doksandan fazla bilimsel makale yayınlamıştır.

Benjamin Powell Özgür Piyasa Enstitüsünün yöneticisi ve Texas Teknoloji Üniversitesindeki Rawls İş İdaresi Fakültesinde ekonomi profesörüdür. Beş kitabın yazarlığını veya editörlüğünü yapmış, 75'den fazla bilimsel makale ve politika araştırması yayınlamıştır. Araştırma bulguları aralarında *The Wall Street Journal* ve *The New York Times* gibi yayınların da olduğu 100'den fazla popüler yayında alıntılanmıştır. Yine aralarında CNN, MSNBC, Showtime, CNBC gibi televizyonların olduğu birçok haber kanalında programlara çıkmıştır ve Fox Bussinnes Network'un düzenli bir konuğudur.

Okuyucu Yorumları

Kitabın Türkiye'deki yayıncısı olarak, Amazon.com alışveriş sitesinde *Sosyalizm B*k Gibi* için yapılmış ve diğer okurlar tarafından en beğenilen ilk 5 yorumu da çok ilginç bulacağınızı düşündüğümüz için alıntılayıp çevirdik. İngilizce bilmeyen okurların bu yorumları okuma şansı bulunmuyordu. (Yorumlar beğenilme sırasına göre verildi ve buradaki yorumcular siteden bu kitabı aldığı onaylanmış insanlar. Yorumlar 6 Aralık 2019 tarihinde alındı.)

Bir Kübalı sığınmacı olarak, Sosyalizm b*k gibi!

NeoTX35, 4 Ağustos 2019, 5 yıldız üzerinden 5

Gerçekten iyi kitap. Komünist Küba'dan kaçmış biri olarak kendimi daha çok ilişkilendiremezdim. Yeni nesil şimdi "sosyalizm" istiyor ve bir kısmım ellerinden iPhone'ları alınana ve Starbucks'tan alışveriş yapamayana kadar beklemeyi, böylece milyonlarca insanı öldürmüş bir sistemin iyi bir fikir olmadığını öğrenmelerini görmeyi sabırsızlıkla bekliyor. 32 yaşındayım ve o sistem tüm hayatımı travmatize etti. Hala kabuslarla haykırarak uyanıyorum ve televizyonu açtığımda Bernie'yi görüyorum... hayatımın ironisi bu sanırım. *(145 kişi bu yorumu yararlı buldu.)*

Bu bir ilerlemedir

Jeffrey Tucker, 30 Haziran 2019, 5 yıldız üzerinden 5

Dinleyin, bu gerçekten eğlenceli bir kitap fakat ciddi ekonomi bilgisini de ihmal etmiyor. İşin uzmanı bu iki üstattan muazzam miktarda teori ve tarih öğrenebilir ve aynı zamanda bugün tüm dünyada yüzleştiğimiz en büyük tek tercih konusunda, yani özgürlük mü, devlet kontrolü mü, tercihi konusunda dünyayı uyarmak için çalışırken nasıl eğlenebileceğimizi de keşfedebiliriz. *(103 kişi bu yorumu yararlı buldu.)*

Sosyalizm hakkında ciddi şekilde ihtiyaç duyulan bazı yalın gerçekler, hem teoride hem pratikte
Warren C. Gibson, 5 Ağustos 2019, 5 yıldız üzerinden 5

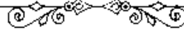
Kaç tane üniversite öğrencisi doğru bir şekilde sosyalizmi tanımlayabilir (üretim araçlarının devlet mülkiyeti)? Yüzde bir? Kaç tanesi yirminci yüzyıl sosyalizminin peşinden sürüklediği kitle katliamlarının ve fakirleşmenin tutarlı bir açıklamasını yapabilir? Aslında bu konuda ister öğrenci ister ekonomi profesörü olsunlar, aradan nadiren bir tanesi çıkacaktır ki, Mises'in sosyalizm altında hesaplama imkansızlığını gösterdiği ve 1930'larda rakiplerinin bile kabul etiği şeyi nakledebilsin.

Sosyalizm B*k Gibi'yi okumak büyük bir zevk çünkü bu kadar korkunç bir şekilde yanlış yönlendirilmiş en azından birkaç genç insana ulaşması kesin olacak. Bu kitap çekici bir anlatımla sunulan sağlam ekonominin takdire değer bir portresi. Bravo! *(70 kişi bu yorumu yararlı buldu.)*

Sosyalizmin neden işe yaramadığına dair temel yaklaşım
John Scott Fuenfhausen, 12 Ağustos 2019, 5 yıldız üzerinden 5

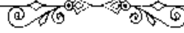
Bu okuması çok eğlenceli bir kitap, özellikle de gezmeyi seviyorsanız. Akademisyenler sosyalizmin nasıl olup da hiçbir zaman çalışmadığını (herkesin kendini ilişkilendirebileceği bira terimleriyle) açıklamakta iyi iş çıkarıyorlar. Sosyalizmin çoğu ekonomi için sorun değil çözüm olduğunu zanneden günümüzün tüm Y neslini düşününce daha da çok önem kazanıyor. Bu kitabı tavsiye ediyorum. Eğlenceli, hızlı ve bilgi dolu bir okuma. (38 kişi bu yorumu yararlı buldu.)

Teori kurmak bir şey, gözlemek başka şey
Alicia, 15 Ağustos 2019, 5 yıldız üzerinden 5

Bu kitap zor bir kavrama ilginç bir yaklaşım. En iyi şekilde yazarların kitapta sıklıkla bahsettikleri Belçika türünden birayla eşlik

edilebilir. Görüşü basit bir şekilde sunup yanına teorinin sade açıklamasını eklemek yerine, gerçekten de çeşitli seviyelerde “sosyalizme” sahip bir dizi ülkede zaman geçirmişler ve çevrelerindeki şeylerle birlikte gözlemlerini tartışmışlar. Bunlar normalde hemen aklımıza gelmeyebilecek şeyler, örneğin mevcut ürünlerin çeşitliliği veya geceleri yaşamın varlığı gibi. Kişisel olarak on yıldan uzun bir süre boyunca ekonomi okudum ve buna rağmen bu kitap daha önce var olduklarını hiç fark etmemiş olduğum, sosyalizmin farklı yüzleri arasındaki ilişkileri anlamama yol açtı. Bu bir yana, bu kitap biraz güçlü bir dil barındırıyor. İyi bir kahkaha için iyi ama resmiyetsizliğe ve aşırı açık sözlülüğe hazır olun ve korkaklara göre olmadığını bilin. Sosyalizmin ne olduğunu, değişik sosyalizm türlerinin nasıl göründüğünü anlamakla ilgilenen herkese bu kitabı kesinlikle tavsiye ederdim (ve global bira pazarının fiyatlandırma stratejilerine ilgi duyanlara da). *(32 kişi bu yorumu yararlı buldu.)*

"Kollektivist tarikatın hakimiyeti altına girdiğinde demokrasi kaçınılmaz olarak kendisini yok edecektir."

Friedrich Hayek

Ekonomiye dair bir yanlış anlama ve bir sosyalist ekonomik sistemi benimsemenin politik sonuçları geçmiş yüzyılda yüz milyonlarca insanı mahvetti ve günümüzdeki benzeri yanlış anlamalar ortadan kaldırılmazsa yüz milyonlarca insanın hayatı daha mahvolabilir. Ayrıca dünya üzerindeki fakirliğin ve eşitsizliğin sebebini yanlış yerde aramak, çözümün gecikmesine yol açmakta, diktatörlerin halkları üzerinde terör estirmesine çanak tutmakta.

Bu kitap, sosyalizmin ekonomik, politik ve insani sonuçları hakkında anlayışı daha iyi yaymak için bizim ufak bir katkımız.

"Sosyalizme giren her ülke daha da sefil oluyor; ondan kaçan her ülke zenginleşiyor. İşte bu şu ana kadarki dünya tarihinin bir özeti. Robert Lawson ve Benjamin Powell'ın bu tasasız kitabı bu mesajı ferahlatıcı biçimde okunabilir bir yolla gözler önüne seriyor. Venezüella'nın sefilleşmesinden Gürcistan'ın özgürleşmesine, yazarlar her sosyalist, eski sosyalist, yarı sosyalist ve sosyalist deneyler oldukları sanılan ülkeyi bira bira tadıyor."

— MATT RIDLEY,
Her Şeyin Evrimi kitabının yazarı

EKONOMİ / SOSYALİZM / KAPİTALİZM / POLİTİKA

BARKOD ve ISBN 978 - 605 - 9909 - 62 - 4

www.kuzeyyayinlari.com
kitap@kuzeyyayinlari.com
facebook/kuzeyyayinlari
twitter/kuzeyyayinlari

Çeviren
Melisa Miller

29 ₺